

ЗОК-3

6382

МАШИНЫ

1927

Пролетары ўсіх краёў, злуча

ЗОК-3
6382

МАЛАДНЯК

Штотечная літаратурна-мастацкая
і грамадзка - політычная часопісъ
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднанья поэтаў і пісьменнікаў
„Маладняк“

— ПАД РЭДАКЦЫЯЙ —
М. ЧАРОТА, М. ЗАРЭЦКАГА, Ал. ДУДАРА

Год выданья пяты

С шытак сёмы—восьмы
ліпень—жнівень

ВЫДАНЬНЕ ЦБ „МАЛАДНЯКА“
М Е Н С К — 1927

062

Тарас Гушча

У глыбі Палесься

(Адрывак з аповесьці)

XXVII

З крутой завіліны сяла Высокага, дзе Піна падаеца ў бок заречных балот, вельмі добра відаць паўднёвая часьць Піnsку. Вялізарны белы манастыр, збудаваны езуітамі ў шаснаццатым веку, і манастырскі будынак, дзе даўней жылі манахі, а цяпер зъмяшчаецца духоўнае вучылішча, як волаты, узынімаюцца над роўнядзьдзю балот, становячы самы крайні паўднёвы рог Піnsку.

Зацятаю грознасцю і панураю суровасцю вее ад гэтых старасьцецкіх муроў, а самы манастыр мае выгляд непадкупнага вартауніка на варце аджытых рэлігійных традыцый ста расьветчыны. Як непарушная скала над морам, стаіць над балотамі гэты маўклівы волат, аглядаючы неасяжныя разлогі Піnsкага Палесься на далёкія дзесяткі вёрст. Халодная строгасць яго стылю і гордая моц узыняцца ў высь, робяць дужа вялікае ўражанье і прыкоўваюць да сябе ўвагу, кідаючыся ўсім у очы. У ясныя вясенныя або летнія раніцы ці вечары, калі паветра, напоенае вільгаццю, бывае асабліва чыстым і празрыстым, гэты волат-манастыр выступае яшчэ больш пуката і выразна ў сваіх магутных абрысах. Тады ён здаецца зусім блізкім, хоць да яго адгэтуль будзе вёрст пяць. Яго порталы, як крылья біблейнага ангела, паважна разгортваюцца на полі ружова-яснага неба, і тады нельга на яго не заглядзеца.

Кожны раз, калі Лабановіч ідзе з воласці, яму кідаеца ў очы гэты манастыр, і нейкае дзіўнае ўражанье робіць ён на настауніка, будзячы ў памяці падзеі гістарычнага прошлага, змаганье двух веравызнаньняў, з якіх ніводнае не зрабіла людзей шчаслівымі. Многа прайшло часу, многа людзкіх пакаленій сышло з арэны жыцця, а гэтая грамадзіна стаіць і стаіць, і доўга яшчэ будзе стаяць, каб быць съведкаю но-

вага змаганьня за новы парадак жыцьця, дзе на першым пляне стаяць рэальный інтэрэсы зямлі.

Лабановіч ня спускае з памяці сваю апошнюю гутарку з Вольгаю Віктараўнаю. Яны ўмовіліся спаткацца вечарам у суботу каля гэтага манастыра на прыстані. Тут непадалёку ёсьць патайное месца, дзе зрэдка адбываюцца нелягальныя сабраньні. Вось гэтае сабраньне і займае цяпер мысьлі настаўніка.

Сказаць праўду, яму трохі страшна. Страшна гэтага новага павароту ў жыцьці, бо ён нямінуча павінен пайсьці па дарозе, дзе так многа небясьпекі, дзе на кожным кроку цябе можа чакаць ліхая прыгода. У яго ўяўленні рысуюцца арышты, астрогі, высылка. З таго часу, як пачаў ён вясьці сваю патайную работу, ён адчувае нейкі непакой і трывогу. Калі яму здаралася бачыць тут якога-небудзь паліцэйскага чына, то мімаволі думалася, ці не по яго справе зьяўляецца гэты прадстаўнік улады. Нэрвы яго ўвеселі час былі трохі ўзынены, і ён стаў падазрэнным і асыярожным, асабліва калі да яго началі даходзіць сякія-такія чуткі аб яго паводзінах. Але патрошку ён прывык да мысьлі, што ён можа папасціця, што яго заарыштуюць, і перастаў гэтага баяцца. Наадварот, арышт здаваўся яму часамі прынадным, непазбаўленым сваясаблівай прыемнасці. Чаму-ж і не пацярпець за праўду? Чаму не спрабаваць лёсу „крамольніка“? Чаму не зазнаць астрожнага жыцьця? Астрог таксама ёсьць школа, дзе жыцьцё пазнаецца больш востра і глыбо. Апроч усяго гэтага, тут ёсьць і пэўная рызыка, ёсьць асалода змаганьня. Ты ведаеш, што, калі ўсё выкрыеца, цябе будуть лавіць, будуть судзіць, што за кожным твайм крокам сочачь, але ты можаш не паддавацца, выкручвацца, вясьці сапраўднае змаганьне за сваё права жыць на волі.

Займае думкі яго і гэтае спатканьне з людзьмі, да гэтага часу яму невядомымі. Ён толькі чытаў аб іх, чую здалёк і праправажна з вуснаў таго, хто іх ненавідзеў, лічыў самымі вялікімі праступнікамі на сьвеце. Ён адчувае глыбокую павагу да іх і нават некаторы страх. Хто-ж такія яны, гэтыя людзі? Чым яны жывуць? Аб чым думаюць? У яго выбражэнні гэтыя людзі—гэроі, на якіх можна пазіраць толькі з вялікаю пашанаю.

У суботу падвячоркам, закончыўшы работу ў школе, прыхаваўшы ў патайное месца ўсё, што магло-б яго высьведчыць у выпадку якога-небудзь неспадзянаванага здарэння, замыкае

кватэру на ключ і ідзе выганам на дарогу. Асеньні мрок насоўваецца борзда, звужваючы паземы і націскаючы на гэтая занямелыя далі. У сялянскіх дварох снуюць людзі, пыняць свае гаспадарскія справы, канчаючы клопат кароткага дня.

Лабановіч мінае выганы, выходзіць у поле. Тут прасторней і як-бы вальней трохі, прынамсі нікога ня відаць, бо яму не хацелася-б цяпер спаткаць каго-небудзь знаёмага, уступаць у гутаркі, выдумляць прычыны свайго познняга вандроўніцтва ў Пінск, хоць гэтых прычын можна лёгка прыдумаць не адзін дзесятак. Але на дарозе ціха і бязълюдна. Праходзіць і Альбрэхтова, дзе раскінуўся вялізарны маёнтак пана Скірмунта і дзе маюцца яго фабрыкі—суконавальня, гісорня, бровар і ячшэ нештат. Каля маёнтку на полі, як копы сена, параскідаліся досыць высокія капцы, дзе закопана бульба на гарэлку. Зараз-жа ад дарогі пачынаецца абэржа-клуня, крытая чаротам. Клуня цягнецца ад дарогі да саме Піны—сажон дэзвесьце, напэўна, яе даўжыня. За Альбрэхтовым, ужо каля гораду, відаць Лошча, дзе ёсьць цэркаўка і папоўская пасада. Ужо цёмна, але высачэзныя вязы і ліпі яшчэ вырысоўваюцца сваімі шырокімі вярхамі на шэрым небе.

Мінуўшы арыштны дом, прычым Лабановіч падарыў яго вельмі ўважлівым поглядам, ён ступіў на тэрыторию Пінску і пашоў па брукаванай Кунецкай вуліцы. На вуліцы было до сышць пуста і глуха. Калі-ні-калі затухаюць па қаменнаму мосьціку ногі, скрыпнуть весьнічкі, ды ізноў усё заспакоіцца, як-бы скоўваецца гэтым цёмным мрокам. Прайноўшы некалькі вуліц і завулкаў, Лабановіч накіроўваецца на прыстань, абмінаючы болей жывыя і людныя вуліцы. Па дарозе папалася яму некалькі будак, пунктаў паліцэйскай варты, каля якіх звычайна стаялі ці тупалі гарадавыя ў шырокіх плашchox.

„Што рабіў-бы ты, брат, каб ведаў, куды я іду?“ думаў Лабановіч, мінаючы сонных, марудлівых, прывычных да свае варты, гарадавых... „Напэўна заварушыўся-б шпарчэй“, і чуць прыметная ўсьмешка прабягае па яго губах.

Не даходзячы да цэнтра горада, Лабановіч ідзе глухім завулкам у бок прыстані. Прыйгледаецца да тых фігур, што абганяюць яго. Мяркуе, ці ня шпік гэта, часам, бо яму здаецца, што гэтыя людзі-сабакі чуюць нюхам яго крамольныя замахі. На прыстані ізноў адчуваецца вальней і прастарней.

А прыстань шырокая, доўгая, роўная, прасторная, акуратна вылажана гладкімі каменнымі плітамі і асфальтам, абсаджана двумя радамі каштанаў. Таксама ў два рады паставлены тут лаўкі на роўнай адлежнасьці ад другой, каб было дзе пасядзець у добрую пагоду людзям, калі прытомяцца шпацыруючы. Прыстань моцна съціскае левы бераг глыбокай і спакойнай Піны. Яе халодныя сталёвыя струмені ціха ўскліпваюць, б'ючыся аб гладкі каменны бераг, і штось гутараць прыцішаным голасам з чаротамі, што на tym баку, зъёгка пакалыхваюць паравады і паравадзікі, дубы і чайкі, што густа зъбіліся па ўсім працягу прыстані.

Павольна пасуваецца Лабановіч у бок манастыра. Пануры і страшны цяпер гэты манастыр, атулены мрокам і імглою асеньняга вечару. Сярэдзіна яго сям-там выступае з цемрадамі белымі плямамі, дзе падае съвято ад вакон і ліхтароў, а парталы і вежы расплываюцца ў мроку.

Вольга Віктараўна трохі спазнілася.

З ёю быў незнёмы высокі хлопец.

— Пазнаёмцеся,—гаворыць яна.

Незнёмы хлопец і Лабановіч моўчкі павіталіся.

— Вы даўно тут?—пытае колегу Вольга Віктараўна.

Лабановічу паказалася, што яна стараецца гаварыць ціха. Напэўна так патрабуеца асъцярогаю.

— А ўжо з поўгадзіны тупаю.

Ён хоча прыдаць вясёласць свайму голасу.

— А вы не замаркоціліся без мяне?

— Ой, як замаркоціўся! Хацеў ужо кідацца ў Піну, але пабаяўся, што будзе холадна.

Яна ціха шэпча:

— Мялеце ўсякую чапуху. Чым больш чапухі, tym лепей.

А пачалі вы добра.

Іх абганяе чыясь постаць.

Можа гэта быў так сабе чалавек, а можа за імі сачылі. Хвілінак праз дзяве зноў прашмыгнула ценъ, ужо з другога боку. Лабановічу паказалася, што гэта—той самы суб'ект, які абарыніў іх нядаўна. Страшнавата і цікава!

— Пойдзем, гаспада, падаакусім у растаран!—громка гаворыць незнёмы Лабановічу хлопец. „Зъбівае з тропу шпіка“, думае настаўнік.

Накіроўваюцца на людную вуліцу, дзе съветла і шумна праходзяць адзін квартал, і незнёмы хлопец крута верне ў завулак. Ідуць доўга, мінаюць вуліцы і завулкі і выходзяць да манастыра з другога боку. Незнёмы хлопец запыняеца, праpusкае наперад Вольгу Віктараўну і кажа:

— Заходзьце!

Вольга Віктараўна і Лабановіч уваходзяць у дворык, дзе лепіца некалькі заняпальных старасьвецкіх хатак, заходзяць збоку і спыняюцца на ганачку. Вольга Віктараўна стукае.

— Хто? — счакаўшы трохі, чуецца голас.

— Ад Барыса, — адказвае Вольга Віктараўна.

Дэ́зверы адчыняюцца. Заходзяць у пакойчык, досьць прасторны, алे абсталяваны бедна. Э́бітая, аблупленая канапка, голая съцены, калі ня лічыць гітары на аднай з іх, некалькі крэсёл, невялікі столік, на каторым цымяна гарэла просыпеньская лямпа, — вось і ўся абстаноўка.

Тут сядзела троес асоб.

Лабановіч съследам за Вольгаю Віктараўнаю па чарзе павітаўся з імі, прычым ніхто сваіх прозвішч не называў. Толькі Вольга Віктараўна называла незнёмых дзяцюкоў па імёнах: тав. Глеб, Саламон, т. Грыша. Усе яны былі яшчэ маладыя дзяцюкі, вызначыць професію якіх было трудна — напэўна рабочыя. Самы сталы з іх быў т. Глеб, і ablічча яго выкryвалася ў ім найбольш інтэлігентнага чалавека на гэтym сабраныні. Ён быў у пэнснэ, меў невялікую рыжаваценьскую бародку, акуратна падстрыжаную, і тримаў сябе найболей незалежна і спакойна. Па ўсяму відаць было, што ён — найбольш аўторытэтная тут асоба.

Лабановіч абегла акінуў поглядам пакойчык з яго ўбогаю абстаноўкаю і спыніў усю свою ўвагу на гэтых маладых, зусім незнёмых яму хлопцах.

Прадстаўленыне аб рэчаіснасці і сама рэчаіснасць — розныя рэчы. Вобраз „крамольнікаў“ рэволюцыянера зусім ня так рысаваўся Лабановічу, як ён убачыў іх тут, і перад ім былі звычайнія людзі, без романтыкі і дэмонізму, на від хірльявыя і слабыя, адзетыя яшчэ бядней, чым ён сам. Яму паказалася, што яго новыя знаёмыя чымся занепакоены. „Няўжо яны бацца?“ Было нейк нялоўка, десна, як-бы душна, і наогул ня

прыемна і залішне ўрачыста. Грыша падыходзіць да Глеба, аб чымся гутараць. Саламон падсядае да Лабановіча.

— Вам, таварыш, першы раз прыходзіцца быць на такіх сабраньнях?

— Першы раз,—адказвае настаўнік.

— А вы ўжо многа займаецца настаўніцтвам?

— Трэці год.

— Ну, а скажэце, як настроена сялянства?

— Розныя бываюць у іх настроі. Даць такую агульную харектарыстыку іх досыць трудна.

Праз колькі хвілін з другога ходу паказваецца высокі малады хлопец, той самы, што вёў іх сюды. І ён пашантайся з Глебам.

Лабановіч тымчасам крыху асвойтаўся з гэтаю нязвычайнаю для яго абстаноўкаю і з цікавасцю прыглядаецца да гэтых новых для яго людзей, чакае, што будзе далей.

— Таварышы!—гаворыць Глеб. Голос яго звонкі, вочы вясёлыя. Па прывычцы папраўляе пэнснэ і кажа далей.

— Нам, думаю, на нашым невялічкім сабраньні цікава будзе пачуць невялікую інформацыю з месца ад аднаго нашага новага таварыша.

Гэтыя слова адрасаваліся да Лабановіча. Пры гэтым ён адчуў тое самае, што адчувае вучань, калі яго нечакана выкліча настаўнік здаваць лекцыю, ня зусім добра падрыхтаваную.

Чатыры пары вачей падымаюцца на Лабановіча. Ён прыходзіць у замяшаныне, але яго выручае Вольга Віктараўна. Яе жаночы такт выводзіць суседа з досыць няпрыемнага для яго стану.

— Я думаю,—гаворыць яна,—майму колегу цікава было-б наўперед увайсьці ў курс справы. Ці ня лепей было-б, каб т. Глеб сам зрабіў інформацыю другога парадку.

— Наш сёнешні час, на жаль, абмежаваны, і гэтага зрабіць якраз цяпер нельга. Нам трэба прыняць інструкцыі на момант дня, ну, на бліжэйшыя дні,—адказвае Глеб. А потым, як-бы экономячы час, гаворыць сам.

— Нам вядома ваша работа, і я з прыемнасцю вітаю вас, таварыш, як нашага аднадумца, хоць офицыйльна вы ў нас ня лічыцца.

У далейшым Глеб крануў трохі ту ў рэволюцыйную дзеянасьць, якую трэба выпаўняць цяпер, пахваліў Лабановіча і зрабіў высокую ацэнку яго работы. Гэта паддало яму съмёласці, і ён папрасіў слова, каб выказаць свой погляд на прграму далейшай работы.

Яго прамова была спачатку крыху блутаная, слова нейкія слухалі яго, і язык варочаўся ия так, як належыць. Але по-тym ён паправіўся і нават ажывіўся, калі выказаў свой погляд на пашырэньне пропаганды сярод сялян праз вясковых настаўнікаў.

— Як мне думаецца, да гэтага часу вельмі мала звара- чаеца ўвагі на нашага брата з боку рэволюцыйных організацый. А між тым вясковы настаўнік—адзіны чалавек сярод сялянства, што мог-бы вясыці работу. А дзеля гэтага трэба толькі разварушыць яго, згуртаваць у свае настаўніцкія орга- нізацыі параксіданых па трущобах настаўнікаў. Тады толькі і можна падрыхтаваць у належнай ступені народ да рэволюцыі.

Яго погляд знаходзіць тут спачуванье, што надта ўзыні- мае яго дух. І Вольга Віктараўна радуеца за яго, бо гэта-же кандыдат.

На разьвітанье яму даюць лісткі і брошуркі, адрасы кватэр і запрашаюць надалей трymаць з імі сувязь.

Вольга Віктораўна застасеца начаваць у сваіх знаёмых, а Лабановіч, шчодра наладованы нелегальнаю літаратурой, пляцеца па апусьцелых вуліцах і завулках, баязьліва прыглядаючыся і прыслухоўваючыся да гэтай зацятай цішыні, і калі мінае гарод, то адчувае вялікую палёгку і ўздыхае вальней.

XXVIII

Ясна відаць, што Іван Пракопавіч, казённы лясьнічы, ия ў гуморы. Не гадзіну, ия дзень, нават і ня тыдзень, а праз цэлія месяцы хмурыцца яго крутая лабаціна, сядзіта звісаюць доўгія вусы, а з быстрых вачэй іскры сыплюцца. Нават лаянка яго, звычайна прыяцельская, прыязная, вясёлая, цяпер звініць сапраўдна злосцю, рассыпаецца круглымі, ядранымі словамі пад парсонамі высозных вязаў і ліп, што стаяць у яго парку.

Хоць ужо і холадна, але Лабановіч сумысьля адчыняе фортуку ў акне проці парку казённага лясьнічага, каб пачуць

гэтую лаянку. Гэта нават і ня лаянка, а дыскусія Івана Пракопавіча на соцыяльна-політычныя тэмы. І тут ня важна, пярэчыць яму хто ці не,—важна толькі сама зачэпка для такой дыскусіі, бо ў лясынічага накіпела на сэрцы за гэтыя часы, і яму трэба выліць сваё абурлівае нездаваленъне, накіраванае на няздольнасць вялікіх і малых чыноўнікаў, на гэтае нікчэмства, што пачынае дамагацца нейкіх сваіх правоў, выпаўзае, як гад з нары, на віднае месца. Ён ня можа пагадзіцца з гэтым няшчасным фактам, што, на Русі перавяліся „багатыры“ або волаты, што няма каму ратаваць яе. Таксама ня важна, як хто слухае яго, згаджаецца з ім ці не,—яму праста трэба чалавек, съвёдка яго абурэння. А калі гэты съведка, які-небудзь паляшук з Выганаў ці з Высокага, ці хто іншы, нават і з інтэлігенцыі, часамі, не дачакаўшы канца, памаленьку скаваецца, ці праста зьбліжыць, то ён яшчэ сакоча некаторы час. А калі зауважыць, што яго слухачы—вязы і ліпы, тады ён азірнецца, быстра, як патрываожаны арол. Часамі на гэтым ён і канчае. Усё залежыць ад таго, у якой ступені выліта яго абурэнъне. Калі-ж абурэнъне яго надта вялікае, то ён ідзе шукаць жывога съведку-слухача, каб скончыць сваю дыскусію.

Спружыніста зрываетца з месца, рашуча ідзе да плятня ў бок школы. Там ёсьць пералаз. Іван Пракопавіч заўдзірае полы чорнага яраслаўскага кожуха, дынамічна закідае перш адну, потым другую нагу, гоп!—і ён на тэрыторыі школьнага агароду.

На сярэдзіне агароду ён трохі затрымліваецца—куды накіравацца? Ізноў-такі далейшыя паводзіны яго залежаць ад ступені яго абурэння. Часамі ён мінае школу, ідзе далей, бо настаўнік заняты, хоць з ім пагаварыць яму найзручней. Папершае, настаўнік умее слухаць, уставіць слова, рэпліку падаць,—ну, словам, дапамагае выказацца да дна. Падругое, настаўнік такі чалавек, з якім прыемна было пагаварыць аб вайне: абодва яны былі ў курсе ваенных спраў, абодва мелі на канец вайны аднакія погляды, хоць яны тут здорова падашукаліся. Патрэцяе, настаўнік яшчэ і такі чалавек, з якога можа толькі быць, калі яго належным парадкам накіраваць у патрэбны пункт. І лясынічы шмат папацеў, даючы суседу „належны“ кірунак: засылаў яму „Новое Время“, Розанава, Лютастанская (вядомы юдафоб), а з прыгожага пісьменства — Мельнікава-

Пячэрскага, якога лясьнічы ставіў на самае першае месца сярод рускіх пісьменьнікаў, бо яго романы „В горах“ і „Лесах“ ня маюць роўных сабе: у іх, як нідзе і ў нікога, адбіты „ісцінны“ рускі дух. Абурэнне-ж Івана Пракопавіча на гэты раз так вяліка, што ён ідае ў школу. Наўперад заходзіць у кухню.

— Здарова, Ганна! — як з пісталета выпальвае Іван Пракопавіч слова прывітання.

— Здаровенкі булы! — кланяецца Ганна.

— Ну, як жывуць твае байструкі?

Ганна штось адказвае, лясьнічы яе ня слухае. Карыстаецца выпадкам, каб выліць хоць часць свае злосці.

— Ну, гэта ня сукін сын? Гэта чалавек? Гэта бацька? Хоць-бы капейку прыслаў на сына, прахвост! Ну, ён вырасце — і паказвае пальцам на малога Кірылу. — Што-ж з яго будзе? Куды прыткненца? Красыці пойдзе або возьме новую моду: зробіцца рэволюцыянэрам! Цяпер-жа вось такія смаркачы — палец лясьнічага накіроўваецца на Юсту — пачынаюць бунтавацца. Вучыцца ня хочуць, супроць дырэктара выступаюць... Больш іх розгамі дзяяры! Не шкадуй дубцоў. Не дасі лазы калі па іх лаза плача, сама ад іх плакаць будзеш.

Выпусціўшы такім парадкам часць пары свае злосці, лясьнічы заходзіць у кватэру настаўніка. Покі ня прыдзе на пераменку настаўнік, Іван Пракопавіч, як тыгра па клетцы, ходзіць па пакойчыку, пазіраючы ўніз і залажыўшы рукі за сьпіну. Увесе час на яго твары адбываюцца розныя эмоцыі: то яхідны сымех, то злосць, то гіронія, то сарказм. Сяды-тады з яго губ зрываетца кароткае бурчанье. Але як толькі згледзіць настаўніка, усе гэтыя эмоцыі раптам прападаюць, твар яго прыходзіць на кароткі момент у свой звычайні стан, на такі толькі час, каб павітацца з настаўнікам.

— Ну, што? — пытае Іван Пракопавіч — школа ваша яшчэ не бастуе?

— А чаго ёй баставаць?

— Ну, як-же? Пашлі забастоўкі і сярод дзяцей. У Пінску, унъ, рэальнае вучылішча забаставала, давай ім свабоду! Прыгатавішкі мітынгаваць пашлі. „Далоў“, кажуць, „дырэктара і настаўнікаў!“ Ходзяць і папяросы кураць... Ну, што вы скажаце?

Пасьля кароценькай паузы, набраўшы духу і раптам зъмяніўшы твар, Іван Пракопавіч панёсся, як спужаны конь, крышучы і калечучы ўсё па сваёй дарозе.

— А нашы гэтая пяньцюхі адміністрацыйныя, начальства гэтае, з пазвалення сказаць, і губы адвесіла!..

Лясьнічы таксама адвешвае губу, каб наглядна паказаць які выгляд мае перапалоханае начальства.

Лабановіч ня можа захаваць сур'ёзнасці і закачваецца съмехам.

— Чаго вы съмеяцесь?

— Ну, вельмі-ж вы „карцінна“ расказваецце, Іван Пракопавіч!—не перастаючы съмияцца, адказвае Лабановіч.

— Дык праўда-ж гэта! Галовы пагублялі. Стаяць збоку, адна калоша поўная, а другая, як завязаць... А гэты наш... поліцмэйстар!.. Жаба разълезлая!.. Ліберал!.. Вы ведаецце?—проклямацій яму ў кішэню бахурчыкі паклалі!.. І гэта—павятовы начальнік поліцыі! Сорам! Гнаць такіх у трох шыі, каб паветра не псовалі! Над бочкамі начальнікам паставіць!.. Тфу! Дубовыя голавы!..

Іван Пракопавіч ледзь з скуры ня вылазіць. І ўсё ў ім гаворыцы: язык, губы, нос, бровы і лоб, вочы і вушы, руки і ногі, як-бы ў нейкім вар'яцтве. Яго слухач ня вытрымлівае і пачынае зноў съмияцца. Сядзіта глядзіць на яго лясьнічы.

— Да тут і съмешнага нічога няма,—кідае настаўніку.

— Ну, як-жа ня съмешна, Іван Пракопавіч: такая шышка, поліцмэйстар, і раптам—начальнік над бочкамі!

— Сволачы, скажу вам! Шкуры прадажныя!.. У той час, калі дзяржаве патрэбны цвёрдые людзі, іх тады няма, яны ссыхаюць, нікнуць, туляцца, прыкідаюцца, што нічога няма і нічога яны ня бачаць. Хіба можна дапусціць, каб нейкая няшчасная саплівасць асьмелілася дамагацца нейкіх там свабод, гаварыць аб агранічэніні ўлады монарха?

— Нічога ня зробіш, Іван Пракопавіч: стыхійна выліваецца абурэнінне заціснутага...

— Ярунда,—грыміць Іван Пракопавіч:—якая стыхійнасць? Якое абурэнінне? Хто заціснуты? У нас у Расіі большая свабода, чым у любой констытуцыйнай ці рэспубліканскай дзяржаве! Вы акалпачаны прадажным жыдоўскім друкам. Хіба вы гэтага ня ведаецце? Рускаму чалавеку ня можна цяпер слова сказаць,

яму зацікають рот, висьмейвають, рэтрографадам называють. Увесь друк у жыдоўскіх руках, ім трэба разбурыць праваслаўную царскую Русь, а рускіх людзей парабіць шабес гоямі...

Скіраваўшы гутарку ў гэты бок, Іван Пракопавіч разъліваецца бясконцым патокам слоў. Пярэчыць яму—усё роўна, што ў съцену гарохам страліць: ніякіх аргумэнтаў ён знаць ня знае, наадварот, гэта яму—падліванье масла ў агонь. Лабановіч церпяліва выслухоўвае лясынічага, хоць там дзеци дурэюць, як школы не разъвернуць.

Замкнуўшы круг сваіх аргумэнтаў і выліўшы злосць на „жыдоў“, у чыіх руках „уся прэса“, Іван Пракопавіч ізноў навальваецца на поліцмэйстра. Ніяк забыць яго ня можа.

— І гэтая ablazeя жаба, рапуга гаворыць мне ўчора: „А вы там, Іван Пракопавіч, агітацыю вядзецце сярод сялян!“ Гэта я вяду агітацыю?! Ну, ці чулі вы?

— Ну, гэта ён толькі жартаваў,—заступаецца за поліцмэйстра настаўнік.

— Да хоць-бы і жартаваў? Як ён асьмеліўся сказаць мне гэта публічна? Думаў даць у зубы, ды скандалу не хацеў рабіць. А варт было-б.

Лясынічы троху супакойваецца. Відаць, яму цяпер стала лягчэй, бо ён выказаў усё, што наймацней карцела яму.

— Ну, выбачайце,—нарэшце гаворыць ён:—у вас там гэтыя шмокі шыі ломяць, а я вас задзержваю.

Лясынічы падае руку і выходзіць, а настаўнік яшчэ доўга пасьмейваецца, калі ўспомніць, што поліцмэйстар абвінавачваў лясынічага ў пропагандзе сярод сялян.

„Калі што, то і ён закіне за мяне слова“, кажа сам сабе.

І не адзін Іван Пракопавіч выбіты цяпер з каляіны: дыханье рэволюцыі, яе грозны размах адчуваецца ўсімі. Кожны-ж новы дзень прыносіць весткі, што рэволюцыя расце і ў шыр і ў глыб. І важней за ўсё—бунт у войску, сялянскі рух.

Дзяк Бацяноўскі ходзіць ды прыслухоўваецца, але сам гаворыць мала. Ён толькі ківае галавою ды ўздыхае.

— Ох-хо! да чаго дажыліся!

Часамі, сустрэўшы како-небудзь з заняпалых гаспадароў, ён усыміхненцца горкаю ўсьмешкаю і пытае:

— Можа вам ужо і поп з дзяком не патрэбны?

А. Мікалай—чалавек дыплёматычны. Ён асьцярожненька, і ў заўтрашні дзень зазірае, а калі сустрэне чалавека, чыё спачуваньне на баку рэволюцыі, паціхенъка пашэпча яму.

— Хочудъ адбіраць зямлю ад духоўных. Няхай бяруць. Няхай мне прызначаць пэнсію. На што мне зямля? Адзін только клопат і згрызоты з ёю, а карысці няма. А мужыку зямля патрэбна. Дык нашто гэтая лішняя зачапка для не-прыязні? Вось вы глядзеце—а Мікалай паказвае рукі:—сам працую, мазалі панаціраў на гэтай зямлі... Няхай бяруць яе—маюць рацыю.

Хітры чалавек а. Міколай: дагаджае богу і мамоне.

Найбольшы водгук на падзеі рэволюцыі можна пачуць у воласці.

Захар Лемеш рэволюцыі ня спачувае. Ён абураны ёю. У галаве яго ня месціцца, як гэта можна пайсьці супроць начальства? І дзе гэта відана, каб людзі маглі жыць без начальства?.. Добра. Ну, вось, скажам, перасталі слухаць у воласці старшыню. Падаткаў ня плацяць, нядоімак не нясуць і навабранцаў не даюць. Дык што-ж бы тады было?—„Рунда!“

Глянуць на справу больш глыбока старшыня ніяк ня можа. Ён толькі чуе, што дабра ад рэволюцыі яму ня будзе. Вось пікар, той, падла, разъбіраецца. І пагутарыць прыемна з ім, бо пікар у руку старшыні гаворыць.

— Ну, як ты глядзіш, пікар: паскідаюць нас, брат, з табою,—пачынае старшыня.

Праўда, ён ня верыць, што іх паскідаюць, але яму хо-чацца, каб пікар выказаў на гэта свой погляд.

Пікар насоўвае густыя бровы, вочы яго грозныя-грозныя, наскроў, здаецца, праб'юць усякага, хто асьмеліўся-б красуньць іх.

— Хто скіне нас?—пытае пікар.

— Ну, хто-ж? забастоўшчыкі, дэмократы.

— А халодная нашто? А нашто казакі? Прыслалі-ж у Пінск сотню казакоў. Так, брат, усыплюць, што тыдзень сваім крэслам ня сядзеш. Няхай толькі заварушыцца хто!

Старшыня ад здавальнення ўсьміхаецца.

— Казакі—народ спрытны. Майстры залівання даць,—згаджаецца ён.

І пікар прыходзіць у абурэнне.

— Да я сам вазьму нож і пайду рэзаць гэтых дэмократаў! Рэзаць буду направа і налева, дай толькі мне нож!

Пікар шчэмлівае зубы і згортвае кулакі, а твар старшынскі съвеціца ад радасці.

— Гэрой наш пікар, яй-богу гэрой!

Позыцыйя старасты Бабіча не такая выразная, бо ён наougul больш маўчыць і слухае. Але заставацца зусім у цені ён лічыць нязручным, і калі яму прыходзіцца быць у кампаніі асоб офіцыяльных, то ён у некаторых момантах гутаркі трасе галавою, часамі з сур'ёзнасцю на твары, а часамі аздобіўши яго съмехам, у залежнасці ад абставін. Наougul-жа стараста Бабіч і па службоваму, і па соцыяльнаму свайму стану ёсьць як-бы нейкая прамежная плянэта, што адчувае на сабе ўплыў суседніх плянэтаў.

На зборні гутаркі вядуцца трохі іншыя.

Заядлымі політыкамі зьяўляюцца дзед Піліп і фурман Аўмень. Кожны раз, асабліва, калі прыедзе з Пінску, Аўмень уражает сваіх слухачоў якою-небудзь неспадэяванаю навіною.

— Ну, скора будзе канец трывухачом!

Пад трывухачамі Аўмень разумее ўсіх вялікіх паноў і шышак. Паясьняць гэта сваёй аўдыторыі ня трэба, усе ведаюць, хто такія трывухачы.

Дзед Піліп устаўляе ў Аўменя свае пранізвітые вочы. І вочы яго, і нос непамерна доўгі і чырвоны, пабіты на дзірачкі, як акорана чачоткавая бяроза, і ўся посташь дзеда Піліпа абарачаецца ў знак запытаньня.

— Ну?—дзівіцца ён.

— Канчаецца ім панаванье. Губарнатары і тыя хвасты пападжымалі. Свабода, брат, пашла. Каюк міністрям!

— І міністраў ня будзе?

— Усё будзе скасована!

— Каму-ж тады падаткі плаціцьмем?

— І падаткаў ня будзе. Самі будуть на сябе працаваць.

— А як-же начальства?—пытаюць Аўменя.

— Начальства застаецца без падначальных, ніхто яго слухаць ня хоча цяпер.

— Няўжо-ж такі начальства ня будзе?

— Будзе, але другое. Гэта начальства назначалася, а тое будзе выбірацца.

— І земскага будуць выбіраць?

— Калі трэба будзе, то выбяруць. Але іх ня любяць нешта. Ці захоча хто і земскім быць?

— Чаму не захоча? — гаворыць дзед Піліп: — у начальства, нябось, кожны папрэцца... Ха! — ускідае ён рукамі: — вось, ядры тваю качку, якія часы находзяць.

Калі на гэты час разважання праходзіць пісар або старшыня, то гутарка абрываецца, бо такіх размоў начальства ня любіць.

XXIX

Прыходзіць у школу Аксён Каль.

У руках у яго скрутак, загорнуты газэтаю. І выгляд Аксёнаў радасны і съветлы. Такі выгляд бывае ў таго, хто доўга чагось шукае, ня гледзячы ні на якія перашкоды і на безнадзейнасць, здавалася-б, гэтага шуканья, і ўрэшце знаходзіць.

Ён разгортвае скрутак і паказвае настаўніку плян. На пляне зьняты сялянскія землі і сумежныя ўладаны пана Скірмунта.

— Гэта такая праўда і справядлівасць на съвеце?! — Аксёнаў вочы запальваюцца агнём помсты.

— Вы бачыце, каму належаць затокі па пляну і хто імі карыстаецца?

Злошчасныя затокі, з-за якіх Аксён Каль так многа судзіўся, хадзіў, дабіваўся законнага права на іх, на пляне зышліся на сялянскіх землях.

— Прывесыці яго сюды, тыкнуць носам у плян, а потым утапіць прахвоста ў гэтых затоках.

— Нічога, Аксён: будзе съвята і на нашай вуліцы. Надыходзіць час расплаты за зьдзекі над народам. Дымам і агнём паляцца у неба панскія палацы, і ўжо ляцець пачалі.

— Спаліцы! спаліць і зруйнаваць іх, а котлішчы пазоворваць!

Э аднаго і з другога боку абурэннне было вялікае. Нарэшце Каль пераходзіць на практычны грунт, каб вырашыць пытанье, як і што рабіць далей.

— А сяляне ведаюць пра гэты плян? — пытае настаўнік.

— Заўтра будуць ведаць усе.

— Зьбірайце тады сход. Вырашым сходам. Выступаць трэба згодна і ўсім разам.

На трэці дзень сабраўся сход.

Ніколі ня бачылі школьныя съцены такога многалюднага, бурлівага, неспакойнага сходу. Вякамі зьбіраная і тоеная крыўда, несправядлівасць і прыніжэнне цяпер усплываюць са дна сялянскай душы і злучаюць увесь натоўп у нешта адно зълітна-цэлае, многагаловае, многарукае, зынітаванае адным жаданьнем, адною воляю. Гэта той стан выяўленыя людзкой псыхікі, калі людзі-адзінкі расплываюцца, каб зъліца ў чалавеку-натоўпе.

Сярод соцень съветлых і цёмных галоў, валасатых і лысих, відаць і старастава галава. Стараста Бабіч, гэты ціхі і лагодны чалавек, які ўмее так добра слухаць, цяпер строгі і зацяты. Відаць, ён чымся заклапочаны і як-бы непакоен. Ці выпадала яму прыходзіць на гэты сход, як асобе оғыццяльней?.. Нядобра займаць такое прамежнае месца. Старшыні тут няма. О, не! старшыня сюды ня пойдзе. І царкоўны стараста Крэшчык таксама ня прышоў. Да і многа каго няма, але гэта ўсё людзі заможныя, каля начальства любяць пабыць, а тут якраз супроцьначальніцкая чыннасць мае мець месца.

Грозны вагар зямельных бунтаў пакаціўся па неасяжных прасторах царскай Расіі, скованай астрогамі і ланцугамі няволі, пакаціўся бліскам пажараў, клубамі дыму, афарбоўваючы ў крывавы колер халоднае асеньняе неба. Адвечная сялянская прага да зямлі і гэтае ніколі няуміручае імкненне да волі цяпер выліваюцца ў сымфонію страшнай навалы, дзе ўсё злучаецца ў адным глухім, няўсямным ракатааныні-гудзе і ідзе нястрыманым поступам, разбураючы ўсё на сваёй дарозе. Кідаюць паны свае маёнткі, як пацуکі падпалены млын, уцякаюць у горад, галосячы аб ратунку і расказваючы аб жудасцях, чынімых мужыком-зьверам.

І вось цяпер адны за такіх „мужыкоў-зьвяроў“ сабраўліся ў школе. Паміж сабою дома яны ўжо ня раз цішком разьбіralі падзеі апошніх дзён, а цяпер, на сходзе, ім трэба гэта аформіць, каб усё было „па закону“. А для гэтай законнасці яны і старасту Бабіча прыпраглі сюды.

Гудзе сход, як цёмная пушча пад напорам буры.

Адзельных слоў ня чуваць, адзін густы рокат поўніць школьнью залю.

Настанік і Аксён Каль уваходзяць у школу.

Натоўп съціхает і пачынаецца акт вялікай грамадзкой важнасці. Сотні вачэй узьнятые на гэтых двух асоб.

— Грамада! дык прыступім да справы.

Голос у Аксёна звонкі. Тоны ўрачыстасці чуваць у ім.

— А-ру-ду-ду-дум!—коціцца навыразны гук з натоўпу, зредка пранізываючыся аддзельнымі словамі.

Сход выказвае згоду прыступіць да справы.

— Мы прышлі ня ў воласць, дзе робяцца сходы, а ў школу, бо настаўнік—наш чалавек, ён за нас, а за гэтую справу ня возьмецца ні пісар, ні старшина, ні хто іншы, бо яны нам не спачуваюць!—гаворыць Аксён.

— Басякі! Нажывацца толькі ўмеюць нашым потам!—чуецца голас.

— Мы будзем прасіць настаўніка дапамагчы нам, каб гэта ўсё аформіць і зрабіць, як трэба.

— Просім! просім!—гудзее сход.

У часе гэтага ўступу з натоўпу незаметна праціскаецца нізенькі, хірлявы паляшук сярэдніх лет, з бародкаю, падобнай да жмутка моху, што расце на кары старой бярозы. Падыходзіць да настаўніка і ціха кажа:

— Вы-ж думaeце, мы ня ведаем, хто наш вораг, а хто прыяцель?.. Вы майму Алесіку падаруначак зрабілі, купілі сіраце кашульку. А поп, пісар, земскі—гэта басякі, скуро гатовы драць з нас. Але мы з імі расправімся!

Настаўніку няма калі гаварыць з ім. Сход чакае пачуць яго слова.

Самая справа, па якой скліканы гэты сход, усім вядома: трэба нешта зрабіць з панам Скірмунтам, трэба так ці йначай парахавацца з ім.

Лабановіч адчувае ўсю нязвычайнасць гэтае абстаноўкі, напружанасць моманту і настрой сходу. Ён адчувае таксама і сваю адказнасць, моральную адказнасць перад гэтым узбударажаным сходам, гатовым цяпер пайсьці на ўсё: грабіць, паліць, рэзаць—прыклады такой чыннасці яму вядомы. У той же час яму трэба выпаўніць свой абязязак перад рэволюцыяй. А парадзіцца ў гэтай справе няма з кім, тым больш гэта патрэбна цяпер, калі была прыціхшая поліцэйшчына пачынае падымаць галаву і рабіць расправу з сялянствам, паўстаўшым супроць паноў.

Усхватёваны і бледны выступае перад сходом.

— Грамадзяне! усім ясны і зразумелы ваш гнеў і абу-
рэньне. Сотні гадоў жылі мы пад панскім ціскам. Нас ня лі-
чылі за людзей, над намі чынілі зьдзек і ўсякую крыўду. Се-
лянін на зямлі, рабочы на фабрыцы працуюць на багатых.
Паны і багатыры жывуць у роскашы, а вы—у цёмных і цес-
ных халупках капаецца, як чэрві ў зямлі, і няма вам ні
жыцця, ні долі. Справядліва гэта? Ці павінна гэтак і далей
быць? Хто-ж за нас заступіцца? Хто дасць нам збавеніне ў
гэтай цяжкай нядолі? Калі мы самі не паможам сабе, то нам
ніхто не паможа. Вы толькі падумайце: маленькая жменька
дваран і батракоў села вам на карк, захапіла лепшыя землі,
живе з вашае працы і вас-же катуе, чыніць над вамі ня-
праўду, пазаганяла вас у норы, у шчыліны, парабіла вас сваімі
нявольнікамі. Чаму? А таму, што ў іх руках улада, суды, вой-
ска. Яны чмуццяць вам галовы праз цэрквы і школы, што гэтак
і павінна быць, палохаюць вас карамі на tym съвеце, каб вы
былі паслушнымі і пакорнымі, абязцаюць вам рай на tym съве-
це, каб самім вальней было жыць на гэтым. Трэба зразумець,
хто намі кіруе і чаму, трэба голасна заяўіць аб сваім праве і
падтрымаць гэтае права сілаю. Што-ж для гэтага трэба?
Трэба злучыцца ў адзін шчыльны саюз, у адну грамаду людзей
і выступаць у згодзе, дружна, як адзін. Толькі тады вы будзеце
непераможнымі, бо хто тады выступіць супроты вас? Войска?
Але-ж яно складаецца з вашых сыноў, і не для таго патрэбна
яно, каб біць сваіх бацькоў і братоў.

Гэтая трохі абеездная дарога-прамова пачынае, як за-
уважае прамоўца, таміць сход. Сходу трэба пачуць пра маён-
так пана Скірмунта.

Лабановіч бярэ плян.

— Вось вам, грамадзяне, прыклад таго, як справядліва
паступілі з вамі: на гэтым пляне затокі і прырэчны сенакос
належаць да вас, але чамусь яны апынуліся пад панам Скір-
мунтам. Вы за іх судзіліся, але нічога ня высудзілі. Нават ха-
целі цару падаваць прашэніне, але і з гэтага нічога ня вышла-б,
бо і цар за паноў стаіць, а не за вас.

— Галаву ад круціць трывухатаму чорту!

— Спаліць яго маёнтак разам з ім і з усім яго насе-
нем!—чуюцца злосныя галасы.

Сялянскае абурэнъне расьце. Яно можа выліцца ў дзікую форму грабества і гвалту. А ўсё гэта падасьць начальству законнае права жорстка пакараць сялян, як грабежнікаў і гвалтоўнікаў.

— Грамадзяні! з вамі паступілі несправядліва, але не паддавайцеся парывам злосыці і не рабецце таго, аб чым потым прыдзецца пашкадаваць. Трэба ўсё ўзважыць, абмеркаваць халоднаю развагаю. Перш за ўсё я запытаю вас: ці будзеце стойкімі і цвёрдымі, калі ў гэтай справе налучыць вас якое-небудзь ліха? Ці будзеце складаць з сябе віну на каго другога за свае ўчынкі?

Пытаньне, кінутае ў натоўп так праста і неспадзявана, ахаладзіла пал сялянскай злосыці.

— Вас мы не выдамо! — чуецца голас з натоўпу.

— Я за сябе не баюся,—адказвае прамоўца, уколаты гэтаю шчыраю заявую з натоўпу:—я толькі хачу перасьцерагчы і напомніць вам, каб наўперед спакойна абмеркаваць, а ўжо потым рабіць і рабіць організавана і дружна, каб вашы паступкі сапраўды былі рэволюцыйны і съядомы.

Стараста Бабіч глядзіць на настаўніка, ківае галавою, моў, праўда ўсё гэта, трэба памеркаваць.

— Праўда, праўда! — уголос кажа ён.

— Дык давайце зробім так, каб было, як кажуць, і сярдзіта, і каб нас не маглі падкалупіць лёгка і праста.

Сход уважна прыслухоўваецца да слоў настаўніка.

— Я думаю,—кажа ён далей,—наўперед паслаць Скірмунту наша трэбаваньне. Яно ў мяне напісана, і я прачытаю вам яго.

Настаўнік бярэ зараней напісаную паперу-пэтыцыю, што тады звычайна практиковалася, і чытае:

„Грамадзяніну Скірмунту ў Альбрэхтаве,
Гр. с. с. Выпано і Высокое.

Пэтыцыя.

Несправядлівасыць, што чынілася вякамі над сялянствам панамі і чыноўнікамі, і той цяжкі стан, у якім апынілася яно ў выніку гэтай несправядлівасыці, змусіла сялян самых уязыца за справу скасаванья гэтай несправядлівасыці. Усюды па Расіі ўзыняўся рух сялян на грунце зямельных адносін з памешчы-

камі. Гэты рух, як вам напэўна вядома, часта прымае грозную для вас непажаданую форму, бо даведзенае да крайнасці сялянства змушана ўжываць такія формы. Ухіляючыся ад ужываньня такіх крайніх сродкаў, мы, гр. с. с. Выганы і Высокое, напамінаем вам, што затокі і сенакос на Піне, згодна пляну, зацверджанаму Мяжоваю Камісіяй 18... году, значацца ў нашым уладаньні. Між тым, гэтymі нашымі ўжыткоўнасцямі незаконна карысталіся вы. У справе-ж наших цяжбаў з вамі за гэтыя ўжыткоўнасці суд стаў на вашу старану. На падставе ўсяго вышэйпданага мы трэбуюм:

1. Адмовіцца ад незаконнага карыстаньня нашымі зато-камі і сенакосам. 2. Як узнагароду за гэтае карыстаньне, перадаць нам часць вашага маёнтку, што прымыкае з аднаго боку ад Піны да дарогі і з другога—да маёнтку Альбрэхтова. 3. Калі наша законнае змаганьне вамі не будзе прынята пад увагу, то мы змушаны будзем ужыць іншыя сродкі”.

Э вялікаю ўвагаю слухалі сяляне гэтую пэтыцію.

— Грамадзяне! згаджаецца вы падаць такія трэбаваныні Скірмунту?

— Эгаджаемся!

— Падаць! падаць!—гудзе сход.

— Калі так, то падпісывайцеся.

Сяляне рушылі да стала і мазолістымі, загрубелымі пальцамі выводзілі свае прозвішчы ці проста стаўлялі крыжыкі, а нарэшце папера была скрэплена пячацьцю старастам Бабічам.

Выбралі трох дэлегатаў. Ім даручана перадаць пэтыцію пану Скірмунту.

— Калі ўжо пан верне нам затокі, то мы прынясем самай лепшай рыбы нашаму настаўніку за турбацю,—гаворыць дзядзька Есып.

Скірмунт—чалавек важны і заможны пан. І ўся постаць яго выкryвае ў ім гэтую важнасць. Яго маёнтак адзін з найлепшых на Піншчыне. І сярод паноў і сярод начальства ён—паважная асона. Ён асабіста знаёмы з губарнатарам. Выгладжаны і прылізаны, важна сядзіць ён у сваім пышным габінэце за багатым столом, курыць дарагія цыгары. На рэволюцыю глядзіць высока: ці раз бунтоваліся гэтыя „хлопы“? Яго золата захавана ў надзейных банках. Маёнтак, будынкі і маемасць,—усё застрахована. Ён не бацца. Сядзіць, праглядае рахункі, робіць

проекты, як расшырыць сваё прадпрыемства, наогул „працуе“. Праца сялян і праца рабочых—гэта праца скаціны. А ён працуе галавою. На яго гаспадарцы жывуць і кормяцца сотні людзей, ён дае ім хлеб, і яму павінны быць за гэта падзячны.

У яго пакой асьцярожна і пачціва стукае чыясь рука.

— Проша!—ране пан Скірмунт.

Уваходзіць галоўны эконом. У руках яго паперы, а выгляд перапалоханы.

— Ясны пане! Якую агідную паперу падалі пану гэтых хамы з Выганаў і Высокага!

Пан Скірмунт бярэ пэтыцыю, ускідае вочы. На твары абразълівая ўсьмешка.

— Гм! на роўную ногу са мной становяцца: грамадзяне пішуць да грамадзяніна!

Пан Скірмунт вышай падымае свае закрученыя, пышныя вусы. Чытае. Увесь час гіранічная ўсьмешка ня сходзіць з панскіх вуснаў. Чытаючи, ківае часамі галавою. Нарэшце ўсьмешка сходзіць, вочы робяцца злымі. Аддае распараджэнні:

— Залажыць брычку і пару коні!

Як скончыў пан Скірмунт чытаньне пэтыцыі, у яго зьявіўся плян, як рабіць яму ў гэтым выпадку.

Пан Скірмунт у Пінск едзе. Трэба-ж пацешыць маршалка. Трэба падняць на ногі начальства.

І пан Скірмунт закруціў машыну.

Алесь Гародня

У поплавах

(Апавяданье)

...Параходск, Лагішын, Пагост, Дуброва...

...398-мы Мсьціслаўскі полк...

— А мо' які іншы?

Усё роўна!

— Панове афіцэры?..

— Маўчы! Аб іх ужо даволі гаварылася, пісалася, друкавалася:—абрыдла!

— Ніжнія чыны?

...Івановы, Макаровы, Мустамбэковы, Зьдзенчынскія, Бандурэнкі, Картанъянны, Мэбурышвілі... і...—

хто яшчэ?..

— Усё роўна!

Усе добрыя мае прыяцелі, аб кожным з іх я мог-бы расказаць шмат цікавага і шмат ня цікавага, але—

пра усіх—ня варта:

Цяжка, неяк нядобра на сэрцы.

Лепш пра аднаго...

Хаця-ж бы пра Міхася Быка, з 3-яе роты...

Як жывы, стаіць ён перад маймі вачымама,—стаіць высокі, ня вельмі шыракаплечы, з русымі валасамі, блакітнымі, як вада ў Прыпяці, вачымама, з вузкім ілбом і вядзарнай, магутнай ніжній чэлюсьцю...

Быў чалавек,—а дзе ён?

Не!—лепш па парадку.

Памятаю: быў дзень—яскравы, гарачы, жніўнавы дзень...

Ужо трох тыдні як скончыўся адпачынак, і полк заняў гэтак званую „першую лінію“.

Як і ўсе, Міхась Бык цэлых ужо трох тыдні валяўся ў гнаі ў акопе, еў, піў, спаў у гразі, у зямлянцы, хадзіў у да-

зоры, харчаваўся гнілым салдацкім „абедам“ (мяса з чарвякамі і тухлая каша з прагорклым алеем), грыз плесеньявелья сухары, карміў уласным целам вошай, і ў змрок, калі ёлка робіцца падобнай да мядэзведзя, а хмызьняк—да чалавека, акуратна абстрэліваў з трохлінейкі разълеглыя перад акопам вёраст гэтак на пяць з'імшалыя выгары, на якія з самага стварэння сьвету—з тae пары, як высахла вялізарнае, падобнае да мора, возера пакрываўшае некалі, у сівай мінуўшчыне, усё сучаснае Палесьсе,—пэўна ніколі ня ступала нага чалавека.

Адным словам, Mixась Бык „ваяваў з немцам“,—ваяваў старанна, працавіта, упарта, хаця і бяз жаднага захаплення, так, як перад тэй самай вайною, без захаплення, але вельмі старанна, вельмі працавіта, вельмі упарта,—араў поле, касіў сенажаць, карміў каня, вазіў жыта і канюшыну.

У жніўні 1914 году ў родную яго вёску, у Стромкавічы, прыскакаў коньнік „з воласьці“ і прывёз нейкія паперы.

Mixась Бык ня чытаў іх, бо быў няпісменны, але разам з усімі дазнаўся, што ў гэтых паперах было—

— „Мобілізацыя!“

Mixась Бык адразу зразумеў, што слова гэтае—загранічнае, пэўна, нямецкае, але што яно азначае,—ён ня ведаў, бо гаварыў добра толькі „пасвоему, папростаму“, і крышку, ледзьве—ледзьве, гаварыў „папанскаму“, асабліва, калі абшарнік—пallyak ці вураднік—„маскаль“ заходзіліся, каб пры дапамозе якіх-кольвек моцных „пэдагогічных“ сродкаў (ад якіх часам доўга балелі зубы ці сьпіна) растлумачыць яму значэнне таго ці іншага незразумелага слова.

„Пазагранічнаму“-ж Mixась Бык не разумеў нічога, але хутка пазнаў, што „мобілізацыя“—гэта доўгае падарожжа, з торбаю за плячыма, з роднае вёскі ў воласьць, з воласьці на станцыю і далей пехатою, коньмі, цягнікамі—па чыгунках, шашах, прасёлках, пралесках, праз грэблі, масты, праз месты, гарады, мястэчкі, вёскі, двары, фольваркі, праз поле, лясы, балоты, выганы, сенажаці, аж да самых да „пozyцый“.

„Мобілізація“, гэта—сьпярша нудная процэдура рэгістрацыі ў вайсковага начальніка, потым—жалобныя сьпевы ў вагоне-цяплушцы, пад камэртоннае грукатаныне колаў цягніка:

„...Заплачут братя мои, сестры,—
заплачет вся моя сем'я!..“

„Мобілізацыя“ гэта — казарма, молебен, урачыстыя прамовы папа, ксяндза, мулы, рабіна, незразумелыя слова прысягі, муштра, недаречная „славеснасьць“ — салдацкі „катахізм“, — („поплітграмата“ для дурняў) накшталт:

— Что есть знамя?

— Знамя есть полковая святыня, охранять которую — долг каждого солдата!

Ці яшчэ:

— Хто вораг унешні?..

— Хто вораг унутраны?..

Ни столькі цяжка вывучыць напамяць усю гэтую бязглузыдзіцу, колькі цяжка адчуваньне, што цябе лічаць за дурня.

Дауней, перад тым, як ісьці на вайну, Міхась Бык ведаў, што, каб жыць, каб не памерці з голаду, і разам з тым, каб ня папасці ў астрог, не апынуцца ў халодным Сібіру, — трэба араць, касіць, сеядь, баранаваць, малаціць...

У жніўні 1914 году ён пазнаў, што дзеялі таго, каб жыць, трэба адступаць, наступаць, страліць, ісьці ў штыкавую атаку, калоць ворага багнэтам у грудзі, руйнаваць, паліць, зынішчаць, падстаўляць уласныя грудзі пад кулі і багнэты, хавацца ў зямлянках, як крот, закапывацца ў акопах...

Нашто ўсё гэта трэба, у імя чаго лълецца гэтая кроў, каму на пацеху ўсё гэта зынішчэньне, ён ня ведаў, ён не разумеў. Ён адступаў і шоў у наступ, ён страліў сам і падстаўляў уласную галаву пад шрапнэлі, ня думаючи аб гэтым, не разважаючи, бо знаў, моцна знаў, што ня прышоў яшчэ яму час думаць, што пакуль што — трэба жыць і што першая-ж азднака протесту, хаця-ж бы і самая дробненькая, вядзе туды — далёка — на ўсход і на поўнач, у съюздёны Сібір, у Нарым, у Туруханск...

І, ня гледзячы на тое балючае пачуцьцё, якое адчуvalа пры аглядзе ўсяго гэтага заняпаду, усіх гэтих руін і вогнішчаў, яго здаровая, непапсаная сялянская душа, адчыненая дзеялі магутных творчых імпэтаў, дзеялі ўсё захапляючых натхненіньня будаўніцтва, ня гледзячы на ўвесь протест, інстыктыўна падымаўшыся ў яго у грудзях, щыміўшы сэрца, жалезным распяленым абручом ціснуўшы мозак, Міхась Бык старанна страліў, калоў, падпальваў, нішчыў, руйнаваў. Ён рабіў ўсё гэта не разважаючи, бо ведаў, што ў гэтым жыцьцё, у гэтым сучаснасьці,

можа нікчэмная, недарэчная, але, пры ўсёй сваёй жудаснай страшэннасьці, да жаху рэальная.

І ён ня думаў, не разважаў, бо знаў, што яшчэ ня прышоў час яму думашь, ня прышоў час разважаць.

І калі блізка што праз два гады бязупыннае страляніны выбуховымі брызактнымі снарадамі, шрапнэлямі, мінамі, гранатамі,—

з цяжкіх „бэрт“, гаубіц, лёгкіх палявых, зянітных, палегчаных горных і конна-артылерыйскіх гармат, мартыр, мініцаў, траскатлівых кулямётаў, бойкіх Люісаў і нязграбных трохлінейных наразных вітовак,—

— пасьля двох гадоў атак, уцёкаў, адступленіяў і наступаў,—

— зьнішчыўшы: Усходнія Прусы, Заходнюю Галіцу, Надкарпацьце і Паўночную Ўгоршчыну,—

— разрабаваўшы: Польшу, Трансільванію, Падольле, Малдавію, Валынь,—

— спаліўшы і зруйнаваўшы дашчэнту добры кавалак Заходній Беларусі з Віленшчынай, Горадзеншчынай, Беласточчынай, Падляшам, Піншчынай, Навагрудчынай,—

— у канцы 1916-га году яго перавялі ў 75-ую дывізію, у 398 Мсьціслаўскі полк і загадалі „бараніць“ ад „ворага“ роднае Палесьсе, Міхась Бык толькі ўсміхнуўся і моцна съціснуў віントоўку ў руках.

Ён яшчэ маўчаў, ён яшчэ не разважаў, ён яшчэ слухаўся начальства, але ён ведаў, што ўжо хутка—ой, як хутка!—прыдзе час яму падумашь, прыдзе час памеркаваць, пагаварыць... І тады... О, Міхась добра ведаў, што ён стане рабіць, калі

настане гэтае „тады“,—і яшчэ мацней съціскаў у руках сваю трохлінейку...

* * *

І вось цяпер: Міхась Бык ужо цэлых тры тыдні, з самае тae пары, як скончыўся „адпачынак“ і яго частка зноў заняла гэтак званую „першую лінію“, валяўся ў гнай, спаў, як крот, у зямлянцы, еў шчы з гнілым мясам, з рабакамі, грыз, пакрытыя цвільлю сухары і карміў уласным сваім целам вошай, адным словам, „ваяваў“ з немцамі—на роўнай сваёй глебе, у родным сваім Палесьсе, дзесяці напоўнач ад Лагішына і на поўдзень ад Целяханаў.

Ён ляжаў на зямельцы і глядзеў перад сабою, глядзеў туды, дзе далёка, за блакітным небасхілам, за некалькімі вёрстамі непраходнага балота, поплаваў, выгараў, доўгаю срыблянаю істужкаю мільгашеў Агінскі канал.

Бясконцая сінь глыбокім ясна-блакітным келіхам пакрывала зямлю, і пасярэдзіне яе яскраваю плямаю сьвяцілася золата сонечнае качалкі, ва ўсе бакі раскідаючы снапы сваіх ѿпльых праменіняў.

А там, дзе край келіха неба схадзіўся з краем зямлі, там, дзе срыбаная істужка вады, за балотам, за поплавамі за зымшальнымі выгарамі, за зарасьлямі трывсьця і ўсялякага багавіння, за вялікімі і малымі вазёрамі, вязёркамі і саджалкамі, жоўта-бурымі ад налёту балотнага жалеза і зялёнымі ад плаваўшага па ім твані, там—панства невядомага, там—панства зынішчэння пажарышчаў, руінаў, там—панства „іх“: „ворагаў“—немцаў, мадзяраў, чэхаў, палякаў, харватаў, русін,—цёмнае, страшнае ў сваёй невядомасці...

... А тут—„сваё“ войска, „свае“: расійцы, грузіны, чуваши, эстонцы, беларусы, армяне, мардвіны, латышы, украінцы...

... І тут—зынішчэнне, рабункі, пажарышчы, марадзёрства, руіны, контрразъведка...

... Тут—жах, цемь, бязвыходнасць...

... Там—палон, мардабой, голад, шпіёнабаязывлівасць, концэнтрацыйныя лягеры, поліцыя, калючы дрот...

... Тут—мардабоі, начальства, „земгусары“, шпіёнабаязывлівасць, контрразъведка, поліцыя, жандармэрыйя...

А пасяродку—гэтае балота, канал, поплавы, выгары, трывсцё, недаступныя астраўкі, пакрытыя ляском, дабрацца да якіх німа жаднае мажлівасці. І над усім гэтым—невядомае, нечаканае,—тое, што з хвіліны на хвіліну можа выпаўзьці ці з таго, ці з гэтага хмызьнячку, ці проста—зваліща з неба, і чаму назва—съмерць...

* * *

Як і іншыя дні, гэты дзень выдаўся ціхі, ѿпльы, ясны. З самага пачатку дня, з ранняня і да самага вечара, сонейка пякло так, што калі-б гэта было ў звычайны час, устрывожанае за лёс тагочаснага ўраджаю грамадзянства не памянула-б яго залішне добрым словам. Зразумела, не абышлося-б

і без молебнаў „аб ніспасланыні дажджу“ (справа ў кожным выпадку не шкадлівая і нават дзе для каго — прыбыткавая).

Але ў гэтym годзе нешта аб ураджаі ніхто не заходзіўся, ніхто ня думаў аб залацістых палосках жыта, аб зелянеючым на палёх аүсе, аб жоўтай, як цела здаровае, загарэлае вясковае дзяўчины, пшаніцы.

Дык ня дзіва, што сыны Маткі-Зямлі, прадрыжаўшы цэлую ноч ад холаду і вільгаці ў гнілых забагненых акопах, усёй сваёй істотай цягнуліся да сонца, і не адчувалі да яго нічога, акрамя самае шчырае ўдзячнасьці.

Міхась Бык ляжаў на траўцы, насунуўшы фуражку на самы карак, і моўкі ўеўся вачыма ў гэтак званую „нэйтральную“ тэрыторыю, у панства съмерці...

Раптам ён аглянуўся і ўскочыў на ногі.

Побач стаяў афіцэр, падпаручнік Затрэшчын, малады хлапец, з шэрымі вачыма, з крыху сталёвым, халодным вадценнем, ня звыш трох месяцаў як скончышы юнкерскую школу, гарачы, гаварлівы і ганарлівы панок, з белым, як ліст паперы, тварам і гэткімі-ж белымі рукамі, і ўзень, і ўначы толькі і марыўшы аб ягораўскіх крыжыках, залатой зброе, „аннах“, „станіславах“, палкоўнічых (дзеля пачатку, хаця-ж бы) пагонах...

Міхась узяў „пад казырок“.

— Ты што, Бык, тутэйшы, паляшук?

— Так точна, паляшук, „вашибродзэ“.

— Як ты думаеш, братка, ці нельга-б нам было заняць вось гэты лясок, сярод балота, і вось з таго боку падыйсьці пабліжэй да немцаў? — і афіцэр паказаў на аброслы ляском астрэвок, адлеглы гэтак вярсты три ад таго месца, дзе яны стаялі.

Міхась Бык старанна, як толькі мог, растлумачыў падпаручніку, што ў гэты лясок дарогі нямашака, што звычайна ня толькі што цэламу атраду, але нават і асобнаму чалавеку дабрацца да яго немажліва, бо навокал непраходная багна, але, гледзячы па таму, што дажджу вельмі доўга ня было, засуха ў гэтym годзе страшэнная і гарачыня зусім нястрымная, дык мажліва, што дзе-кольвеk ёсьць да таго астраўка якая сцежка, па якой адзін-другі разьведчык мог-бы як-небудзь туды і дабрацца, хаця немцам з таго боку дайсьці туды шмат лягчэй, і мажліва, што „вораг“ ужо там засеў і ўзмацаваўся.

— Гэта трэба як найхутчэй усё выясньіць,—сказаў Затрэшчын, выслуҳаўшы тлумачэнныі Быка.—Ты чалавек ту-тэйши, лепш усяго ведаеш гэтая распраклятыя вашыя пінскія балоты, дык найлепш паслаць туды цябе. І чым хутчэй, тым лепш, бо, мажліва, немцы яшчэ не раскачаліся. Як толькі пачне цямнечь,—гайда, у дарогу, а заўтра ўраныні прыдзеш да мяне з самym падрабязговым дакладам.

* * *

Міхась Бык нічога не адказаў, акрамя абавязковага: „слу-
хаю, вашбродзе“.

Міхась Бык толькі крыва ўсьміхнуўся.

І калі Затрэшчын бадзёрым маладзеватым крокам пайшоў далей, Міхась Бык ударыў далонню па фуражцы, ад чаго яна яшчэ больш зьблілася назад, на самы карак.

* * *

Падгатаўляць доўга свае справы не даводзілася.

Міхась Бык пайшоў у зямлянку, выцягнуў з мяшка кніжку, з кніжкі вырваў паперы, дастаў з затлущчанае кішэні абрывак алоўку і напісаў „ліст”—цэлую жменю паклонаў: жонцы, дзеткам, бацьком, сёстрам, братом, стрыю—адным словам, усім крэўным, усім сваяком, прыяцелям, знаёмым,—усім асобны паклон. Пісаў, старанна выводзячы літары (як старанна рабіў усё ў агуле), падоўгу затрымліваючыся пасъля кожнага: яшчэ кланяюся дарагому нашаму... і, прыпамінаючы, каму трэба пакланіцца раней, каб не абразіўся, а хто можа дачакацца апошніяе старонкі, апошніх радкоў.

Дастаў кабэрцік, напісаў адрес роднае вёскі. Потым вышаў, паглядзеў, што сонейка ўжо даволі нізка, вараціўся, запакаваў усе свае рэчы ў мяшок, дастаў усе гроши (якіх было вельмі ня шмат), перадаў прыяцелю: калі не варачуся,—перашлеш жонцы!..

Зъмяніў гразную бялізну і анучы на чистую, апрануўся, стаў, хацеў быў, паводле звычаю, перахрысьціца, але перадумай і пайшоў...

Усю рэшту дня Міхась Бык хадзіў удоўжкі краю балота, часам забіраючыся аж да кален у багна, старанна вывучаючы бераг. Потым—нарэзаў трысця звязаў яго ў два снапы, якія гэтак сама звязаў між сабою вяроўкай, накшталт вялізарнае

літары „Н“, калі-б у яе ў сярэдзіне былі дэльце перакладзінкі замест аднае.

Нарэшце, калі сонейка ўжо села, а ноч уходзіць у свае правы, падвязаў сабе пад рукамі трысыцё і з стрэльбаю ў аднай руцэ і вялікім кіем у другой руцэ пусыціўся ў свае рызыкоўнае падарожжа.

* * *

Міхась Бык хутка пераканаўся, што съцежку знайшоў спраўдловую і да ляску здолее дайсьці без асаблівых перашкод.

Праўда, некалькі разоў аступаўся, падаў у багна, у твань, але муля не засасывала яго, бо ратункам яму служылі трысыцёвыя плаўнікі, падвязаныя пад рукамі, і кожны раз ён неяк выпаўзаў з абнімкаў саме сапраўдане съмерці.

З кожнай хвілінай рабілася ўсё цямней і цямней. Прайшоўшы, прыблізна, трэцюю часыціну свае пуці, ён прыкметіў, што на небе пачынаюць зьбірацца хмары...

„Вось няўдача—тры тыдні ня было і раптам на табе!..“ падумаў ён, але рушыўся далей, бо назад ісьці было нельга...

Ён ішоў і ішоў увесеь час, кіем прабуючы перад сабою дарогу, пераскаківаючы з месца на месца, накшталт вавёркі.

„Вось ужо і лясок. Цяпер засталося толькі прыйсці яго наскроў і выясьніць, ці ёсьць на ім хто, ці нел..“

* * *

І Міхась пайшоў па астраўку, пайшоў настолькі борзда, наколькі гэта было магчыма, бо ісьці было вельмі нялёгка.

Месцамі пападаліся невялічкія пустыры, зымшалаяя балоты, саджалкі, заросшыя тванью, кальцавідныя, з астраўкамі пасярэдзіне іх, пакрытымі шчадзінаю трысыця і чароту.

Месцамі, сярод дэікае балотнае сенажаці, сярод лесу, прыветны, ні то жаўцеў, ні то бялеў пясочак, роўненькі, чысьценкі і, як здавалася, зусім сухі...

А калі ступіць на яго, расчыніць ён сваю вечна галодную пасыць, заўжды гатовую праглынуць занадта даверчывага вандроўцу. Нага праваліцца ў нейкае бяздоўне, і шчасце таго, хто ў гэтакі момант здолее ўхапіцца за якую-кольвек даволі моцную галіну, з гатоўнасцю, накшталт прыяцельскаяе рукі, працягнутую суседнім дрэвам.

А калі каму не пашанцуе, той можа спакойна выкрасьці ѿ сябе з ліку жывых: ня пройдзе і чвэрці гадзіны,—пятнаццаці хвілін заўзятае барацьбы,—барацьбы за жыцьцё, пятнаццаці хвілін барахтаньня ў гразі, шалёнага напруженія здаровых мускулаў, запрауды вар'яцкіх крыкаў аб дапамозе, і муля засасе чалавека, уцягне яго ў свае нетры. А на паверхні, зноў роўнай, прывабны жоўта-блёсцы пясочак зноў заблішчыць на сонейку і, прыкрываючыся сваёй чыстасцю і харастром, як запраудная Антынэя, будзе чакаць новае ахвяры...

* * *

Міхась Бык быў ня з тых, каго магло абакуліць харастро гэтага жоўценькага пясочку ці тае вось зялёнае сенажаці. Міхась Бык радзіўся ў Палесьсі; Палесьсе яго выкарміла, выхавала, адукавала.

Яшчэ малым дзіцянём прымаў ён удзел у вандроўках свайго бацькі, у чаўнох, з роднае вёскі на поплавы—сена рабіць, араць, баранаваць, сеяць... У тых вандроўках, калі селянін-паляшук, узграмадзіўшы на чаўны, быццам у Нояў каўчэг, каня, плуг, барану, насеньне,—ехаў рэчкамі, ручайкамі, каналамі, вазёрамі, затокамі, пратокамі на які-кольвек астрэвок, загублены недзе сярод дзікіх, непраходных балот, адлеглы ад роднае вёскі на якую мо' пару дзесяткаў вёрст і складаўшы значную частку галоднага сялянскага надзелу.

У такіх вандроўках селянін-паляшук звычайна працадае з роднае вёскі ў працягу мо' пары тыдняў і не вяртаецца дамоў, аж пакуль не заарэ ўсіе свае паласы, пакуль не забаране, не засее яе збожжам. І іншым разам бывае цэлых два тыдні сядзіць гаспадыня маладуха ў хаце ля ваконца, з чатырохмесячным дзіцянём на руках; сядзіць сумная, задумная, корміць сына з грудзей сваіх белых і чакае свайго чалавека. Часам чакае тыдзень, два, тры, месяц, а гаспадара ўсё няма, ня едзе ён да гаспадыні, жаднае вестачкі аб сабе праз суседзяў не падае...

Сядзіць тагды маладуха мэлянхолічна ля ваконца, глядзіць задумна на разълеглыя за ваколіцаю сяла балоты, і толькі цёплай салёной съязза, што часам навернецца на яе сумных вачох, не-не ды і кропне на падвязаную на галоўцы дзіцяці хустку, пасьведчыць аб перажываным ёю напружені.

Праз нейкі час выедуць усе сяляне з усяе вёскі гуртом, на чаўнох у балота, і паплывуць яны па рэчках, па ручайкох, па вазёрах, па саджалках, па пратоках, па затоках, па каналах, і паплывуць, адпіхаючыся ад берагоў вялізарнай даўжыні кіямі, з набалдашынаю накшталт капыта на канцы... І ўсю дарогу, увесь час будуць яны голасна кричаць імя прапаўшага сябра, заклікаючы яго адгукнуцца...

І калі ўся гэтая флётылія чаўноў сумна вернецца на „прыстань“ да роднае вёскі, змораныя доўгімі, нікчэмнымі шукальнямі дзядзькі, моўчкі прывяжуць свае чаўны да калкоў, убітых ля берагу ў цвёрды пяшчаны грунт; калі гэтак-жа моўчкі, ня гледзячы адзін аднаму ў очы, разыйдуцца яны па хатах,—тады прыдзе канец напружанню, тады зробіцца ўсё гэтакім ясным, простым, простым—як трысцьцё на балоце... і ў той-же час у ўсёй прастаце сваёй—гэткім жудасным, непапраўным...

* * *

Міхась Бык радзіўся ў Палесьсі. Гэта-ж яно ўзгадавала яго, яно выхавала і адукаўала.

І Міхасёва жонка магла-б ня трывожыцца аб ім і спаць спакойна, калі-б не... Але, чаго дарма гаварыць! Ці-ж многа знайдзеца гэткіх жонак, ды ня толькі ў Палесьсі, а, бадай, на ўсім сьвеце, якія маглі-б спаць спакойна і ня думаць пра сваіх мужыкоў, у шалёныя гэтыя гады, ганебныя, агідныя, жудасныя, калі ўсё чалавечтва, ахопленае нейкай паскуднай пошасьцю вар'яцтва скінула з сябе вонратку цывілізацыі і стала перад маткай-прыродай ў ўсёй сваёй няпрыкрытай голасці, у голасці махнатага лютага зьвера, барацьбу за існаваньне абырнула ў барацьбу за зьнішчэнье і, пакінуўшы здаровую, радасную творчую працу, на радасць невялічкай жменьцы вырадкаў і душагубаў, з захапленнем, з упартасцю, вартай добра га статку орангутангаў, узялося паліць, рваць, руйнаваць, нішчыць ўсё тое, што перад тым лічылася каштоўным, незачэпным, съятым...

Міхась Бык радзіўся ў Палесьсі, сярод балот, поплаваў, выгараў...

Балоты, трысцьцё, чарот, асокі, вадзяныя ліліі выхавалі яго. Саджалкі, рэчки, пратокі, каналы, ручайкі ўзгадавалі яго.

З самых маладых гадоў ён ужо ведаў, якім павінен быць чаўнок, вясло, багор,—як знаюў ён з маленства, як трэба працаўца касою, рыдлёукаю, сахою...

* * *

Але на гэты раз, ня гледзячы на тое, што ўжо наступіла ноч, гарачыня не зъмяншалася, хмары ўвесь час згушчаліся, асілкавай зданью засыцілаючы памалу ўсё неба, гасячы адзін за адным ліхтары зорак, бязупынна павялічваючы цемру.

Напоўненае выпарэннямі, гарачае паветра хавала ў нярухомасці сваёй нейкую жахлівую трывогу.

Пераканаўшыся, што на астраўку нікога няма, Міхась пастанавіў зараз-жа, нябаўна, і як мага хутчэй, вяртацца „да сваіх“.

І калі ён ізноў вышаў на сярэдзіну балота, аддзяляўшага яго ад таварышоў, Міхась час-ад-часу з незадавальненнем азіраўся, але добра разглядзеў, што робіцца там, угары, ня мог, бо мулкасць грунту пад нагамі не пакідала яму жаднае мажлівасці затрымацца хая-ж бы на адну хвіліну.

Але ён і так вельмі добра бачыў, што прырода гатуе яму нешта жудаснае, самае страшнае з усяго, што толькі можна выдумаць, каб пагубіць чалавека ў яго становішчы.

Ён ясна адчуваў, што калі ня зараз, дык праз хвіліну пачнеца дождж, навальніца, і тады яму, Быку, салдату 398-га Мсціслаўскага палка, ня будзе куды схавацца; дожджык размые і без таго мулкую съцежку,—съцежку, якую ён і так ледзьве-ледзьве знаходзіў пры дапамозе свайго кія. Дожджык зальле яе вадою, зьнішчыць яе дазваніня. Ня будзе тады Быку ратунку, саб'ецца ён з дарогі і загіне...

— ...Хутчэй, хутчэй дабегчы да берагу: там „свае“, там лясок, зямлянкі,—можна будзе схавацца!

* * *

Вось бліснула першая маланка...

Вось прагрымеў першы пярун...

— ...Хутчэй, хутчэй!—съярбела ў Міхасёвай галаве...

Вось і першыя краплі дажджу...

— Ісьці засталося гэтак мала: яшчэ некалькі хвілін і...

Раптам наляцеў страшэнны, нячуваны віхор,—наляцеў з вышыцём, сьвістам, грукатам...

Там, недзе справа, дожджык з страшеннай сілай біў па зымшалай балотнай глебе, напаўняючы жахам душу, адбіваючыся ў вушох і ў мазгох нейкай страшеннай музыкай съмерці...

— Хутчэй, хутчэй!.. Зараз дойдзэ і сюды...

Блізка ўжо бераг, першыя дрэвы, адно апошніе напруженыне, і ратунак забяспечаны...

—... Тра-ра-ра-ра-ра-ра!.. — забарарабаніла наўвокал з усіх бакоў...

Буйныя кроплі дажджу зачасьцілі з усіх бакоў па балоту, кулямі ўядоючыся ў мох і ў мулю, веерам расплесківаючы на ўсе бакі.

Па паверхні ґрунту падліся крынічкі, борзыда зыліваючыся па некалькі ў адну, разбухаючы, і, памалу, заліваючы наўвокал глебу.

У некалькі хвілін балота абярнулася ў вялізарнае возера, пасярод якога, пры съвеце маланак, можна было яшчэ разглядзець вузеньку істужачку тae съцежкі, па якой ужо ня ішоў, а з усіе моцы бег Mixась.

Ужо вада залівала месцамі яго пуціну, размывала съцежку, а Mixась бег і бег наперад з упартасцю чалавека, змагаючагася са съмерцю.

Гэта быў сапраўды дзікі, шалёны бег, падобны, і ў той-же час непадобны да бегу акрабата па вяроўцы, падвязанай пад купалам цырку: кожны няправільны крок, кожны няўдалы рух азначаў верную съмерць. Эквілібраваць даводзілася сапраўды з прыткасцю малпы. Але зусім ня лясканыне ў длоні зьдзіваванае публікі, і зусім ня добры күш грошай ад задаволенага антрапранэра быў узнагародаю артысту. He! Узнагародаю было—жыццё!

Mixась добра разумеў гэта. І ў той час, калі ногі яго пачалі ўжо вязнуць у вадзе, калі ўжо затрымлівалася дыханыне ў лёгкіх, а сэрца білася ў грудзёх, як добры электрычны молат на фабрыцы, ён зрабіў яшчэ адзін скок, апошні скок, ён хацеў скончыцца,—не, як з'вер, уесьціся кіпцюрамі ў ствол дрэва...

... Плюм-бум!.. і Mixась Бык адчуў, як съпярша адна, а потым і другая яго нага акунулася ў цесьцяное багна, і ў той-же час рукі пачалі біцца па мулкаму багну, шукаючы сабе ходы невялічкага пункту апоры...

А ногі ўсё глыбей і глыбей уходзілі ў мулю. Цела ўжо трymалася на паверхні толькі дзякуючы абедзьвюм вязанкам чарота.

Там, недзе ўперадзе, у кроках трох, дрэва,—як-бы за яго ўчапіцца?

Міхась напружыў апошня сілы, упёрся рукамі ў вязанкі, падскочыў, і—

крак!..

вяроўка, стрымліваўшая чарот парвалася, і адна вязанка адля-
цела далёка-далёка ўстарану...

А потым...

Не!

Годзе!..

* * *

— Ці чулі вы калі ў буру, у непагоду, як вые Палесьсе,
вые гэтае тысячагорлае балота?

У тую ноч я быў у дазоры, недалёка, з поўварсты ад
таго месца, і, між дэзвум раскатамі пяруноў (гарматы змоўклі),
я чуў з балота нейкі дзікі, жудасны крык. Здавалася, што
гэта адначасна завыву цэлы статак ваўкоў. Я ня вельмі-то
баязьлівы, але ў мяне і то захаладзела ў сэрцы, падняліся
і заварушыліся валасы на галаве.

Тым ня менш, парушаючи „войнскія ўставы“, я пабег
туды, бо цікавасць апанавала мяне: крык быў нейкі дзіўны,
зусім не чалавечы і ня воўчы, і ў агуле не звяярыны.

Але колькі ні хадзіў я па краю балота, колькі ні шукаў,
я, нічога ня ўбачыў, акрамя вады,—цэлага мора вады, пакры-
ваўшага ўсю яго паверхню на абшары некалькіх дзесяткаў
вёрст...

Масква, верасень 1926 г.

Юрка Лягонны

Пад млынны скрып

(Апавяданьне)

Было гэта ўвосень, калі я на балаголе ехаў з Воршы ў сваё мястэчка.

Непакойная ноч цымяніла ўсё навокал.

Па небу зъбягаліся гуртам загнаных авечак хмары.

Халодны вецер лістападзіў ва ўсю...

Скутаны паміж васьмёх чалавек на аднэй падводзе, сярод розных кулькоў, мяшочкаў,—я тросься, дрыжэў і мучыўся...

Праз нудны сон, які неадступна налязаў у вочы, бачылася шырокая, згорбленая сьпіна старога Ёселя—адвечнага падводчыка. Калі-ні-калі мглістае паветра рэзала яго покрык на коняй:

— Io, io.. Ва-аська... Ге-эхэр!..

З бакоў спадлоб'я глядзелі задуменнымі вачамі аганькі хутароў, раскідзістых вёсак...

Накрапваў дожджык.

Дарога выматывалася без канца—ліпкая, цягучая, як жыцьцёных людзей, што мералі яе гадамі ад гораду да мястэчка.

Пад'яжджаючы да Сушчоўскага млыну, Ёсель выняў замызганны кісет, ададраў кавалак газэтнай паперы і скруціў „козьзю ножку“...

Млын выглядаў вялікай чорнай зданью.

Высокі дах яго ўвесь парос даўгім, жоўта-зялённым момах. Аграмаднае калясо круцілася павольна, як-бы ленячыся.

— Маххх... бррр... маххх... бррр...

Цёмныя струмені вады ціха плёскаліся з яго заставак.

Здавалася—млын дыхаў асабліва цяжкім подыхам, быццам ведаючы страшенню патаемнасць і старанна захоўваючы яе ад людзей...

— А вы ведаеце, таварыш Юркевіч, пра Сушчоўскі млын, а?..
Вам не казалі?..— запытаўся Ёсель.

— Не, не... Ня ведаю. А што пра яго?..

Я сядзеў блізка ад яго, збоку, ясна бачыў кручкасты нос, рыжую барадэйку і калісьці палкія очы пад сівымі бровамі...

Ёсель зацягнуўся некалькі разоў зълющай „махрой“, съце-
бануў лянівую кабылу і пачаў.

— Сушчоўскі млын, бачыце вы, надта стары...

Ні мой бацька, ні ваш напэўна ня памяталі, калі ён па-
будаваны. Гавораць людзі—закладзен ён яшчэ панам Сена-
жэцкім,—а гэта-ж калі было!..

На глыбокай Сыцюжцы, дзе плынь вады—як шалёная,
задумаў Сенажэцкі паставіць млын.

Каб яшчэ адзін сродак мець дзеля абрэння сялян, каб
ящчэ больш збожжа цягло ў яго бяздонныя сусекі...

Кажуць, што, калі ўкалачвалі ў дно ракі палі двое най-
мітаў-рабочых сарваліся з рэек і загінулі ў ледзяных хвалях.

Але гэта—між іншым.

Палі падвялі дубовыя, моцныя, злучылі іх жалезнымі бал-
тамі, і праз год—цяжкія калёсы загрукацелі па зялёнаму
бяздоныню.

Як заўсёды і рабілася, пан аддаў млын у арэнду мясцо-
ваму багатыру—Залману.

Ну й вось...

Наняў Залман мельнікаў, недзе нават мэханіка знайшо ў
Для прыяжджаючых спэцыяльны дом пабудаваў...

І пабеглі дні за днямі ў шэрый мітульге, як вада з каляса
таго млыну,—ціха, роўна, аднолькава...

Маладыя працаўнікі белымі зданямі мітусіліся ля жарна-
вой, звадэйлі сем патоў за два рублі ў тыдзень...

Мужыкі з ваколіцы вярстоў за дваццаць зъяжджаліся да
млыну Сенажэцкага.

А чароўны месік залатым грабянцом расчэсваў кудлатую
пену, што зьбягала вадаспадам ды круцілася каля зуб'яў...

Прыгожая дачка была ў Залмана-Пэйсаха...

Так прыгожа была яна, што й сам Андронік-паніч ня
раз заглядаўся на яе і казаў:

— Каб ня жыдоўка—абавязкова жаніўся-б... Далібог!..

Гэта-ж вочы!.. А сама?.. Мусіць—лепшай дзяўчыны няма
ва ўсёй акрузе!..

І Залман ведаў добра аб якасьцях сваёй Хай...

Ня выпушчаў яе анікуды з двара.

Усё пільнаваў ды бярог дзеля некага... Гаварылі—для
знаёмага яшчэ з дэяцінства хлапца, што вучыўся ў Празе на
рабіна...

Дык вось як...

Усё было-б, мусіць, як і трэба, каб не наняў Залман яшчэ
аднаго хлапца да сябе ў млын.

Маладога Сыцяпана Ягорскага, які незадоўга перад тым
зявіўся ў маёнтку.

З Украіны ці што прынесла яго нялёгкая...

А й дужы хлапец быў!..

Дзед мой Абрам ледзь памятаў яго, але заўсёды адгу-
каўся аб ім з нейкім натхненнем...

Не баяўся ён нікога й нічога...

Нават пра пана ён кой-калі амаль з пагрозай гаварыў:

— Прыдуць, моў, часы ня гэткія!

Як тамака іх пасунула—невядома, але ўсе прымячалі—
чорнавокая Хая з пасяленнем Сыцяпана часьцей стала навед-
вацца ў млын...

То за бацькам нібы зойдзе, то ад бацькі перадаць што-
небудзь.

Але—было...

Вось з гэтага і пачалася гісторыя.

Дзень за днём...

Тыдзень за тыднем...

А тада—і жнівень з халоднымі сінімі начамі пачаў гля-
дзецца ў вузкія ваконцы Сыцяпанавай хаты, ля самага млыну.

З жніўскімі начамі і хвіліны войстрога, агнявога каханья.
Сыцяпан толькі, напіўшыся, бахваліўся перад хлапцамі на
прызыбе:

— Ха-ечка?.. Яна... Так... Нішто сабе!..

Вось і сёньня прыдзе... Абавязкова прыдзе...

А ўжо як я кахаць яе буду!..

Ад гарэлкі вочы нібы ладкі ў масъле.

Вяснушки на твары цямнеюць...

Слухалі хлопцы.

Пераміргіваліся... Зайздрасьць брала.

Хайка-ж сама не свая...

Удзень ходзіць—не датыкненца ні да чаго...

А толькі вечар золкамі блісце—

сядзе на ганку і глядзіць, глядзіць...

У доме Залманавым спаць лягуць.

Съціхне ўсё...

Як злодзей які, накінуўшы чорную хустку, бяжыць Хая
да млыну... У вербалозъзе...

А тама—ён, з пахмельля—ласкавы, гарачы...

Съцісце, прыгарне, ды на траву шаўковую...

Спачатку—яно так і йшло...

Праз дзень-два—спатканье.

Але раз удалося Залману ўгледзець, як, агарнуўшыся хуст-
кай, бегла па расе яго Хая.

Анямеў стары...

Стайць—і вачам ия верыць.

Нічога й потым не сказаў дачцы, а склаў нешта ў душу
ды зьверху камнем прыщінью...

У думках толькі запяклося.

Зараз-жа—гукнуў двух наймітаў, самых галаварэзаў, па-
шаптаўся з імі...

Э кішэні нешта срэбна-бліскуче выняў.

Мяшочкам з грашмі патрос...

...Беглі хвіліны юнацкага каханья...

Блакітны месік глянуў раз і, засароміўшыся, схаваўся.
З млыну нясьліся гукі каляса—нібы нехта тама варушыўся
стагнаў і плакаў...

Ціха падпаўзьлі Пятрук з Апанасам да хаты Ягорскага.
А за імі пакрыўджаны бацька.

— Хлопцы... Памятайце... Яе—ня рушце!..

І забілі яны Съцяпана на ўласнай яго прызыбе, каля хаты.

А мерцьвяка кінулі ў вялікі Дарэжын роў, што цягненца
і зараз за Мікольскім гаем...

Здаеща—і ўсё!..

Ёсель смаргануў лейцамі, і замораныя коні падалі кроку,
Надвор'е стала ясьней.

Дождж ня ліпнуў на твары, а кавалачкі шэра-жоўтых хмараў, як упуджаныя, зъбягалі з неба.

— Ну, а як-жа Хая?.. Што з ёю?—неяк само набегла пытаньне.

— Хая?.. А казалі потым, што ня вытрымала, як на яе вачох забілі... Ня тое—звар'яцела, ня тое—проста анямела назаўсёды...

Урэшце-ж скончыла жыцьцё пад калясом панскага млыну... Утапілася.

г. Магілеў.

Барыс Мікуліч

Па дарогах

(Запіскі)

I

Вада адбівае сонца на палубу. Штурхачы машины рухаюць колы, колы—пасы, а пасы круцяць жабры пароходу.

Хвалькі коцяцца да берагу, б'юцца аб яго, вяртаюцца і ізноў плецчуць у бераг.

Роўна гудзе машина. Імчыцца ўперад, туды, за павароты, за хвойкі і ўзгоркі.

* * *

Капітан Палей. Рука цісьне рычаг. Каманда:

— Права!

Вопытным вокам углядаетца ўперад.

А навокала вада, блішчыць яна сонцам і зорамі.

Капітан маўчыць. Задумаўся.

Можа нешта здарылася з яго сэрцам? Можа...

* * *

Астаноўка. Высокі бераг ракі—з гліны.

Уверсе дзяўчына рукой махае. Я гляджу на Палея.

Ён съмлецца і скіляе галаву. Цяпер я ведаю, аб чым ён думаў.

У каюце нікога няма. Усе на палубе.

* * *

Вечарам рака цямніе. Глядзяцца ў ваду зоркі з месяцам. На беразе то там, то сям—агеньчыкі розных колераў.

Мястачка. Нехта кажа:

— Зусім як жарт.

З прыстані ўверх—ступенькі. Наверсе ліхтары—электро.

Цёмна. Вось чаму добра ня бачу вуліц.

Адчыненае вакно. Бачу залю, поўную народу.

Голас:

— Адкажам гучным протэстам на зверскі манэўр імпэрыялізму.

Гэта мо' мітынг, мо' протэст супроць кітайскай бойні...

* * *

Вясна.

Неба раніцай хмурнае, сонейка—шар за хмурынкамі—
заслонамі.

Часам выгляне, выплесце свае крыльлі іскравістая ды
ізноў схаваецца. Ветрык...

Балоты і балоты. Вось грэбля.

Нейкая птушка стогне жалобна: „кві, кві, кві“.
Леташнія пляёсткі на асінах і дубох—шастаюць.

Дарога вязьне сярод балот і кустоў...

* * *

Коні прысталі, сівы цяжка дыхае.

Але і я ведаю, і ён ведае, і Апанас ведае, што хутка
вёска.

* * *

— Добры дзень!

— А!

... Ён сядзіць супроць мяне, сёрбае чай і кажа, кажа без
перапынку.

Кажа аб кепскіх умовах працы ў школе, кажа, як ён
звыкся з гэтым і цяпер вось нічога...

Чамусьді ўспамінаю Коласаўскага Лабановіча...

Але гэта мінулае...

На этажэрцы апошні нумар „Савецкай Беларусі“.

* * *

Іэноў лес. Вокнамі ў пушчу—хатка маленъкая.

Апанас застанавіў коні.

Дзяўчына дала вады.

— Дзякую.

Яна апусьціла вочкі да долу.

Я разьвітаўся...

Ня ведаю, але чамусьці ў галаве лунае маленькая хатка
сярод лесу. І дзяўчынка...

* * *

— Вунь, бачыце, вёска.... Нам туды...
Я рад. Хутка можна будзе супачыць трохі.

Над галавой пралящеў бусел.
За лесам зайграў пастух:

„Хто на дудзе грае,
той валы мае.
Хто ў трубу трубіць,
той валы губіць”...

* * *

Двароў—сто два. Насельніцтва—пяцьсот з гакам.
Ад дарогі будынкі ў два бакі рагамі.
З боку дарогі млын,—хапає паветра лапамі-крыламі.
У канцы вёскі хатка. Тутака жыве Максім, эвангэлісты.
Вяр'ят. Увес час пяе псальмы. Ён тутака на становішчы
„свяятога“.
Вёска завецца Зарэчча... Вось чаму ён—Зарэцкі.
Максім Зарэцкі пастукаў усьлед нам у вакенца.

* * *

Паехалі далей.
Вечар у лесе.
Сонейка асьвяціла макаўкі сасонак.
Цудоўны выгляд!
Там за ўзгоркамі возера, як шкло.
Купіны глядзяцца ў воду, ківае чарот.

* * *

З вёскі нясецца песня:
„Не лятай ты, зязюлечка,
позна ўначы”...

Пералівамі-эваночкамі зьвініць песня водгульлем.

Я чую многа песень добрых. Але гэта нешта роднае, на сэрце вее.

О, Беларусь, старонка мая, мая залатая старонка! Толькі тутака, у лясох і палёх, адчуваеш тваю душу.

* * *

Лес кончыўся. Пясок. Гадоў два таму назад пасеялі на ім вярбу.

Мо' трохі крапчэй будзе,—кажуць сяляне.

Песьня калаўротаў. Пыхае корчык на камінку.

— Ну, што яшчэ скажаце?

Дзяўчына сароміцца і хіхікае.

Я пытаю:

— Мо' яшчэ адну казку скажаце?

Згодна.

* * *

За вакном размова.

— Ведаеш, бядা.

— Што такое?

— Учора Цімох гнаў „горкую“ паравіком...

А ўночы нехта паламаў яго... Цэбар з „горкаю“ выліў...

— ?..(пахіляў галавой).

* * *

„Зарасла дарожка мохам,

дзе гуляла я з Мірохам“...

Гудзэ гармонік. Хлапцы і дзяўчата за гумнамі ў карагоды гуляюць.

Вясельле, моладасьць і вясна.

* * *

Ізноў пацягнуліся вёскі і сёлы. Ізноў пабеглі шляхі і дарогі.

Туды—дзе камяніцы гораду і зара, сіняя ад труб.

Туды—дзе мая праца.

Па небе пабеглі авечкі-хмаркі.

Пакрапляе цёплы дождж. У лесе расьцьвіў сон. Хіляе ён
сваёй галоўкай.

Дарогі мае, дарогі! Эноў пакіну я, прамянняю вас на мэ-
мэніт і асфальт.

Мілыя, мілыя...

Хутка прылячу да вас...

Рака. Парадход, сіл—800. Машыны—дэ́зве.

— Ваш білет?

— Калі ласка.

Гудок, каманда:

— Поўны ход!

8-IV—27 г.

Паўлюк Трус

Урывак з легенды „Лірнік“

(Замест уступу)

... Гады бягуць...—

А дні на хвалях—

Плывуць, як гонкія чаўны...

На дне жыцьця яны крышталіяць,

Жывыя казкі старыны...

Мне казкі... песьні і легенды,

Людзкое мудрасці дары,

Яшчэ ў гады майго маленства

Дзядуля-лірнік падарыў.

Мне падарыў сваё бағацьце

І тайну мудрасці сказаў:

„Ты будзеш плакаць і съмяяцца

Над кожным сэрцам у съязах...

Ты будзеш жыць...—

Блудзіць па съвету,

Ты будзеш старцам між людзей

Э душой жабрацкаю поэты,

Э адвечнай песьняю надзей...

Ты будзеш пець...

І казкі-песьні

На струнах дум зашалясьцяць...

І ўдаль пакоцяцца Прадвесньем,

Вялікай Музыкай Жыцьця!..

Ты будзеш пець...

А хвалі Мора

Напеў мэлёдый разынясуць...

Каменьні ў полі загавораць,

Адчуюць радасць... съмех... і сум...

І вось цяпер...

Нібы ў тумане,

Ў красе абветраных калін
 Глыбокай спадчыны паданьні
 На струнах сэрца ажылі!..
 На струнах дум загаманілі
 Адвечным гоманам крыніц,
 Каб сны чароўныя... І былі
 Зайшліся плачам навальніц!..
 Было даўно...

Але ўспаміны
 Аб тым, што канула калі,
 Яшчэ ў завеях сънежна-сініх
 Сырым пяском не адцвілі!..
 Яшчэ пад ветрамі у полі
 Сьнягі дарог не замялі,
 Што сэрца клікалі да Волі,
 І ў даль прасторную вялі...
 Дарогі!..—

Съветлыя дарогі!..
 Пуціны ў вечнасьці жыцьця...
 Вы шчасьця зычыце так многа,
 Хто выйдзе з песніямі ў прасьцяг!..
 Хто выйдзе з кайстраю убогай
 Пазнаць Адвечнасьць у красе.
 І казкі лірніка старога,
 Як мудрасьць съвету, панясе.
 Хто зможа ліраю сумленія
 Распіяць свой голас на крыжы...
 І ў сэрцы жорсткія каменьні
 Абудзіць струнамі душы!..
 Бо сэрцы—

Цьвёрдыя каменьні,
 Бо сэрцы чорстыя ў людзей.
 Ня збудзіш песніяю імкненіяў,
 І згасце жар тваіх надзей!..
 Дарогі!

Съветлыя дарогі,—
 Прастору—вечныя съяды!..
 Вы абычаеце так многа

Таму, хто з вамі малады!..
 Таму, хто вечна падарожнік
 Людзкіх завеяных пуцін...
 Душою хто над сэрцам кожным
 „Сымяецца й плача у жыцьці“.
 Гады бягуць...

А дні на хвалях

Плывуць, як вольныя чаўны.
 Яны у памяці крышталяць,
 Легенды-казкі старыны.

Адну з тых казак-успамінаў,
 Ў жыцьці што вечны й не памруць...
 Ад сэрца шчырага краіне
 Ў вянок паданьняў я дару.

A. Гурло

* * *

Для цябе я быў нязнаным,
Ты—такою-ж для мяне.
Я пайшоў з табой нязваным,
Каб бляднець і чырванець.

Паабапал съцежак збожжа
Камусь кланялася з нас.
Я прыстаў на раздарожзы,
Ты пайшла далей адна.

Я стаяў. Навокал эвонка
Пелі песыні каласы.
Толькі бачыў я здалёку
Пасмы чорнае касы.

Іх паціху вецер шастаў,
Ён іх песыціў, далаваў,
Распасыцёр табе лес шаты,
Дарагі дыван—трава.

Ты скавалася ў прасторах,
Я астаўся сам на сам.
Үсё-ж мне съніцца твая зорнасьць,
Усьміхаецца краса.

10-V—27 г.

Валеры Маракоў

М а ц і

Прышла ў далёкі дом, пачула съпей гітары
І раптам нейкая ўлілася ў грудзі боль;
Над хмурым горадам паўзылі густыя хмары
І чорны дзень быў здушаны жальбой.

Яшчэ нядайна так жадала дзён вясновых
І жыць агнём пачуцьцяў і надзей,
Як раптам вестка—сын яе ахвярай новай,
Стаў родны сын, загінуў ад людзей.

Яна так плакала, яна ў агні згарала,
Малілася прад богамі людзьмі.
І рай, шчасльівы рай яна яму жадала,
Съязьмі й журбой грахі яго абмыць.

Ён быў дзівак, любіў спакойны шум дубровы,
Музыка быў, о, як ён мог іграць!
А потым вышаў рваць-зынімаць з другіх аковы,—
Памёр,—другія вышлі паміраць...

Ен першы быў, як сон вясны, як лятуценіне;
Дык плач пясьняр, ўздымай ў грудзёх агонь;
Упала маці з плачам, з крыўдай на калені
І вобраз маткі бачыла другой.

І гэтыя дальні дом, і гэтыя съпей музыкі
Ўзынялі агнём жаданьняў і журбы
Акорд ў грудзёх яе, акорд ў душы вялікі,
Бо толькі маці можа так любіць!

Травень 1927 г.
Менск.

З. Бандарына

* * *

У сіня-зялёным прадоньні
Вясна пагубляла ключы,
О, вольныя птахі, о, вецер!..
Пазычце мне крыльляў сваіх.

З вясною квяцістыя веi
Калыша, гушкае гальлё,
І пэрламі звяза০ь лілеi
У сонечных радасных снох.

З вясною плывуць успаміны—
Далей камяніца і брук.
Ў прывольлі крылатым ня згінем,
Нам вецер таварыш і друг.

Мне цесна, мне цесна на съвеце,—
Наўкола імгла, туманы...
О, вольныя птахі, о, вецер,
Пазычце мне крыльляў сваіх!..

Міхась Багунець

Малады перасяленец

(*Адрывак з поэмы*)

Бывайце!

родныя мясціны,
Пражытых дзён шырокі гмах,
І вы, дрыжачыя асіны,
І ты, стары няроўны шлях!

Бывайце,

ўзгор'і, касагоры,
Падзей мінульых съведка—дуб,
Ў лісьці тваім спраўлялі зоры
У ночы майскія свой шлюб...
Бацькі мае на Беларусі
Спрадвеку, здаўна тут жылі,—
Цяпер ад іх я адарвуся,
Пакіну шыр сваёй зямлі.

Пайду

ў нязнаныя прасторы,
Сатру съяды вітальных сълёз,—
Ў Сібір заўю сваю разору
І там збудую новы лёс...
Краіне роднай я пакіну
Усё—што тут здабыць сумеў:
Ільнянакосую дзяўчыну—
Каханыня першага напеў...
Мяне ў Сібіры прывітае
Зялёнатварая тайга,
Дзе кедры шапкамі ківаюць—
Пralожыць сълед

мая нага...

Сталёвай востраю сякерай
Я засьпываю съветлы Гімн...

Я веру ў будучыну,
веру
Ў магутны кліч сваёй Вясны.

Бывайце!
шум старога бору
І густалісты стромкі гай,
Палёў шырокія разоры,—
Бывай,
бывай,
радзімы край!

Рабіндранат Тагор

3 „Гітанджалі“ *)

У дзень красаванья лотаса, ой, я згубіў галаву і ня ведаў нічога. Мой кошык пусты, я не знайшоў сабе краскі.

Цяпер ізноў ахапіў мяне сум, я прачнуўся пасля дрымоты і пачуў у паўднёвым ветры салодкі сълед дзіўнага паходу.

Ад гэтай невядомай асалоды зашчымела маё сэрца болем жаданья і мне здалося, што то быў палкі подых лета, які шукаў сабе задаваленяня.

Я ня ведаў тады, што ён быў так блізка, што ён быў мой і што тая асалода красавала ў глыбіні майго ўласнага сэрца.

* * *

Я мушу пакінуць свой човен. Час маркотна праходзіць на беразе. Гора мне!

Вясна прынесла красаванье і разывіталася.

І цяпер з ношаю павялых і нікчэмных красак я стаю і чакаю.

Неспакойнымі сталі хвалі, а на цяністай съцежцы на беразе жоўтае лісьце круціцца і ападае.

У якую пустечу ўзіраешся ты?

Ці ня чуеш ты, як водгульле дальняе песні даносіцца ў паветры з таго берагу?

* * *

Дзе стаіш ты, мой любы, скаваўшыся ў ценю?

Яны дакучаюць табе, праходзячы міма па пыльнай дарозе, яны ня лічацца з табою.

Я чакаю цябе доўгімі нуднымі гадзінамі і раскладаю табе падарункі, але падарожнікі бяруць мае краскі адна за аднэю і мой кошык амаль пусты. Мінула раніца і поўдзень. У вячэрнім ценю мае вочы засыціца сном. Людзі, ідучы да хаты,

*) From „Gitanjali“ by Rabindranath Tagore.

пазіраюць на мяне і ўсьміхаюцца, а я чырванею ад сораму. Я сяджу, як дзяўчына жабрачка, закрыўшы кашуляю твар, і калі пытаюць мяне, чаго я хачу, я вочы скіляю да долу і не адказваю ім.

Ой, дапрауды, як магу я сказаць ім, што чакаю цябе і што ты абяцаў прыйсьці. Як я магла назваць гэтую беднасць сваім пасагам. Ах, гэтую славу я захавала ў патаемнасці свайго сэрца.

Я сяджу на траве, пазіраючы ў неба, і мару, якім бліскучым будзе твой раптойны прыход—усё звязе вакол, залатыя штандары разъвіваюцца над тваім возам; людзі, разявіўшы раты, стаяць на прысадах гасцінцу і глядзяць, што ты сайшоў, каб узняць мяне з пылу і пасадзіць побач з сабою, гэтую абадраную дзяўчыну жабрачку, што дрыжыць ад сораму і славы, нібы гібкі стан расьліны на летнім ветры. Але праходзіць час і нячуваць гула колаў тваёй калясініцы.

Грамады людзей праходзяць шумліва з крыкамі славы.

Толькі ты маўкліва стаіш у ціньку па-за ўсімі. І толькі я чакаю і плачу і сэрца марную ў дарэмным жаданні.

* * *

Гэта мая асалода—чакаць і выглядаць на дарозе, дзе цень съледуе за съвятлом і дождж праходзіць на летніяе съвята.

Пасланцы, што нясуць весткі з невядомых краін, вітаюць мяне і съпяшаюцца далей па дарозе. Маё сэрца поўніцца радасцю ад пышнотнага подыху летняга ветру.

Зранку і да зьмярканьня я сяджу тут прад дзьвярмі, бо я ведаю, што настане шчаслівая хвіліна, калі я ўбачу.

А пакуль я ўсьміхаюся і съпяваю адна. Пакуль паветра поўніцца араматам абяцаньня.

* * *

Дня болей няма, цень лёг па зямлі. У гэты час я хаджу з гладышом на крыніцу.

У вячэрнім паветры разъліваецца маркотная музыка вады. Ой, яна кліча мяне ў цемень. На съцежцы спусьцелай няма падарожнікаў, венцер узняўся і моцна калыша хвалі ракі.

Ня ведаю я, ці вярнуся дадому, ня ведаю, каго мне выпадзе спаткаць. Там, дзе рэчка разъліваецца бродам, у маленькім чаўне сядзіць незнаёмы чалавек і грае на лютні.

* * *

На адгоне адзінокае рэчкі, між высокай травы я запытаў яе:

— Дзяўчынка, куды ты прышла, ахутаўши вонраткай свой каганец? У маёй хаце ўёмна і пуста—пазыч мне агню!

Яна на хвіліну ўзыняла свае чорныя вочы і праз ўемень зірнула мне ў твар.

— Я на рэчку прышла,—адказала яна,—каб пусьціць каганец на воду, калі съятло дня зынікне на заходзе.

Я стаяў адзінока між высокай травы і сачыў за нясьмельмі полымем яе каганца, што бяз ніякай карысці плыў па вадзе.

У маўклівасці блізкае ночы я запытаў яе:

— Дзяўчынка, твае агні запалены ўсюды,—куды ты прышла са сваім каганцом? У маёй хаце ўёмна і пуста—пазыч мне агню.

Яна зірнула мне ў твар сваімі чорнымі вачыма і стаяла ў раздум'і.

— Я прышла,—нарэшце сказала яна,—каб асьвятліць неба гэтым агнём.

Я стаяў і глядзеў на яе каганец, што бяз ніякай карысці гарэў у пустэчы.

У змроку ўёмнае поўначы я запытаў яе:

— Дзяўчынка, чаго ты хочаш, тримаючы агонь ля сэрца? У маёй хаце ўёмна і пуста, пазыч мне агню.

Яна стаяла ў раздум'і і пазірала праз ўемень мне ў твар.

— Я прынесла агонь,—адказала яна,—каб і ён гарэў у карагодзе агнёў.

Я стаяў і глядзеў на маленкі яе каганец, што бяз ніякай карысці загінуў між іншых агнёў.

* * *

Млявасць ахапіла тваё сэрца і дрымота яшчэ на тваіх вачох.

Хіба ты ніколі ня чуў, што прыгожая кветка красуе між дэідаў? Прачніся, хто съпіцы! Хай не праходзіць дарэмна час!

У канцы камяністасе съцежкі, у краіне самотнасці мой друг сядзіць адзінокім. Не падмані яго.

Прачніся, хто съпіцы!

Што з того, што неба палае і дрыжыць ад гарачыні
палудзеннага сонца—што з того, што распалены пясок рас-
пасцірае посьцілку смагі.

Хіба няма радасці ў глыбіні твайго сэрца?

Хіба не адгукаецца арфа дарогі прыемнай музыкай смутку
кожны раз, калі твае ногі кранаюць яе?

* * *

Я ўжо разъвітаўся. Бывайце, браткі! Я кланяюся нізка вам
усім і выбіраюся ў дарогу.

Я аддаю адмычкі ад дэзвярэй і пакідаю ўсе дамаганыні да
свае хаты. Я прашу ў вас толькі апошняга добрага слова.

Мы доўга былі суседзямі, але я атрымаў больш, чым
здолеў даць. Ужо сьвітае дзень, і лямпа, што асьвятляла мой
эмрочны кут, згасла.

Покліч прышоў, і я гатоў у сваё падарожжа.

* * *

У гэтых час, час майго разъвітанья, пажадайце мне доб-
рае долі, мае сябры!

Неба палае сьвітаньнем, і мая съдзежка прыгожа ляжыць
прада мной.

Ня пытайце мяне, што трэба мне ўзяць з сабою. Я іду
у падарожжа з пустымі рукамі і з сэрцам, поўным чаканья.

Я ўзьдзену свой вясельны вянок. У мяне няма ўсё-
чырвонага ўбраньня вандроўніка і хаця ёсьць на шляху небясь-
пека, я ня маю нікага страху.

Вячэрняя зорка выгляне, калі скончыцца маё падарожжа,
і жалобныя пералівы мэлёдыі змроку загучаць ля гарадзкое
брамы.

* * *

Заўсёды ў сваім жыцьці я апяваў цябе ў сваіх песнях.

Яны вялі мяне ад дэзвярэй да дэзвярэй, з імі я шукаў
свой съвет і дакранаўся яго.

Гэта песні мае навучылі мяне ўсяму, што я ведаю, яны
паказалі мне патаемныя съдзежкі, яны адкрылі майму зроку поўна
зорак на небасхіле майго сэрца.

Яны вялі мяне цэлы дзень да патаемнае краіны шчасця
і смутку і да якое брамы, нарэшце, яны прывялі мяне ўвечара
у канцы майго падарожжа?

* * *

Святло, о, дзе святло? Запалі яго палкім агнём жаданьня!

Тут съветач ёсьць, але ніколі полымя не мігаціць,—такі лёс твой, сэрца маё! Ах, куды лепшай табе была-б съмерць!

Смутак стукае ў дэзверы твае і авбяшчае, што твой любы ня съпіць і кліча цябе на спатканьне ў цемень начы.

Ноч зацягнена хмарамі і дождж льле бязупынна.

Я ня ведаю, што непакоіць мяне,—я ня ведаю, што гэта значаць.

Мільгануў бласк маланкі і адчыніў прад маймі вачыма глыбокі змрок, і сэрца шукае съцежку, на якую музыка ночы кліча мяне.

Святло, о, дзе святло? Запалі яго палкім агнём жаданьня!

Грыміць, і вецер праносіца з крыкам праз пустэчу. Ноч чорная, як чорны камень. Хай ня мінаюць гадзіны ў цемры. Съветач қаханьня жыцьцём сваім запалі!

* * *

Святло, святло, што поўніць съвет, святло, што песьціць вочы, святло, што весяліць мне сэрца.

Ах, мой даражэнкі, святло праходзіць праз усё маё жыцьцё, святло кранае струны қаханьня; адчыніеца неба, дэіка пралятае вецер і весела ўсьміхаеца зямля.

Матылькі распускаюць свае вятрылы ў моры святла, лілеі і язьмін выплываюць на грэбнях яго хваляў.

Святло рассыпаецца золатам на кожнай хмарцы, мой даражэнкі, яно багатае раскідае дыямэнты.

Яно пераносіць вясёласць з лістка на лісток і разылівае бязъмернае задаваленіне. Рэчка нябёсаў затапіла свае берагі і разылілася паводкаю радасці.

* * *

Хай у маёй апошняй песьні зьліоцца ўсе мэлёдыі радасці—радасці, ад якое зямля гулка шуміць травою, радасці, з якою два родныя браты—жыцьцё і съмерць скачуць па ўсім шырокім съвеце, радасці, што праносіца разам з навальніцай, патрасаючы і ўзбуджваючы ўсьмехам усё жывое, радасці, што заціхае са съязьмі на адчыненым чырвоным лотасе смутку і радасці, якая ўсё кідае ў пыл і ня ведае слоў.

Пераклад з ангельскаяе
А. Мардзілкі.

Проф. Н. Ефімаў

Літаратура і клясы^{*)})

Было-б, аднак, нацяжкай розныя літаратурныя групаванні (ня толькі вялікія лініі, асноўныя контуры літаратурнага руху) тлумачыць супяречнасцямі клясаў, шукаць для кожнай з іх глубокіх соцыяльна-клясавых карэнняў. Тоэ, што ўсе кірункі ў мастацтве маюць пэўную соцыялёгічную аснову, не азначае, вядома (па тлумачэнню А. В. Луначарскага ў артыкуле „Искусство и его новейшие формы“), „каб можна было, ці, нават, трэба было, шукаць у кожным мастацкім кірунку вынікаў непасрэдных зъмен экономічнай структуры, г. эн. пытацца ў сябе, якія зъмены ў галіне працы, ці якія зъмены ў галіне вынікаючых на глебе эволюцыі працы ўзаемадносін людзей выклікалі ў надбудове зъяўленыне якогасьці мастацкага кірунку? Так можна ставіць задачу калі справа ідзе пра цэлыя эпохі, пра цэлыя вялікія зъмены ў мастацтве (курсіў мой, Н. Е.): калі-ж гаворыцца пра паасобныя кірункі, якіх бывае па ту зіне адначасна, якія жывуць часта не па некалькі гадоў, а толькі па некалькі месяцаў, то было-б съмешна шукаць за такімі павярхойнымі зъменамі такіх глубокіх прычын“ („Искусство и революция“ М. 1924, ст. 193-194). А. В. Луначарскі ўлічвае магчымасць росту мастацтва пры адсутнасці якой-небудзь соцыяльнай зъмены. „Было-б съмешна (зайважвае ён у другім месцы), калі-б марксісты ставіў сабе мэтай адшукаць соцыяльныя прычыны там, дзе па сутнасці мы маєм справу з звычайным органічным процэсам у распрацоўцы данай мастацкай задачы“ (арт. „Роль марксизма в научном исследовании“—„Научный работник“. 1925 г., кн. 2-я, ст. 27). Проф. П. П. Сакулін таксама падкрэслівае, што клясавым падзелам грамады вызначаецца рысунак літаратурнага жыцця ў яго асноўных лініях (Grundlinien, les grandes lignes), што ў адпаведнасці з соцыяльным процэсам прыводзяцца пры соцыялёгічным вывучэнні вялікія

^{*)} Гл. „Маладняк“ № 6.

стылі літаратуры, буйныя зъмены ў літаратурным жыцьцем („Соц. мет.“ стр. 57, 59, 150, 151, 180, 181) „малая стылі (думае ён), як відаць, нараджаюцца ў выніку ўнутраной эволюцыі літаратуры, з запатрабаваньняў літаратурнага асяродку, як такай, з яе падзелу на гурткі і групы. Сымболізм і акмеізм, эгофутурысты і кубофутурысты, заумнікі і комфуты, цэлы шэраг поэтычных фракцый у нашы дні,—усё гэта наўрад ці знайдзе сабе здавальняючае тлумачэнье, абавязкова ў соцыяльных умовах, такое тлумачэнье, каб мастацкія імкненіні гэтых групаў запрауды былі выведзены дэтэрміністична з соцыяльна-экономічных умоў эпохі. У гэтых адносінах многія з іх маюць адзін і той-же соцыяльны сэнс іх лягчэй браць за адну дужку, а дыфэрэнцыацыю іх разглядаць, як чиста літаратурны падзел, як продукт эволюцыйнага разьвіцця ў нетрах самой літаратуры, с. 147).

Палажэньне марксыцкай соцыялёгіі аб клясавым харкторы ўсякага мастацства, усякай літаратуры, і на кроплю не паслаўляе той факт, што пад час—і ня рэдка—пісьменнікі ці мастакі фрондуюць супроты сваёй клясы, асыпаюць яе сваёй агідай, ад яе адракаюцца, і грамада таксама стаіць да іх сыпінай. „Тут, як і ўсюды (гаворыць Плеханаў), толькі быцьцё пралівае съвет на „тайны“ разважаньняў. („Основные вопросы марксизма“, стар. 77). З гэтага „непаразуменія“ паміж ідэолёгамі і той клясай, імкненіні і густы якой яны адбіваюць, знаходзіцца матэрыялістичнае тлумачэнье (артыкул „Искусство и общественная жизнь“) Плеханаў зварачаеца да выбухаючых пад час спрэчак аб тым, чым „павінна быць“ мастацтва: само сабе мэтай ці на карысць грамады, к дасьледваньню пытан'ня аб тым, які-ж з двух процілежных поглядаў у гэтых спрэчках менавіта—тэорыя „мастацтва для мастацтва“ ці тэорыя утылітарнага мастацтва заслугоўвае прызнаньня. З запрауды навуковай асьцярожнасцю Плеханаў лічыць неабходным зъняць гэта пытан'не з катэгорыі павіннасці, з плоскасці якіх-бы то ні было прадпісаньняў мастацтву, дагматычнага ўстанаўлененія яго „вечных законаў“; ён трактуе яго ў аспекце історызму, з пункту гледжаньня соцыялёгічнай законамернасці. На яго, як і на ўсе падобныя яму пытаньні (прыкмячае ён), нельга глядзець з пункту гледжаньня „долга“. Калі мастак пэўнай краіны ў пэўны час жадае пазбавіцца „жыцьцёвай трывогі і боек“, а ў другі

час, наадварот, прагна імкненцца і да боек, і да звязаных з імі трывог, то гэта бывае не затым, што нехта з боку прадпісвае ім розныя абавязкі („павінны“) у розныя эпохі, а затым, што пры адных грамадзкіх умовах імі аўладае адзін настрой, а пры другіх—другі. Значыць, правільныя адносіны да прадмета патрабуюць ад нас, каб мы заглянулі на яго ня з пункту гледжаньня, што павінна было-б быць, а з пункту гледжаньня таго, што было і што ёсьць (зборнік „Іскуство“, стар. 131). Прымаючы гэта пад увагу, Плеханаў ставіць пытаньне так: якія-ж тыя больш паважныя грамадзкія ўмовы, пры якіх у мастакоў і ў людзей, зацікаўленых мастацкай творчасцю, узынікае і ўзмацнянецца нахіл да мастацтва для мастацтва або ўцілітарны погляд на мастацтва. На прыкладзе Пушкіна, французскіх романтыкаў і парнасці Плеханаў паказвае, што аўтономны погляд на мастацтва, мастацтва для мастацтва ўзынікае там, дзе існуе безнадзейнае непаразуменіе паміж мастакамі і акружающим іх асяродкам. Быў час, калі Пушкін не абараняў тэорыі мастацтва для мастацтва, не пазбаўляўся ад боек, славіў „вольнасць“, але пазней, адчуўшы на сябе ўсю немагчымую нікчэмнасць акружаючай яго сьвецкай грамады, нізка спусціўшайся пасля выбуху 14-га сінегня, задыхаючыся ў рэакцыі сівінцовай эпохі, марнеючы ў ланцугох цяжкой апекі Мікалая I-га і шэфа жандармаў Бенкендорфа, жадаючых зрабіць з яго песьніра офицыйнай Рәсеi, Пушкін супрацьстаўляе іх жаданьям тэорыю мастацтва:

Подите прочь! Какое дело

Поэту мирному до вас.

Французскія романтыкі, парнасцы і першыя рэалісты (Гонкур, Флёбэр і інш.) трymаліся тэорыі мастацтва для мастацтва затым, што знаходзіліся ў спрэчках з акружаючай іх буржуазнай грамадой, калі буржуазія заняла пануючае становішча ў грамадзе, і яе жыццё ўжо не сагравалася болей агнём вызваленчай барацьбы, новому романтычнаму мастацтву засталося адно: *ідэалізація адмаўлення буржуазнага складу жыцця*. Романтыкі і парнасцы ўзбураліся думкай аб карысці мастацтва, бо зрабіць мастацтва карысным гэта значыла ў іх вачох ператварыць яго на карысць той самай грамады, да якой яны адносіліся з агідай і за якой ня бачылі ніякай грамадзкай сферы; новае мастацтва было для іх сховай ад сытасці і нуды бур-

жуазнага існаваньня. Такім чынам, у пэўныя гістарычныя эпохі, як гаворыць Плеханаў у артыкуле аб літаратурных поглядах Белінскага („Литература и критика“, стар. 189), нежаданьне рассыпаць бісер прад халодным і неразвітым на тоўпам няміну ча прыводзіць разумных і таленавітых людзей да тэорыі мастацтва для мастацтва. „Страціўшы надзею на паляпшэнье съвету і застаўляючы яго ляжаць у зыле,—гаворыць аб прапаведніках мастацтва для мастацтва А. В. Луначарскі,—яны шукаюць спасеньня ў мастацтве, як самадаўлеючай форме быцця“. („Основы позитивной эстетики в „Очерках реалистического мировоззрения“, стр. 175). З другога боку ўтылітарны погляд на мастацтва ўзмацняецца там, дзе ёсьць узаемнае спачуваньне паміж значнай часткай грамады і мастакамі (Плеханов „Искусство и общественная жизнь“, стар. 140), дзе мастак верыць у магчымасць абнаўлення грамады. Гэта бывае звычайна ў той час, калі кляса праходзіць узыходзячую лінію свайго разьвіцця. Імкненіне мастакоў адбіваецца жыццё, служыць ёй, організоўваецца яе, „навучаецца“ і „пропаведваецца“ абумоўліваецца тым, што кляса, да якой яны належалі і ідэолёгамі якой яны выступаюць, сама імкненіе да организацыі жыцця, з'яўляецца перадавою, поўнакроўнай клясай эпохі. Так, у канцы XVIII веку французскі мастак Давід, паўстаючы супроты старога парадку, добра ведаў, што за ім ішоў у густых шэрагах той трэці стан, якому хутка належала, па вядомаму выражэнню абата Сіпеса, стаць усім. Калі наўшла асьвяжаючая навальніца лютайскай рэвалюцыі 1848 г., вельмі многія з французскіх мастакоў, якія стаялі за тэорыю мастацтва для мастацтва, канчаткова і рапчула паўсталі супроты яе.

Нават Бодлэр, якога Гоцье прыводзіў пазней, як прыклад мастака, непарушна перакананага ў неабходнасці бязумоўнай аўтономіі мастацтва, зараз-жа прыняўся за выданьне рэволюцыйнай часопісі. І нашы „шасцідзесятнікі“ падкрэслівалі да-памагаючае значэнне мастацтва, цвёрда верачы ў недалёкую ўрачыстасць розуму. Заўсёды, калі мастак адчувае жывую сувязь з акружальным грамадзкім асяродзьдзем, ён мысльіць сваё мастацтва, як абслугоўваючае жыццё.

Які-ж з двух прошлежных поглядаў на мастацтва мае большы посьпех? Дыалектык „да мазга касцей“ Плеханаў добра разумее, што, як і ўсе пытаныні грамадзкага жыцця і

грамадзкай думкі, пытаньне гэта не дапушчае бязумоўнага вырашэння: тут усё залежыць ад умоў месца і часу. Выгадна адбіваецца на мастацкай творчасці непаразуменне паміж мастакамі і акружающим іх консерватыўным грамадзкім асяроддзем. „У той самай меры, у якой яно дапамагае мастакам узъняцца вышэй акружаочага іх асяроддзя“ („Искусство и общественная жизнь“, стр. 145). Так было і з Пушкіным у мікалаеўскаю эпоху, так было і з романтыкамі, і з парнасцамі, і з першымі рэалістамі Францыі. Зусім другая справа, калі прынцып „мастацтва для мастицтва“ мае сваім вызначэннем абेрагчы мастицтва ад ідэй і настрояў, небясьпечных для пануючай клясы, г. зн., калі гэты прынцып абфарбоўваецца ў рэакцыйны колер. Чым вышэй узънімаліся хвалі рэволюцыйнага мора, пагражаютые змыць цвярдыню капитализму, тым съядомей рабілася прывязанасць старонінікаў мастицтва для мастицтва да буржуазнага ўкладу, а чым яна рабілася больш съядомай, тым менш маглі яны заставацца роўнадушнымі да ідэйнага зъместу сваіх твораў. Але іх сълепата па адносінах да асноўнай плыні, накірованай да абнаўлення ўсяго грамадзкага жыцця, рабіла іх погляды памылковымі, вузкімі, аднабаковыми, а гэтыя памылковыя, вузкія і аднабаковыя погляды іх нямінуча паніжалі і самую „мастицкасць“ гэтых твораў, як паказвае прыклад Ібсена, Гамсұна, Буржэ і інш. („Искусство и общественная жизнь“, „Ибсен“). Калі пэўная кляса дасягае свайго заняпаду, калі выступае пагражаютая яму зъмена, яго „ідэолёгія губіць свою ўнутраную каштоўнасць“, бо для яго ісці ўперад значыць цяпер усё болей апушчацца ўніз (стар. 159). Мастицтва, якое стваралася яго перажываньнямі, падае („Искусство времени упадка и общественная жизнь“, стар. 161). *Мастицтва часу заняпаду „павінна“ быць заняпаўшым (дэкадэнства).* Гэта нямінуча (стар. 191). Калі пад націкам пераросших старавія спосабы вытворчасці новых вытворчых сіл, якія перарасьлі ранейшыя сродкі вытворчасці, трашчыць і руйнуеца ўвесь стары ўклад жыцця, для клясы ў свой час стварыўшай гэты ўклад і маючи яго, як ідэал, зруйнаванье яго прадсказвае зруйнаванье грамадзкага жыцця наогул, згубу культуры... Кожны раз (гаворыць проф. П. С. Коган), калі руйнуеца культура, створаная кіруючай клясай, але яшчэ ня ясны рысы новай культуры, якая падрыхтоўваецца ў нетрах новай клясы,

ідучай на зъмену аджываючай, гэты апошні высоўвае ідэолёгай пераходнай эпохі, поэтаў зруйнаваньня, роспачы і протесту... Вось чаму байронізм, як грамадзка-псыхолёгічнае зъявішча, куды шырэй, чым той круг пісьменьнікаў, якіх звычайна залічаюць у поэты сусъветнага смутку... Гэты настрой інтэлектаў заўсёды звязаны з крызісам пануючай клясы ў больш шырокім сэнсе, з крызісам таго ці другога съветагляду. Гэта плынъ чыста інтэлігенцкая. Смутак Байрона—гэта раней усяго трагедыя думкі, трагедыя людзей, у сілу сваёй професіі прымушаных шукаць выйсця ў межах съядомасці, а ня быцця. Можна сказаць, што элементы байронізму нямінучы ў съветаадчуваньні клясаў, ня прымаючых удзел непасрэдна ў вытворчасці. Усякая зъмена, выкліканая законамерным разьвіццём тэхнікі і грамадзкіх адносін, застаем ўрасплох съядомасці, адарваўшуюся ад сапраўднасці і ня помнічную сваёй матэрыяльнай крыніцы. Лёрд Байрон і граф Леонардзі адчувалі загубленасць прад новым съветам банкіраў, крамнікаў, „рэторт і машын, якія аб'язьцілі вайну самім небесам“. Арыстократы пачатку веку таксама, як і нямецкія романтыкі, гэта, раней усяго, арыстократы думкі, якія ўсвоілі звычайі векавой духоўнай культуры, зусім нікчэмныя прад матэрыяльнай сапраўднасцю і затым спатыкаючыя кожны пераварот, як пасъведчаныне адсутнасці законамернасці ў існующым съветапарадку, як дакумент бясьсільля чалавечай асобы прад съляпымі, капрызнымі, вышэйшымі сіламі („Социальные предпосылки байронизма“—в юбилейном сборнике статей „Байрон 1824—1924“, изд. „Светоч“, М.—Л. Г. 1924, стар. 15-17)*), ня маючы сілы прыняць новага нараджаючагася жыцця, ідэолёгіі заходзячай клясы, пачынаюць думаць, што ўсё жыццё наогул нікуды ня варта, што ўсё яно—толькі крӯда, толькі жах і пекла. У сваёй мастацкай творчасці яны і адбіваюць упадніцкую ідэолёгію ўпадніцкай клясы. Але і ўпадніцкае мастацтва пасвойму організуе жыццё, і грае пэўную соцыйальную ролю той факт, што жыццё адкідае даную клясу, яго мастакі ператвараюцца ў сваёй творчасці якраз у адваротнае, у адыход самых людзей ад жыцця. „Згубу сваёй клясы (прыкмячае Фёдараў-Давідаў) яны ператвараюць у ўтончанасць“

*) Аналогічным чынам С. В. Шувалаў тлумачыць псыхолёгію расчараўнасці і трывогі нашай дваранскай інтэлігенцыі 30-х гадоў, у асобку байронізм Лермонтава. „М. Ю. Лермонтов. Жизнь и творчество. М—ГЛ. 1925, стар. 5—11.

дэкадэнса, і, украшаючы яго съмерць, яны славяць прыгожасць адміранння". Гэтым яны спасаюць клясу не ад згубы, а „ад роспачы згубы, ператвараючы яе роспач у мудрую іронію над нікчэмнасцю жыцьця, у ціхую мелянхолію заходаў, у ізысканасць ўсёадмаўляючага скептыцызму". („Марксистская история изобразительных искусств", стар. 149). Ап'янняючая наркотыка містычных сюжетаў дае забыцьцё таму, каму рэальнае жыцьцё ўжо не належыць, убаюкае, усыпляе напуствіем у съвет другі, няведамы, у съвет зданнняў і хімер. Містыка ў літаратуры XIX і пачатку XX-га стагодзьдзя ўяўляе з сябе (прыкмічае Гэнрыэтта Роланд-Гольст) жаданне зачыніць вочы прад наступающим съветам будучага і прад зъменамі, якія адбываюцца ўжо ў сучасны час. Прагалашаючы і ўзвялічваючы чалавече бясьсільле і нязнаннне, містыка гадзіцца для клясы, для грамадзкіх элементаў, не жадаючых нічога разумець затым, што ім толькі застаецца зразумець прыбліжаючуюся згубу, пазбавіцца якой ня маюць ніякай сілы і ўлады (Мистицизм в современной литературе, С. П. Б., 1905, стар. 5—6). Такім чынам, яна „ўяўляе з сябе адбітую ў ідэальнай форме клясавую съядомасць рэакцыйнай клясы" (там-жа, стар. 30).

Мастацтва эпохі заняпаду адмячаецца рэтроспектывізмам—нахілам шукаць сюжетаў у даўно мінульых вякох. „Гэта і зразумела: адбіць што-небудзь ды трэба, а сучаснае жыцьцё адкінута. І вось, хто кідаецца ў сярэднявякоўе, хто ў XVIII век, хто ў архаізм. Любоў да архаічнага асабліва моцна адчуваецца ў упадніцкім мастацтве. Дэгеніручыя, бясьсільныя ў сваёй утончанасці, перасычаныя жыцьцём, прадстаўнікі выміраючай клясы прагнуть пабачыць моцныя характеристары, цэльнія і наіўныя характеристары, адчыць шляхам сымпатычнага суперажывання прымытыўныя, ім недасяжныя, а загэтым заманчывыя адчуваныні архаічных душ. І мастацтва дае ім гэта шчодрай рукой" (там-жа, стар. 149). Ня ў сілах аперціся ў сваёй творчасці на сваю клясу, якому рэальнае жыцьцё ўжо не належыць, духоўнае жыцьцё якога выдыхаецца, мастак супроць волі замыкаецца выключна ў сябе, у сваё асабовае „я". А калі адзінай рэальнасцю чалавек лічыць сваё асабовае „я", тады ён ня можа дапусціць, што існуе об'ектыўная, „разумная", г. зн. законамерная сувязь паміж гэтым „я", з аднаго боку, і акружавочым яго надворным съветам—з другога. Надворны съвет

павінен уяўляцца ім, як зусім нерэальны, або нерэальным толькі часткова, толькі ў той меры, у якой яго існаваньне апіраецца на адзіную сапраўдную рэальнасць, г. зн. на наша „я“ (стар. 178—179). Спыняеца сувязь мастака з „зямлёй“, яго фантазія ўходзіць у „неба“, літаратура навадняеца безъзымастоўнымі асабовымі перажываньнямі і хваравіта-фантастычнымі вымысламі, канчатковым індывідуалізмам, суб'ектывізмам і містыцызмам (стар. 159, 172, 185 і інш.). Безідёвасць харарактрызуе мастацтва ўпадніцкай клясы. Калі вышэйшыя клясы, для якіх галоўным чынам і існуе мастацтва ў цывілізованай грамадзе, імкнуліся ўперад, тады ідёвасць ня пужала, а, наадварот, прываблівала іх. „Цяпер-жа гэтыя клясы ў лепшым выпадку стаяць на адным месцы, затым ідёвасць ім непатрэбна зусім або непатрэбна толькі ў номінальных дозах, і па гэтаму-ж іх протест супроць безідёвасці, протест, неабходны па тэй простай прычыне, што бяз ідэі мастацтва жыць ня можа,—не вядуць ні к чаму, апроч адцягненага і хаотычнага сымболізму, Ня быцьцё адзначаеца съядомасцю, а съядомасць—быцьцём“ („Пролетарскі рух і буржуазнае мастацтва“, стар. 196.) „Літаратурны ўпадак заўсёды выражаетца, між іншым, у тым, што формай пачынаюць даражыць куды больш, чым зъместам. Але зъмест так шчыльна звязаны з формай, што нядбайнасць к яму хутка цягне за сабой спачатку згубу прыгожасці, а потым і поўнае калецства формы“. Проста процілежную зъяву назіраем у тыя эпохі, калі яшчэ толькі пачынаеца раззвіццё літаратуры: „Тады ня зъмест адстае ад формы, а, наадварот,—форма ад зъместу“ („История русской общественной мысли“, том III, стар. 7—8. М. 1919 г.). Апошнія палажэнья Плеханаў развязвае на прыкладзе сатыр пачынальніка расійскай дваранскай поэзіі Кантэміра: „Думкі, якія зъмяшчаюцца ў іх, такія, што і дасюль некаторыя ня страцілі свайго значэння (напр., думкі аб выхаваньні). Але форма, у якую ўпраўлены гэтыя думкі, такая, што цяпер ужо нельга чытаць Кантэміра без даволі вялікай патугі. Дый пасыля Кантэміра літаратуры патрэбна было многа і доўга папрацаваць над сабою для того, каб стаць на самай справе „изящной“, г. ё., каб знайсьці падыходзячу форму для таго зъместу, які яна мела і які ў кожны даны час азначаўся грамадзкімі адносінамі Расіі (там-же). Адным словам, клясы, зацікаўленыя ў тым, каб высунуць новыя ідэі, організаваць

вялікія пачуцьці, абавязкова адчуваюць і твораць зъместавае мастацтва. Наадварот, клясы памеркшыя, ня маючыя ідэолёгіі, якія не спадзяюцца абараніць свае правы, імкнуща к чиста формальному мастацтву, якое проста больш ці менш рознастайвае жыцьцё, робіць яго больш прыемлемым для іх" (А. В. Луначарскі. „Беседы по марксистскому миросозерцанию“, ст. 46. Л. Г., 1924). Будучы ўпадачным у соцыяльным сэнсе, мастацтва не зъявляеца абавязкова такім-ж і ў сэнсе мастацкім. Дэка-дэнс часамі мае нязвычайна ўтончаны харарактар. „У некоторых сваіх элемэнтах ён (па погляду А. В. Луначарскага) можа быць скарыстаны нават здаровым мастацтвам, але формальная тонкасць, культурная распрацаванаасць ня можа засланіць ад нас таго факту, што мастацтва гэта ўяўляе сабою кветкі бясплодныя з водарам, калі-небудзь цягнучым, але засланяющим съядомасць“ („Марксистская история изобразительных искусств“— па поваду кнігі Фёдарова-Давыдава. „Печать и революция“, 1925, кн. 4-ая, стар. 158).

Такім чынам, пашостае, *істарычныя ўзаемаадносіны паміж формай і зъместам*, як момантамі выяўлен'ня ідэі мастацкага твору, у большай ці меншай ступені адпавядаюць дыялектыцы пэрыпэтый клясавай барацьбы, гэтага грунту грамадзкага жыцьця. Тут уяўляюцца тры тыповых выпадкі:

- 1) зъмест пануе над формай;
- 2) зъмест і форма знаходзяцца ў гармонічнай роўнавазе і
- 3) форма падаўляе зъмест.

Першы выпадак мае месца ў пачатку ўзынікнен'ня ўся-
кага вялікага мастацкага напрамку ці стылю. Маладая, выходзячая на тэорэтычную арэну кляса прыносіць за сабою вялізарную колькасць дасканальна новых ідэй, патрабуючых свайго выражэн'ня ў прыватнасці і ў мастацтве. Але паколькі гэтая кляса толькі яшчэ прыступае к організацыі грамадзкага жыцьця, то пэўна, што яна ня мае яшчэ за сабою доўгай і распрацаванай культуры, а значыць, і „стылю“. Новае рэволюцыйнае мастацтва, перамогшы старое паміраючае, на першых парах з'явітае ўсю ўвагу на момант зъместу (а парою нават і сюжэту), адкідваючы форму. Але паколькі момант формы ўсё-ткі павінен прысутнічаць..., то яно несьвядома карыстаецца традыцыйнымі формамі старога мастацтва, у нетрах якога яно „вырасла“, „амаль заўсёды новы ідэолёгічна мас-

тацкі напрамак спачатку карыстаеца формамі папярэдняга" (Фёдараў-Давыдаў, Маркс. „История изобразительных искусств“, ст. 176—177). У процэсе пасъядоўнай за заваёву ўлады організацыі новай грамады кляса выкоўвае і свой стыль, і свае мастацкія (прынцырова новая) формы для свайго соцыйльна новага зъместу. Формы гэтых зъяўляюца як вынік больш углыбленага разьвіцця гэтага зъместу, але, у сваю чаргу, самі толькі і абумоўліваюць існаванье гэтага зъместу, як мастацка-соцыйльнага факту. Так узьнікае другі выпадак— гармонічнае злучэнне форм і зъместу—момант найвышэйшага разьвіцця мастацтва данай клясы, яго „клясычнае“ мастацтва. І, урэшце, трэці выпадак наступае тады, калі кляса рыхтуеца пакінуць гістарычную сцэну, хіліцца к упадку і ўжо няздольна к далейшаму разьвіццю ідэолёгіі: форма пачынае зациямняць зъмест. Гэта эпоха манэрнічанья. Дыялектыка формы і зъместу сконцэнтравана тут у самых грубых і агульных рысах: на справе-ж—у гісторыі мастацкіх плыння—яна значна складней і заблытаней. „Асобныя яе моманты (агаварваеца Фёдараў-Давыдаў) парою шчыльна пераплытаюца адзін з другім, у разьвіцці аднаго і таго-ж стылю ўсе тры этапы паўтараюца некалькі разоў, адпавядаюць больш дробным грамадzkім зрухам, чым зъмена аднай клясы другою“ („Проблема формы і зъместу ў мастацтве і яе значэнне для марксыцкага мастацтвазнаўства“. Печать и Революция, 1925, кн. 5—6-ая, стар. 124). Дыялектычны процэс у формальным сваім баку заключаецца ў тым, што „новы зъмест выпрацоўвае новая формы, толькі дзякуючы ім атрымоўвае мастацкае існаванье; выражуючыся ў манэрнічанье, становіцца антытэзай, зъяўляючыся першапачатковай формай для новага зъместу“ (там-жа, стар. 124—125): „момант панаванья зъместу параджае ўнутры сябе сваю антытэзу—панаванье формы. Разбурэнне гэтай супярэчнасці йдзе ў іх сынтэзе—у клясычным мастацтве. Гэты момант параджае ў сваю чаргу панаванье формы, якое мяняеца панаваннем зъместу і г. д. Як упадачныя пэрыоды, так і пэрыоды першапачатковага ўзынікнення вялікіх мастацкіх эпох зъяўляюца момантамі найбольш інтэнсывнага разьвіцця гэтих процэлеслаўцяў, у той час, як эпохі клясычныя—ёсьць моманты найбольш поўнага раскрыцця жыцьцёва-значымага зъместу кожнай з гэтих процэлеслаўцяў“ („Маркс. ист. изобр. иск.“, стар. 169).

Кожная гістарычна сітуацыя клясы дае свае рэфлексы ў яго псыхолёгіі, а „якая псыхолёгія, такая і ідэолёгія“ (Н. Бухарын, стар. 342). Адгэтуль, пасёмае, кожнаму тыповаму стану клясы, кожнаму тыповаму стану клясавай псыхолёгіі адпавядае тыповы стыль мастацтва. „Бываюць эпохі (піша А. В. Луначарскі) — і гэта якраз эпохі *росквіту якой-небудзь клясы* (курсіў ва ўсёй вытрымцы мой, Н. Е.), *калі ідэі ды эмоцыянальны зъмест*, якія б'юцца ў ім, *знаходзяць сабе адпаведны формальны выраз*; тады *мастацтва становіща спакойным*, менавіта ў сілу гэтай адпаведнасці. Мастак упэўнены ў tym, што яго твор значны, што ён будзе прыняты пэўнымі элемэнтамі яго народу; ён упэўнены разам з гэтым у tym, як патрэбна гэты зъмест перадаваць грамадзе, ён уладае формай. Тады наступае так званы *клясычны век*. Але да таго, як ён наступае, відавочна павінна быць эпоха, у якой пачуцьці і думкі ня могуць яшчэ знайсьці выстарчаючага злучэння, — і паколькі такая эпоха здарается з пад'ёмам *вядомай клясы* *к уладзе*, а не яе эпогеем, паколькі яна ў гэты час імкненіца звычайна знайсьці і політычную форму для сваіх клясавых інтарэсаў — пастолькі гэтыя эпохі розыняцца *бурнасцю, націкам, формы зъяўляюцца неспакойнымі*. Мастак, натужваючы сваю фантазію, шукае злавіць яшчэ нязлоўленую для яго форму, дый ідэі, якімі ён кіруецца, ня зусім яскравы, і пачуцьці парывісты. Адсюль тое, што наз. *романтычным укладам мастацтва*. Нарэшце, калі *кляса перайшла свой эпогей*, то гэта значыць, што яна непатрэбна больш грамадзе, што проці яе выступаюць новыя сілы, што яна ўпэўнена ў сабе, што згубіла свае ідэі, што пачуцьці яе раздрабіліся, што са сплочанага цэлага робяцца ў індывідуалістычны пясок. Тады-ж гэта адбіваецца на мастацтве. *Душа мастацтва, думкі і пачуцьці — „с'еживаюцца, а потым улетучываюцца“.* *Застаецца адно халоднае формальнае разуменіне, якое выраджаецца ў акадэмізм.* Не надоўга, аднак, мы маєм перад сабою гэты прыгожы труп. Ён пачынае раскладацца. Мастакі пачынаюць абыякава адносіцца і к форме, ці шукаць экстравагантнасці, ці даводзіць да павялічэння які-небудзь адзін бок свайго мастацтва і г. д. Мы прысутнічаем пры ўпадачным мастацтве. („Беседы по марксистскому міро-созерцанию“ стар. 46—48; П. Н. Сакулін, „соц. мет.“, ст. 50, 60—61). Вядома, конкретны малюнак літаратурнага жыцьця

багацей, дэтальней гэтай схемы, і сам А. В. Луначарскі глядзіць на яе толькі, як на „галоўныя дырэктыўныя рысы“ (стар. 48), якімі можна кіравацца пры марксыцкім аглядзе мастацтва мінулага.

Псыхолёгія, а значыць і мастацтва (і ідэолёгія наогул) з неабходнасцю праходзяць тыя-ж ступені, што і сама кляса ў сваім агульным разьвіцці: дыялектыка клясаў—дыялектыка мастацтва. Ад зъмены станаў клясы залежыць тая ці іншай псыхолёгія і кірунак творчасці. Некаторыя аўтары пробуюць накідаць схему дыялектыкі літаратуры. О. В. Трахтэнберг у сваім артыкуле „Экономіка і мастацтва“ (Теорыя и практика словесника”—зборнік артык., пад рэдакц. М. А. Рыбнікавай, М., 1925, ст. 19—23) намячае наступныя моманты роўналежнасці паміж зъдзівігамі клясавай псыхолёгіі і рухам літаратуры.

1. Кляса нараджаецца (наш пролетарыят у пачатку XIX в.). Псыхолёгія яшчэ не дасягае азначанай самабытнасці. Уласная ідэолёгія адсутнічае. У мастацтве (ідэолёгія іншых клясаў) нараджаючаяся кляса ці ня стрымлівае ніякага адбітку, ці ў вобразе съмешнай фігуры п'янага майстра і г. д.

2. Кляса існуе „an sich“—„у сабе“ (наш пролетарыят у эпоху позняга прыгоннага права). Псыхолёгія—установілася. Ідэолёгія яшчэ нездавальняюча выкрэслена. У мастацтве (іншых грамадзкіх груповац) прасякае ўжо фігура клясы „an sich“, але яшчэ ў мала рэальнym вобліку, выпадкова (рабочыя ў Некрасава).

3. Кляса расквечвае, вырастает ў клясу „для сябе“. Тут можна ўстановіць два моманты: а) кляса пераможна б'еца за ўладу і б) кляса аканчальна зацівярджае сваё ўладарства.

а) Мастацтва пэрыоду заваёў камандуючых высот—востра ўзбудараражана, прасякнута пафосам барацьбы. Вельмі шмат што ў ім аб'ясняйма ў якасці антытэзы мінуламу. Спрэчнай разкасціць, адмаўленыне для адмаўлення адбіваюць вастрату барацьбы. Пар. Пісараў і першыя крокі Пролеткульта.

б) Мастацтва клясы ў яго зэніце—гармонічна, уроўнаважана, яскрава—„клясычна“. Пар. „Залаты век“ Рэнэанса (Рафаэль) і Пушкіна.

Адносна рэволюцыі важна адзначыць, што задоўга яшчэ да політычнага перавароту яна падрыхтоўваецца ў розумах, ня толькі ў політычнай агітацыі асобных партый, але і ў літа-

ратуры, і ў філёзофії, і г. д.: ідэолёгічны зъдзьвіг, як вынік пе-
равароту ў экономічным грунце, ідзе напярэдадні фактычнага
бою, рэволюцыйнага пераскоку. Пар. філёзофскую і публіцыс-
тычную барацьбу XVIII в. ў Францыі напярэдадні вядлай рэ-
волюцыі; пар. Некрасава, Грыгаровіча, Тургенева, пачаўшых
барацьбу з прыгонствам яшчэ ў 40-ыя гады.

4. Кляса схіляецца к упадку. Яна ці ў тупіку, адкуль да-
рога толькі ўніз, ці ўжо коціца к закату. Ідэолёгі прадбачаць
дарэмнасць барацьбы і катастрофы. Прадбачаць звычайна не
свядома, а толькі злавішы агульны паніжаны і поўны злых
прадзначаньня тон жыцьця. Псыхолёгія ўпадніцтва, якая, у за-
лежнасці ад прыватнасці соцыяльных абставін і групоўкі, вы-
яўляецца ў розных формах. „Чыстае“, эстэтуючае мастацтва
для мастацтва і крайні формалізм, адмаўленыне ад „ідэёвасці“,
славесны ці фарбаваны „пир во время чумы“—суб'ектывізм-
містыка, пэсымізм—усё гэта толькі розныя варыяцыі на адну
і тую-ж клясавую тэму.

Для гісторыі літаратуры істотна, аднак, клясыфікацыя не
самых станаў клясы і яго разьвіцьця, а формаў псыхікі, якія
вызываюць той ці іншы напрамак літаратурнай творчасці. А. Ко-
валіўскій ў сваім артыкуле. „Питання экономично-соціальнай
формули в історіі літературы“ (харкаўскі журн. „Червоний шлях“,
1923, № 3 і асобны адбітак, Харкаў, 1923, ст. 13—15) паказвае
у грубых, прыблізных рысах пяць катэгорый клясавай псы-
хікі—у залежнасці ад соцыяльнага стану клясы.

А. Супакойны настрой здаволення сваім клясавым быць-
цем і акаляючым асяродзьдзем (ідылі, Рычардсон, У. Уітмен
„Садок вішнёвы“—Шэўчэнка).

Б. Захапленыне клясавым ідэалам (песьня пра Роланда, утопіі)

В. Псыхолёгія барацьбы, супроцьстаўленыне сябе другім
і крытыка клясавых ворагаў (ганьба і нянавісць арыстокра-
тыі к свайму ворагу—трэціму саслою, пачынаючы з Уль-
рыха фон-Гутэна, і аўтары шэксціпраўскіх драм да Габрыэля
д'Анунціо). З нападкамі звычайна злучаецца і забарона пэў-
нага клясавага ідэалу.

Г. Псыхолёгія ідэалізацыі мінулага (сваёй клясы) і свя-
домы адыход ад рэальнага жыцьця (Характэрна для пачатку
развалу якой-небудзь клясы. Клясычны прыклад—романтызм
у Нямеччыне, у навейшы час—творы тыпа Родэнбаха).

Д. Псыхолёгія самакрытыкі, самаадказу, ідэалізацыя чужога, няпёунага бунтарства і дэгенэрацыі. Поўнае расчараўанне ня толькі ў сучасным і будучым, а нават ва ўсёй ідэолёгіі сваёй клясы і разам з тым наогул ва ўсіх ідэолёгіях—„мировая скорбь“, паколькі свая клясавая ідэолёгія здаецца універсаліней. Развіццё найвышэйшага індывідуалізму, напад на „мяшчанства“ жыцьця, адозва да няясных ідэалаў, бунт для бунта, захапленне мастацтвам для мастацтва. Гэта—псыхолёгія гібеючай клясы: дробнай буржуазіі, аристократатаў.

Нарэшце, павосьмае, клясавы пачатак у жыцьці літаратуры, мастацтва праяўляеца ў тым, што проф. В. М. Фрычэ называе прынцыпам *клясавай асыміляцыі* (ці наследавання) і *адмежавання* („Задачи и проблемы социологии искусства“—Вестник Коммун. Акад., кн. XV, 1926, ст. 16—17). Першая зъява выкрэсліваеца: 1) у заўсёды паўторнай орыентациі вядомай клясы ў той ці іншай краіне на мастацтва, створанае гэтай-же клясай у другой краіне, раней яго выступіўшай на гістарычную сцену і раней пасыпешай стварыць сваю культуру, напр., орыентация італьянскай літаратуры—Рэнэсанса на античную літаратуру буржуазнай эпохі, французскай буржуазнай эпохі Асьветы на ангельскую буржуазную літаратуру (гл. І. К. Луппол, Дэні Дзідро, „Нарысы жыцьця і мірапогляду“. М., 1924, стар. 16—17), расійскай дваранскай літаратуры клясыцызму на французскую клясичную літаратуру і г. д. і 2) орыентациі той ці іншай клясы ў сваім мастацтве на мастацтва зусім другой клясы, прычым тут могуць быць розныя выпадкі: 1) узыходзячая кляса, яшчэ не дасягшая выкрэсленай клясавай самасвядомасці, падуладна так ці іначай ідэолёгіі і мастацтву пануючай клясы,—напр., падуладжанне буржуа Мольера вядомым старанам аристократычнага мастацтва, ці 2) пануючая кляса орыентуеца на мастацтва чужой клясы ў другой краіне, бо яго становішча, розуманастрой збліжае яго з ім у большай ступені, чым з роднымі яму групоўкамі ў яго ўласнай краіне (напр., зацікаўленасць „апошняга рускага барына“, раскрывацеля фальшы сваёй клясы, Льва Толстога, яго родічам па духу Жан Жакам Руссо з яго рэволюцыйнай і поэтычнай утопіяй мяшчанскаага індывідуалізму, гл. Роланд-Гольст—„Ж. Жак Руссо, яго жыцьцё і творы“, пераклад з нямецк. Ал Астрагорскай. М., 1923, стар. 287—288) і 3) кляса, стаўшы пануючай, пераймае мастацка-

грамадзкую культуру клясы, раней яе быўшай пануючай, спадчыннікам якой яна стала (напр., орыентацыя нашых буржуазных модэрністых на барскую культуру пачатку XIX ст. ці пролетарскай поэзіі на панска-буржуазную літаратурную і культурную спадчыну).

Клясавае адмежаваньне ў мастацтве выражаецца ў тым, што: 1) мастакі аднае клясы ці соцыяльнага напластаваньня, творачыя мастацтва для другой пануючай клясы, прарываюць уласцівымі ім клясавымі псыхолёгічнымі рысамі эстэтычны канон пануючай клясы (напр., блізасць у соцыяльных адносінах „казённага“ пісьменніка Пагодзіна, рэакцыянэра ў польскіх адносінах, к мяшчанска-буржуазнаму асяродку), 2) у тым, што ў межах адзінай грамады мастакі асобных груповак, яе складаючых, мяжуюцца адзін ад другога тэматычна і формальна (узяць хоць-бы для прыкладу грамадзка-літаратурныя групоўкі нашай сучаснасці) і 3) у тым, што новая ўзыходзячая кляса стварае сваё мастацтва, тэматычна і формальна супротыўліжнае мастацтву пануючай клясы ці мастацтву папярэдняй грамадзка-экономічнай формацыі (напр., жывапіс нашых перадвіжнікаў, як процілегнасць прыдворна-барскаму акадэмізму ці імкненіне кіраунікоў пролетарыяту стварыць асобную пролетарскую літаратуру і культуру).

З клясавага пункту погляду соцыолёгічны (марксыцкі) метод падыходзіць ня толькі к псыхолёгіі пісьменніка, але і к псыхолёгіі дзеючых асоб яго твораў. „Псыхолёгія дзеючых асоб (піша Плеханаў) таму і набывае ў нашых вачох аграмадную важнасць, што яна ёсьць псыхолёгія цэлых грамадзкіх клясаў ці, прынамсі, напластаваньняў, і што, такім чынам, процэсы, якія адбываюцца ў душы розных асоб, зьяўляюцца адбіткамі гісторычнага руху“ (артыкул „Судьбы русской критики“ у зборн. „Література и критика“, том I, стар. 34). Раз прад гісторыкам (соцыолёгам) літаратуры зьяўляюцца псыхолёгічныя процэсы (клясы, пісьменніка, дзеючых асоб), „тут ужо ня толькі зусім к месцу, але і ўпаўне абавязковы і нават нязвычайна навучальны псыхолёгічны аналіз“ (там-жа).

Ітак, залежнасць літаратуры ад гісторыі грамадзкіх клясаў складаецца з наступнага: папершае, ад растаноўкі, ад суадносін клясаў у грамадзе залежыць тое ці іншае месца ў літаратуры (цэнтральнае ці пэрыфэрыйнае, на авансцэне ці кругавідзе, на

фоне) і характеристар абмалёўкі складаючых грамаду асобных клясаў; падругое, зъмены клясавага складу грамады, перамяшчэнье культурна-політычнай гегемоніі з аднай клясы ў другую азначае пераважна грунтоўны ў даную эпоху клясавы склад пісьменьніцкага асяродку, выклікае перамяшчэнье творчага цэнтра літаратуры,—г. ё. гісторычныя суадносіны клясаў абумоўліваюць пануючы клясавы об'ект і суб'ект літаратурнага ўстварэння; патрэцяе, кляса азначае ідэолёгічны і формальны бок мастацтва; пачацьвертае, складанасьць клясавага членападзелу грамады і вынікаючая адсюль пярэстасць яго ідэолёгіі параджаюць множасць роўналежных плыній літаратурнага руху ў адну і тую ж эпоху, існаваньне ў межах літаратуры аднай агульнай нацыянальнай мовы некалькіх клясавых „літаратур“, якія знаходзяцца ў большай ці меншай блізасці і ва ўзаемадзеючай сувязі; папятае, перасоўка клясаў абумоўлівае зъмену вялікіх літаратурных стыляў: „стыль, гэта—кляса“; пашостае, гісторычныя ўзаемаадносіны паміж формай і зъместам, як момантамі выяўлення ідэі мастацтвага твору (панаваньне зъместу, ідэёвасці над формай, іх гармонічная роўнавага ці безыдэёвасць пры адным формальным уменьні), адбіваюць (увогуле) дыялектыку пэрыпэтый клясавай барацьбы; пасёмае, кожнаму тыповому стану клясы, кожнаму мяняючамуся стану клясавай псыхолёгіі адпавядае асобная псыхолёгія і напрамак творчасці (романтычная мяцежнасьць, клясычная вялікасьць духу, упадачны індывідуалізм і г. д.). Дыялектыка клясаў—дыялектыка літаратуры; павосімае, клясавы пачатак у жыцьці літаратуры прайўляецца ў зъявах клясавай асыміляцыі (ці насьледваньня) і адмежваньня (ці барацьбы).

(Канец).

І. Ю. Кулік

Луі-Давід Рыэль

(Гісторычна-літаратурная спраўка)

Гісторыя Канады багатая рэволюцыямі, бунтамі, паўстаньнямі, і можа найбольш цікавымі і самабытнымі ёсьць два з іх— 1869 і 1885 г.г. Абодва звязаны непасрэдна з імям Луі Рыэля, выдатнага рэволюцыянера-француза, правадыра мэтысаў, індыцаў у іх барацьбе супроты зьдзекаў і гвалтаў з боку заўсёнікаў-ангельцаў.

Калі Канадаю ўладалі французы, колёнізацыя краю не пашыралася далёка на захад. Французы абмежаваліся тым, што засялілі ўзьбярэжжа Атлантычнага акіяну і эксплойтавалі бліжэйшыя індыйскія плямёны, выменьвалі ў іх каштоўныя мякі на капеечныя бліскучыя цацкі, дурылі іх алкоголем і царкоўным дурманам. І калі цярпеньне мірных тубыльцаў прарывалася і яны імкнуліся са зброяй у руках бараніца ад заморскіх напасьнікаў, то нярэдкімі былі выпадкі зьнішчэння цэлых усходніх плямён французскімі гарматамі, заходнія плямёны індыцаў бадай што не адчувалі на сабе панаваньня окупантаў. Гэта тлумачылася тым, што ўся эксплойтация французамі Канады зводзілася да выкачуваньня з яе бабровых, лісьсіх ды ласівых скур, што гандаль імі даваў вялікія прыбылі і ахапляў усе ўзрэгейскія рынкі. Нават Расія, самая багатая на мякі, купляла тыя скуры ад Францыі, як гэта зазначае М. Пакроўскі*). Пірацка-купецкая кампанія, што даставалі ад французскіх каралёў монополію на гандаль канадзкімі мякімі, самі старанна падтрымлівалі колёнізацыю ад Францыі да Канады, бо белая эміграцыя адціскала-б індыцаў і звяяроў з узьбярэжжа, і гандлярам даводзілася-б затрачваць больш сіл і рэсурсаў на наўбыцьцё і транспорт тавараў.

*) М. Покровский — „Русская история с древнейших времен“. ГИЗ, 1923 г., изд. V, т. II, стар. 236.

Але тое, чаго было даволі для кволага францускага гандлёвага капиталу, зусім задавальняла больш разгорнуты ангельскі прамысловы капитал. Англія заўладала Канадаю ў 1759 г. з мэтаю засяліць вялічэзную колёнію, ператварыць яе ў рынак для сваіх тавараў, шырока эксплётаваць яе прыродныя багацьці, разгарнуць у ёй хлебаробства, вывозіць канадскую пшаніцу і г. д. Гэтая экспансія ангельскага капиталу адразу ж сустрэла рашучы адпор з боку заходніх індыйскіх плямён. Ужо ў 1763 г. пачалося вялікае паўстаньне пад кірауніцтвам правадыра племені аджыбваў—Панцыяка, якое ахапіла больш за 50.000 індыйцаў.

Гэтая ўпартая барацьба на працягу некалькіх гадоў пераканала індыйцаў, што сваёю прымітыўнай зброяй ім не перамагчы армій белых заваёўнікаў, якія выступалі ў поўнай зброй тагочаснай эўропейскай зброі.

Індыйцам заставаўся адзін спосаб самаабароны: уцякаць ад сейбітаў „белай культуры“ ўсё далей на захад, у вольныя, пустыя прэрыі. Частка плямён засялілася ў бязълюдной тады провінцыі Манітоба. Хутка за імі туды пацягнуліся з усходу патомкі першых белых колёністых; бедныя сяляне-французы павінны былі шукаць у дзікіх стэпах ратунку ад ангельскіх заваёўнікаў. Супольны прыгнёт парадніў французаў з індыйцамі: гэтыя абедзьве расы жылі дружна і мірна, займаючыся хлебаробствам і паляўніцтвам. З часам яны парадніліся і пакрыві, бо шлюб белых жанчын панукаў французаў да зъмешванья з індыйцамі. Такім чынам, вырасьлі першыя пасёлкі мэтысаў у Заходній Канадзе на плённым беразе Чырвонае ракі.

І ня было меж пражорлівасці ангельскага капиталу. Жывая эміграцыя з Эўропы выклікала бессаромлівую спэкуляцыю землямі, прызначанымі для сельскіх гаспадарак. Экспорт пшаніцы з Канады рабіўся ўсё больш прыбытовым. І вось, найбольшая і найбагацейшая з ангельскіх фірм, так званая „Кампанія Гудзонавай затокі“, дазнаўшыся пра селішча мэтысаў на Чырвонай рацэ, высунула прэтэнзіі на іх землі на падставе граматы ангельскага караля, якою амаль што ня ўся Канада была падаравана той кампаніі яшчэ ў той час, калі Канада не належала да Англіі.

Каб захапіць для спэкуляцыі землі мэтысаў, трэба было іх саміх выгнаць з тых зямель. І вось кампанія Гудзонавай

затокі пабудавала на Чырвонай рацэ сваю цвярдыню—форт Гэры, запоўніла яе войскам і прадала канадзкаму ўраду землі мэтысаў за 300.000 фунтаў стэрлінгаў¹⁾). А ўрад у сваю чаргу парашыў пазбыцца мэтысаў і вельмі простым спосабам: зьвесці іх на становішча індыйцаў, як-так: пазбавіць грамадзянскіх праў і маемасці і загнаць, нібы жывёлу, у „рэзэрвы”—кавалкі бясплоднай зямлі, дзе дазволена было жыць ці, хутчэй, паміраць індыйцам усходніх пляменъняў.

Але з мэтысамі было цяжэй справіцца, чым з індыйцамі. Па культуры яны нічым ня розніліся ад „чыстых“ эўропэйцаў, мелі свае школы, нават газэту, выбарчыя органы самакіраванья. Апроч таго, яны добра валодалі эўропэйскаю зброяй. Абурэнне мэтысаў было тым мацнейшым, што якраз у тыя гады, калі іх землі былі праданы ўраду, 1867—69, усе пасевы іх зьнішчыла саранча, і яны ледзьве маглі існаваць з дапамогаю ахвяраванъняў, што зьбіраліся для іх у Злучаных Штатах і за кардонам²⁾). Пазбаўленне мэтысаў маемасці азначала для іх галодную съмерць.

Сярод мэтысаў і індыйцаў пачаўся рух протесту супроты подлых намераў ураду. І на чале таго руху стаў малады адвокат-француэз, што поруч з усімі праводзіў дробную фэрму на Чырвонай раце, Луі-Давід Рыэль.

Ён быў старэйшым з адзінаццаці дзяцей беднага францускага селяніна-мынара, які жыў сярод мэтысаў. Ужо ад бацькі Луі пераняў у спадчыну кахранье да пакрыўджаных тузыльцаў і гатоўнасць абараняць іх інтарэсы. У 1849 г., калі агэнты кампаніі Гудзонавай затокі арыштавалі 4 мэтысаў за тое, што яны дастаўлялі індыйцам тавары, і парушалі тым монополію кампаніі на рынку—бацька Рыэля організаваў атрад узброеных тузыльцаў і, карыстаючыся тым, што войска блізка ня было, прымусіў кампанію зволіць арыштаваных³⁾). Выхоўваўся Луі ў луїцкім каледжы ў Монрэалі на гроши багатай францужанкі; бацька, які жадаў даць сыну съвецкую асьвету, быў змушаны адмовіцца ад тae думкі, бо сам ня меў грошай на школу для сына. Вучыўся Луі вельмі добра, і быў нязменным

¹⁾ R. Macbeth. „The making of the Canadian West“, Tovonte, 1898, стар. 23.

²⁾ A. Begg, „History of the North-West“, Tovonto, 1894, т. 1, стар. 354.

³⁾ W. Bryant, „The blood of Abel“, Hastings, Nebraska, 1887, стар. 40—41.

правадыром школьнікаў у гульнях і г. д. Нейкі час Луі працаваў у Злучаных Штатах за пісара, а ў 1868 г. з'явіўся дваццацічатырохгадовым юнаком у бацькаву сялібу і заняўся зямляробствам. Сваім людзкім абыходжаньнем з індыйцамі і заўсягдашній юрыдычнай дапамогаю мэтысам Луі Рыэль здаў вялікую популярнасць, і тубыльцы абрали яго сваім кіраўніком, не зважаючы на яго маладыя гады.

Спачатку Рыэль выкарастаў усе легальныя спосабы, якія былі ў яго распаряджэнні. Ён склікаў мітынг індыйцаў і мэтысаў, выносіў на іх рэзолюцыі протэсту, пасылаў тыя протэсты і пэтыцыі ўраду, у Отаву (столицу Канады). Але ўрад быў глухім да вымаганьняў тубыльцаў, і Рыэль зразумеў, што легальным заходам не дасягне мэты.

Калі, не зважаючы на протэсты пасяленцаў, да іх з'явіліся ўрадавыя каморнікі, каб дзяліць зямлю мэтысаў між усходнімі спекулянтамі, Рыэль наступіў на ланцуг каморніка і прыпиніў гэты зьдзек. Гэта было сыгналам да паўстання*).

Бліскучая красамоўнасць Рыэля, надзвычайная прывабнасць яго даравітай натуры аб'яднала навокал яго значныя масы мэтысаў і індыйцаў. Паўстаньне ахапіла ўсе аколічныя сялібы. Урадавага войска ў акрузе было мала і паўстанцы без вялікага натруджаньня занялі форт Гэры і іншыя важныя пункты, абрали часовы ўрад і абвясцілі свой павет незалежнай рэспублікай.

Рыэль, спачатку сакратар, а потым галава ўраду, трymаўся, як сапраўдны рэволюцыянэр. Ён абвясціў роўнасць у грамадзянскіх правах для ўсіх жыхароў новай рэспублікі, імкнуўся прыцягнуць да дзяржаўнай працы ня толькі індыйцаў, а нават ангельскіх нязылічаных пасяленцаў, якія воража адносіліся да мэтысаў, конфіскаваў маемасць кампаніі, захапіў у свае рукі газэту, організаваў пры дапамозе свайго сябра, вядомага стралка Габрыэля Дюмонт, правільнную абарону рэспублікі, завёў дысцыпліну ў арміі і лад у сялібах. Гэтага ўсяго ён дасяг бадай што бяз людзкіх ахвяр, хоць і ня спыніўся перад tym, каб расстраліць ангельскага шпіёна Скотта.

Урад Рыэля праіснаваў менш як год—з каstryчніка 1869 да жніўня 1870 г. Ён быў змушаны ліквідавацца добраахвотна, бо на канцы выступіла сіла з большым уплывам, чым асабістая прывабнасць Рыэля. Гэта была каталіцкая царква, якая моцна

*) W. Bryant, "The blood of Abel", Hastings, Nebraska, 1887, ст. 46-

трымала ў сваіх кіпцюрох абмарочаныя мазгі цёмных тубыльцаў. Калі біскуп Ташэ зьвярнуўся да верных з „пастырскім лістом“, дзе абязвалася амністыя ўсім паўстанцам і задаволенне іх асноўных вымаганьняў, паўстанцы кінулі зброю, і Рыэлю нічога больш не засталося, як распусціць урад, калі, нарэшце, прыбыла ангельская армія пад камандаю вядомага ў свой час зьнішчэннем афрыканскіх оазісаў генэрала Вусьлей, то ўзбройнага адпору яна не знайшла. Аднак, гэта не перашкодзіла генэралу зруйнаваць некалькі пасяленньня і даць некалькі праменъчыкаў да сваёй славы. Але ўсё-ж паўстаньне, ня гледзячы на яго ганебны канец, мела дасягненне: мэтысам былі даны грамадзянскія права, а спрэчка за зямлю была пагоджана компромісам. Усё-ж такі значнай частцы мэтысаў прышлося ўцячы яшчэ далей на захад і заснаваць новыя пасяленні ў сучаснай провінцыі Саскачэвань (у той час—Паўночна-заходніяя тэрыторыі).

Што тычыцца Рыэля, то абязканка пра амністыю яму датрымоўвалася толькі да таго часу, пакуль Канадзе пагражала небясьпека нападу ірляндзкіх рэволюцыянераў-фэніяў са Злучаных Штатаў; урад спадзяваўся, што мэтысы будуть змагацца супроты фэніяў (у некаторых крыніцах ёсьць нават пацьвардженне, што і сам Рыэль абязцаў падтрымаць урад супроты ірляндцаў). І толькі тады мінула небясьпека, калі ўрад зламаў сваю абязканку і агаласіў за галаву Рыэля нагароду ў 5.000 даляраў.

Але ўраду хутка давялося часова адмовіцца ад намераў памсьціцца на Рыэля, бо дух мэтысаў быў скарыстаны французамі (якія ва ўсходніх провінцыях складалі большасць насельніцтва) для шырокай політычнай кампаніі за павялічэнне сваіх праў у домінантыне. Нейкі час Рыэля перахоўвалі яго французскія аднадумцы ў Монрэалі, а ўжо праз два гады політычная ситуацыя зьмянілася настолькі, што яго некалькі разоў падрад выбіралі ў канадзкі парламант. Звычайна, урад да парламанту Рыэля не дапусціў. Ня маючы магчымасці зьнішчыць яго фізычна, ворагі ўсё-ж такі пазбавілі Рыэля мажлівасці прымаць удзел у політычным жыцці краіны; наколькі небясьпечным пры ўсім гэтym урад лічыў Рыэля—відаць з того, што тагачасный прэм'ер-міністар, сэр Джон Макданальд, імкнуўся адкупіцца ад яго і прапанаваў яму 35.000 до-

ляраў пры ўмове выезду за кардон. Рыэль з абурэннем адкінуў гэтую пропозыцыю, не зважаючы на сваю страшеннью беднасць.

Але няўдача паўстання, адрезанасць ад політычнага жыцця і цяжкія ўмовы існавання да канца змучылі Рыэля. Ён захварэў рэлігійным псыхозам, а пасля выздараплення выехаў у Злучаныя Штаты, дзе настаўнічаў і ледзьве існаваў у глыбокай беднасці.

Тымчасам у Саскачэвані, куды перасялілася частка мэтысаў з індыйцамі, набліжаліся новыя падзеі. Толькі пасяленцы цяжкаю працай распрацавалі дэікі грунт і зрабілі яго пладавітым, як тая-ж Кампанія Гудзонавай затокі паднесла свае правы і на гэтыя землі. Тубыльцы зноў парашылі бараніць свае землі і ўспомнілі пра свайго правадыра Рыэля. Добра сказаў амэрыканскі судзьдзя і гуманісты Вільбур Брайант, што „Касцюшка наўрад ці значыў больш для палякаў наполеонаўскага часу, чым Луі Рыэль для гібрыдаў”¹⁾. Асабліва-ж вымагалі прысутнасці Рыэля індыйцы. У іх уяўленыні Рыэль вырасталаў у вобраз поўбога, яны складалі пра яго легенды і песні, верылі ў яго звышнатуральнасць, „нібесную“ сілу²⁾.

Калі да Рыэля прыбыла дэлегацыя тубыльцаў, ён спачатку адмаўляўся ад кірауніцтва новым рухам, але маленьні пакрыўджаных прымусілі яго звярнуцца ў Канаду. У Саскачэвані паўтарылася, толькі ўжо ў большых разъмерах, тая-ж гісторыя, што мела 15 год перад тым месца ў Манітобе. Калі ўсе легальныя мэтыды ўплыву на ўрад былі вычарпаны безпасълядоўна, Рыэль падняў новае паўстанне, сформаваў урад і абвясціў Саскачэвань рэспублікай. Але сілы ангельцаў на гэты раз былі мацнейшымі. Шэрагам крызвых боек мэтысы і індыйцы (апошнімі кіравалі правадыры Поўндмейкор і Вялікі Мядзведзь) разьбілі жандармаў і міліцыю; вялікі вайсковы талент Габрыэля Дюмонта німала садзейнічаў першым перамогам. Поруч з вайсковай абаронай урад Рыэля шчыра працаў над агульнай організацыяй ладу ў новай рэспубліцы; характэрна, што сябры ўраду падпісваліся „поруч з імем—„ехо-

¹⁾ W. Bryant „The blood of Abel”, Hastings Nebraska, 1887, стар. 61.

²⁾ C. Mulwancy. „The history of the North-west Rebellion”, Toronto 1885, стар. 325—326.

wide“ (палацінску—адзін з грамады, прадстаўнік грамады), а сваю раду—„exowidate“¹⁾.

Але, калі з Англіі прыбыў для ўсьмірэння паўстанцаў генэрал Мідльтоун з дванаццацітысячнай арміяй, узброенай гарматамі, сілы Рыэля, пасьля гэроічнай абароны, былі разьбіты, і паўстаньне патоплена ў іх крыві. Гэтае другое паўстаньне цягнулася ўсяго тры месяцы—з сакавіка па траўень 1885 г. (у гэтым месяцы канчаецца 42-годзьдзе яго). Найдаўжэй трymаўся Вялікі Мядзьведзь, якога ангельцы захапілі ў палон толькі ў ліпені.

Рыэля забралі ў палон. Урад абязаў даць яму „справядлівы суд“, і хутка комэдыя гэтага „суда“ была разыграна ў месцы Рыджайна (Рэгіна). Не зважаючи на новы прыступ рэлігійнага псыхозу, Рыэль трymаўся на судзе з надзвычайнім гэроізмам. Калі казённыя абаронцы імкнуліся вытлумачыць яго дзейнасць ненормальнасцю падсуднага, Рыэль рашуча запротэставаў супроць гэтага і заяўліў, што лепш будзе вісেць на шыбеніцы, чым дапусціць, каб съятую справу, за якую ён змагаўся, абвясцілі брэднямі вар'ята²⁾.

І Луі Рыэль павіс на шыбеніцы. Присуд быў выкананы, не зважаючи на масавыя протэсты ня толькі французскага насельніцтва Канады, але і ўсяго паступовага аўяднанія Злучаных Штатаў і нават некаторых грамадзкіх організацый Англіі (як „Таварыства Mіру“ ў Лёндоне).

Присуд Рыэль прыняў цалкам спакойна. У апошнім слове ён выказаў пэўнасць, што справа яго не памрэ, а з ёю будзе жыць і яго імя.

Калі яго знаёмыя прасілі ў яго перад съмерцю што-небудзь на ўспамін, ён адказваў, паказваючи на сэрца:

— Я маю толькі гэта, але гэта я ўжо аддаў маёй краіне пятнаццаць год таму...³⁾

Хвароба дала сябе адчуць яшчэ раз: апошнюю ноч Рыэль правёў з двумя папамі, спавядаўся і прабачыў сваім ворагам. Так, у ўсякім разе, запэўнялі вачавідцы. Але на шыбеніцу ён

¹⁾ C. Mulwancy „The history of the North-west Rebellion“, Toronto 1885, 318-319.

²⁾ З стэнаграм яго процэсу; таксама у „The Dominion Annual Register and Review“ за 1885 г., Tovonto, ст. 157 і па іншым крыніцам.

³⁾ Bryant, ст. 117.

узышоў спакойным, цвёрдым крокам і нічым не выяўляў жаху перад съмерцю ці пакаянья ў сваіх учынках.

Характэрная дэталь, якая дае ўяўленыне аб „культурнасці“ прадстаўнікоў тагочаснага ангельскага грамадзянства ў Канадзе. Калі Рыэль памёр, то прысутныя разарвалі ня толькі вяроўку, на якой вісела іх ахвяра, але і адзежу Рыэля, і яго валасы (нібыта рэчы шыбенінка прыносяць шчасцьце). Але былі ў Канадзе людзі, якія па іншаму ўмелі шанаваць памяць народнага героя; і дагэтуль на магіле Рыэля на каталіцкім цвінтары ў Сэнт-Боніфасе не бракуе сувежых кветак.

Амаль што ня ўся тагочасная эўропейская прэса (за выключэннем офіцыяльнай ангельскай) востра абгаварвала злачынства ангельскага ўраду і падкрэслівала гэроічнасць, абсолютную чэснасць Рыэля, яго шчырую адданасць справе вызваленія падняволеных ангельскай окупациі, адсутнасць у яго асабістых ці карысталюбівых мотываў у паўстанні. Асабліва вялікае спачуваныне да Рыэля выяўляла прэса Францыі. Згуба Рыэля не прыйшла дарма. Мэтысы на некаторы час апынуліся ў цэнтры ўвагі культурынаага съвету, і ўлада павінна была пайсьці на паступовае паляпшэнье іх становішча.

Гэроічна-супярэчная постаць Луі Рыэля на попеле бурлівых падзеяў ня раз была об'ектам творчых натхненій ня толькі франка-канадзкіх пісьменнікаў, але і амэрыканцаў ды канадзкіх ангельцаў. Яму прысьвечаны цэлы шэраг п'ес, романаў, вершаў. І сымпатыі бадай што ўсіх аўтараў, нават ангельскіх патрыотаў, якія абгаварвалі паўстанніе, былі на баку Рыэля і падняволеных мэтысаў.

Між іншым, Рыэль і сам пісаў вершы, але невялічкі зборнік яго цяпер з'яўляецца бібліографічнай рэдкасцю, апроч некалькіх экзэмпляраў, якія захаваліся ў некаторых прыватных архівах.

За будзённай працай...

(З блёк-ноту комсамольскага працаўніка)

— ...Ну добра, нарада гаспадароў—гэта я разумею, нарада аб павялічэнні вытворчасці працы. Добрая справа,— разважаў у гутарцы адзін з комсамольскіх актыўістых.

— ...Але,—казаў ён,—на якое ліха трэба склікаць нараду... замужніх комсамолак, якія пытаныні яна будзе разглядаць?..

І ён рассыпаўся дробным рогатам...

І сапраўды.

Абвестка, якая была надрукована ўва ўсіх мясцовых газэтах аб tym, што склікаецца нарада замужніх комсамолак, шмат каго зъдзівіла, шмат каму здавалася жартам...

А між tym, гэткая нарада—ня жарт, а непасрэдны кавалак сапраўднага жыцця.

Нарада, ня ў прыклад іншым нарадам, якія праходзяць „сумна і маркотна“, была праведзена надзвычайна жыво і цікава.

Як адносяцца комсамольскія ячэйкі да замужніх комсамолак.

Няўажлівия, часта насьмешлівия адносіны да замужніх комсамолак з боку некаторых комсамольскіх ячэек, асобных комсамольцаў, адцягвае замужнюю комсамолку ад удзелу ў грамадзкай працы. Ячэйкі зусім комсамолку не нагружаюць. Калі-ж ячэйкі і нагружаюць комсамолку, дык нагружаюць надта многа, ня ліцацца з яе хатнімі ўмовамі.

Характэрным прыкладам падобных нячульых адносін можа служыць наступны факт, які меў месца ў ячэйцы ЛКСМБ Беларускага Дзяржаўнага Університету.

Студэнтку-батрачку Бухаву спачатку высунулі ў Гарсавет, потым пад бурныя воплескі прынялі ў комсамол. Бухава была актыўнай працаўніцай. Затым яна вышла замуж. Зьявілася дзіцянё, і выконваць грамадзкую працу стала цяжка. І паколькі

Бухава „1903 г. нараджэння, кандыдат КСМ“,—дык бюро комсамольской ячэйкі пастанавіла яе выключыць. Просьбу Бухавай аб tym, каб ёй далі двухмесячны водпук для падрыхтоўкі ў сябры КСМ, бюро адхіліла. Агульны сход ячэйкі падышоў больш чутка і пастанову бюро адміністрава.

Мужы (у tym ліку комсамольцы-партыцы) ня толькі не дапамагаюць комсамолкам выконваць хатнюю працу („ноччу да дзіцяці аніяк ня ўстане“, „не застанецца муж дома, каб я пайшла на сход“.—З выступленняў на нарадзе). Бывае і самі мужы спрыяюць адрыву жонкі ад працы. Мы зноў лічым патрэбным прывесці характэрны прыклад, бо лічым, што ў гэтых асобных прыкладах, як сонца ў каплі вады, адбіваецца быт.

Калі комсамолка-работніца 1-ай дэярждрукарні атрымала ячэйкавы ававязак, дык яе муж, сябра гэтай-же ячэйкі, заявіў: „Я ніколі яе ня пушчу. Я працую 8 гадзін, я—сябра бюро, а мая жонка будзе лётаць. Пашто-ж я жаніўся?“

У цяжкіх умовах прыходзіцца замужнім комсамолкам прымаць удзел у грамадскім жыцці, выконваць тыя ці іншыя ававязкі.

Нядбайнія, нячулыя адносіны ячэек, ды часам і мужоў, ствараюць навокал замужнай комсамолкі нейкае „зачароване кола“.

Аб гэтым яскрава кажуць тыя прамовы, якія гаварыліся на нарадзе.

— Як зайсьці ў ячэйку?— запытваеца адна з удзельніц нарады, працаўніца аднай з устаноў.— Здарылася мне быць цяжарнай. Калі прыду ў ячэйку—хлопцы съмлюцца: „Які ў цябе твар прыгожы“.

Працай не нагружаюць.

Захварэла я грыпам,—ячэйка і ўвагі не звярнула на тое, што не наведвала я 6 разоў ячэйкавы сход. „Згінула, пайшла—невялікая важнасць“. Цяпер ня ведаю, як зайсьці ў ячэйку. Такія адносіны ячэйкі толькі адпіхваюць комсамолку ад працы.

— Твая дачка ня будзе піонэркай,—вось што кажа матка пра маю дачку,—апавядае студэнтка.

— Вучылася я на рабфаку. Муж атрымліваў маленькую пэнсію. Прышлося аддаць сваю дачку матцы. А вядома, як старая матка можа выхоўваць дзіцянё! Прышоў дадому нейкі

селянін. Матка гаворыць: гэта „гой“*), трэба схавацца. Так-сама вучыць і маліцца. „Твая дачка ніколі ня будзе піонэркай“— заўсёды гаворыць матка пра маю дачку.

Актыўнасць маткі-комсамолкі залежыць, бязумоўна, і ад разъмеркавання часу. Але дзіця ні з чым ня хоча лічыцца і прыходзіцца рабіць па яго пляну.

Ёсьць комсамольцы, якія ня могуць дапамагчы жонцы ўдзельніцаць у комсамольскай ці грамадзкой працы. „Мне трэба пайсьці на сход“. „Але і мне трэба пайсьці на сход“— адказваю я. Муж ня хоча застацца дома, каб не зрабіцца „чучалам“, не „амшчаніцца“.

— *Навошта яна, для мэблі?*—у такім выглядзе вынеслі комсамольцы 1-ай Менскай друкарні свой „прысуд“ аднай з цяжарных комсамолак.

Доктар казаў, каб гэта цяжарная комсамолка менш працавала. Комсамолка зрабіла аб гэтым заяву ў бюро ячэйкі. Бюро згадзілася, але хлапцы між сабою „шушукаліся“: „Яна зусім адхільнулася ад працы, хіба будзе яна калі-небудзь працаваць? Крышка!..“

А вось другі цікавы выпадак. На сходзе комсамольскай ячэйкі муж-комсамолец кажа сваёй жонцы:

— Ідзі да хаты, падрыхтуй там шамоўку і пастаў савар.

— Я хутка прыду,—гаварыў ён гэта ўладарным тонам, і ў яго голасе адчувалася быццам-бы праўда.

Шмат жанатых комсамольцаў кажуць: „Урэшце, нашто-ж я ажаніўся, калі жонка не палепшыць майго хатняга становішча?“

Але часам бывае, *что і сама замужняя комсамолка вінавата ў адрыве ад ячэйкі, ад працы.*

Некаторыя дзяўчата, выходзячы замуж, губляюць бадзё-расыць і жаданье працаваць, уцягваюцца цалкам у хатніе жыццё, ня ўмеючы разумна разъмяркоўваць свой час.

У выніку замужняя комсамолка круціцца ў хатній працы, як вавёрка ў коле, ня ўмеючы выкрайваць часу для свайго развязвіцца.

У процілегласць гэткаму „разъмякчэнню“ на нарадзе быў прыведзен наступны цікавы факт.

^{)} Праваслаўны.

Палюбіў партыец комсамолку. Праз два месяцы яна зацяжарала. Ён, даведаўшыся аб гэтым, заявіў катэгорычна:

— Я а ні ў якім выпадку жыць з табою ня буду, калі ты ня зробіш аборт!

Добра тое, што комсамолка аказалася даволі разумнай і сказала: „Я зарабляю сабе на жыццё і буду жыць з дзіцем без цябе“.

Цяпер партыец перадумаў, і яны жывуць сумесна з дзіцем даволі добра.

Якія-ж прапановы, якія-ж „рэцэпты“ для лячэння гэтых бытавых хвароб чуліся на нарадзе.

Адны казалі, што патрэбна, каб муж дапамагаў жонцы ў яе цяжкой работе. Напрыклад:

— Чаму-б мужу не дапамагчы ў начным уставанні да дэццаці, ці чаму-б мужу не застацца калі-небудзь у хаце, пакарміць дзіця з лыжкі і даць магчымасць жонцы пайсьці на сход.

Другія адзначылі, што шмат залежыць і ад самых комсамолак, бо трэба ўмесьці прыстасоўвацца, разумна разъмяркоўваць свой час.

Усё гэта кажа аб неабходнасці стварыць значны пералом у адносінах комсамольскіх ячэек і асобных комсамольцаў да замужніх комсамолак.

Комсамольскім ячэйкам у сваёй штодзеннай працы трэба прыстасоўвацца да культурно-політычных запатрабаванняў замужніх комсамолак і дзяячыць наогул, прайўляць больш чулыя стварыскія адносіны да іх.

Трэба зьнішчыць крайнасць, якія прыкмячаюцца ў комсамольскіх ячэйках: то бывае значная перагрузка, то адсутнічае якая-небудзь нагрузкa.

У распрацаваным лісце, які адрасован ад імя нарады ўсім комсамольскім ячэйкам, вызначаны шэраг асобных конкретных мерапрыемстваў (адчыненне вячэрніх ясьляў, ячэйкі павінны расцэніваць выхаваннe дзіцяці, як грамадзкі абавязак маткі, зварот да адпаведных устаноў, аб паляпшэнні якасці абедаў у грамадзкіх сталоўках і г. д.).

Гэты ліст зачытваўся на комсамольскіх сходах.

У Віцебску, Бабруйску і інш. гарадох былі праведзены гэткія-ж нарады. Іх карысць у тым, што яны, бязумоўна, ствараюць грамадскую думку наконт гэтых пытанняў.

...Лёгка аб гэтых спрахах казаць, ды цяжка іх палепшыць.

Яшчэ шмат трэба працаўца комсамолу над тым, каб у самым корані зьнішчыць, выкарчаваць асобныя хворыя зъявішчы...

* * *

У адным з нумароў газэты Маскоўскай працоўнай моладзі „Молодой Ленинец“ была надрукавана цікавая абвестка:

— У вагоне прыгараднай чыгункі няуважлівы чалавек згу-
біў портфель.

Портфель быў знайдзен...

Апрача дакумантаў, якія кажуць аб тым, што ўладар портфелю захапляеца спартам, што ён звяўляеца студэнтам-комсамольцам, у портфелі аказаўся шэраг лістоў, якія захоўваліся іх уладаром у працягу 2 год.

Лісты гэтая былі дастаўлены ў рэдакцыю „Молодой Ленинец“. Аўтары гэтых лістоў — комсамольцы, яны быўляя таварышы па школе другой ступені. Іх узрост: 20, 21 і 22 гады.

Аўтары лістоў жывуць у горадзе Арэхава-Зуева. Яны звязаны з вытворчасцю і актыўна працуяць у комсамоле. Двое з іх — Зымітрок Плешкаў і Іван Тарасаў — і да гэтых пор жывуць у рабочых казармах. Трэці, чые лісты ідуць за подпісамі Алеха, Леха (Аляксей Гурын), — былы ўкомаўскі працаўнік, які імкнуўся паступіць у літаратурна-мастацкі інстытут.

У прыведзеных лістох, на гледзячы на тое, што іх аўтары прымаюць актыўны ўдзел у комсамольскай і грамадзкой працы, ніводнага радка, прысьвеченага грамадзка-політычным пытанням. Кожны ліст, кожны радок дыша развязанасцю падрастаючых цынікаў і пашлякоў.

Мы ніжэй зъмяшчаем гэтая лісты, апускаючы шмат вульгарных падрабязговасцяў. Эварочваючы ўвагу нашых чытачоў на ту пошласць і цынічнасць, якімі насычаны радкі лістоў, мы падкрэсліваем, што прыведзены факты ні ў якой меры не могуць служыць для фантазіі пісьменнікаў Малашкіных, Раманавых і Гумілевых.

Гэтая лісты характарызуюць толькі нязначную праслойку моладзі, у якіх парабныя адносіны да дзеячынны, выкліканыя лёгкадумнасцю, канчаюцца голым цынізмам і подласцю.

Вось скарочаныя, характэрныя вытрымкі з гэтых лістоў:

I. „Эдарова, братва!

— Васька! Памятаеш, прывітанье прасіў перадаць?

Я прыехаў, Варка прышла. Скінуў мяшок і кажу:

— Прывітанье табе!

Не зразумела і пачырванела.

— Сур'ёзна, табе прывітанье.

— Ад каго?

— Ад Васі Хазава.

— А-а-а.

Вось так і ўскрыкнула, як быццам на ногу ёй зблёгка наступілі —
На мазоль, значыць.

Раю табе: напішы ты ёй пісъмішка такоўскае палкае:

...Прывітанье табе, кветка палявая, лясная русалка, краса і
гордасць Арэхава (значыць, з майго і Васікінага пункту погляду)
і г. д. О, як какаю цябе! Няма слоў, іх не дало чалавецтва і ня
дасць апісаць каканье маё.

Але ў кароткіх рысах тлумачу табе, калі-б ты сказала: калі
кахаеш мяне, аддай усё, што ёсьць у цябе,—я-б аддаў усе да анучак
выключна і голым-бы да цябе зявіўся, каканье маё... .

А калі ў Арэхава прыедзеш, прызнайся ў каканьні ёй і, галоў-
нае, больш, больш хлусі!..

Што вы нічога ня пішаце? Адрес цяперача: Арэхава-Зуева—
Зімінская паласа.

А. Г.“

II. „Студэнтам другога курсу.

...Будучым валаенным тэхнікам, каморнікам маё сардэчнае пава-
жанье і паздраўленье з наступающей вясной. Добра вясною,—гэта
з бабай пойдзеш у лясонач, гэта салаўі пяюць, пахне кветкамі,
навокал так прыгожа, што ня хочаш, ды лапнеш такую пекную,
грудастую.

...Вельмі прыемна, ну, як жывеце. Вы-б... запамяталі пра мяне-
зусім, вазналіся.

Мы, маўляў, шыбка пісъменныя К-а-м-о-р-н-і-к-і!!!

Пішэце абавязковая адказ, а то, праўда, сумна і пажалуй ажа-
ниюся. Вазьму бабу здаровую, якую, калі прыедзеце, на звездзе, па-
жыже разбавім, на ўсіх хопіць. Ну, добра. Чакаю адказу...

Пішэце.

Тарасаў“.

III. „Васілю Сакавічу шчырае прывітанье!

Вучуся на курсах. Шмат працы... вучоба паядае ўвесь час...
На курсах дзяўчата—пекната...

Грудзі—лебядзіныя...

Губкі—кавуновая салодкасць... так многія, а больш усіх адна—яна. На курсах з гэтай прычыны вучыцца—прыемна з таго і другога боку.

З дзяўчатамі—добра.

Прыяжджайце—будзе весела. Зорганізуем.

Пішэце. Чакаю. Адрес на Ўком.

Алёха“.

У газэце „Молодой Ленинец“ надрукаваныне гэтых лістоў заняло цэлую старонку.

Мы-ж, прыводзячы гэтыя некаторыя вытрымкі, робім гэта не для таго, каб ласкатаць чые-небудзь нэрвы, альбо даць матэ-рыял для лёгкага чытання.

Мы гэта робім, як зрабіла і рэдакцыя газэты „Молодой Ленинец“, для таго, каб, „...выціваючы на паказ гэтыя факты (якія харэктэрны для асобных невялікіх груп моладзі ня толькі Масквы, але і ўсёй Савецкай краіны, у тым ліку і Беларусі), расчыняючы іх перад нашай грамадзкасцю, не заховаючы недахопаў нашага быту асабістага жыцця, мы ме-лі мацымасць, дзякуючы гэтаму, стварыць мацымасць да іх зьнішчэння“...

* * *

— Заваюем балотныя прасторы!—вось які кліч, ад лёгкай рукі Цэнтральнага Камітэту ЛКСМБ, нясецца па ўсіх вясковых комсамольскіх ячэйках.

Ёсьць дзедаўская даўнейшая расійская пагаворка, што „На-ша земля велика и обильна, а порядка в ней нет.“

Кастрычнік 1917 году на нашу зямлю навёў парадкі, але яшчэ шмат і шмат нам прыдзецца папрацаваць над тым, каб на зямлі (не ў пераносным, а ў сапраўдным сэнсе гэтага слова) установіць добрыя парадкі.

Балоты ў Беларусі займаюць значны кавалак зямельнага аблішару.

Напрыклад, статыстычныя даведкі кажуць аб тым, што калі-б асушиць усе балоты на Беларусі, дык можна было-б кожнай сялянскай сям'і дадаць яшчэ па 4 дзесяціны зямлі.

Зараз над заваёваю балотных прастораў, апрача дзяржаўных устаноў, працуе шэраг мэліорацыйных таварыстваў (у 1923 годзе было 254 мэліорацыйных таварысты, а ў мінульым годзе ўжо 560).

Але ўсё гэта—капля вады ў моры, гэтага мала.

Нам трэба заваяваць балота.

Добрымі словамі, прыгожай пісанінай гэтага ня зробіш.

Патрэбна ўпартасць і энэргія.

У нашага вядомага пісьменніка Якуба Коласа ёсьць адно апавяданье, у якім ён малюе барацьбу з балотам.

Спакон вякоў ляжыць гіблае месца, гнілое балота. Яно займае вялікую плошчу. Ні чалавек, ні жывёла ня могуць уступіць на глебу гнілога балота. Але вось у вёску на летні час прыїжджае Сыцяпан Барута, мясцовы хлапец, які вучыцца ў горадзе на Рабфаку. Ён організоўвае моладзь для барацьбы з балотам. Хлопцы і дзяўчата выхадзяць капаць канавы. Праца пайшла. Выгляд балота зьмяніўся,—яно зрабілася шырокім квітнеющим лугам...

Зараз комсамольскія ячэйкі пачынаюць прыматць дзелавыя практичныя заходы для ўзмацнення ўдзелу моладзі ў мэліорацыйных таварыствах.

Ужо зараз хлапцы, падобныя да Сыцяпана Баруты, сустракаюцца ня толькі ў апавяданьні Якуба Коласа, яны сустракаюцца і ў тым буйным „апавяданьні“, якое завецца жыцьцём.

Зараз яшчэ няма пад рукамі многіх цікавых прыкладаў, фактаў удзелу сялянскай працоўнай моладзі ў справе мэліорацыі. Сустракаюцца толькі адзінкі, асобныя „прызыўныя агні“.

Найпрыгажейшай поэмай, напісанай ня вершамі, а ўзмахам рыдлёвак, не радкамі, а шэрагам пракопаных канаў, на „паперы“—асушаным балоце—здаюцца расказы аб тым, як скуратускія комсамольцы падштурхнулі справу мэліорацыі.

Скураты—звычайная вёска аднаго з раёнаў Меншчыны. У 1925 годзе, калі організавалася комсамольская ячэйка, хлопцы паслалі ліст да т. Крупской, прасілі літаратуры.

Вялікая была радасць, калі ў адказ на гэты ліст атрымалі бібліотэку ў 170 розных кніжак.

Сярод іх былі кніжкі і аб мэліорацыі.

Побач са Скуратамі—вялікае, дзікае балота.

Захапіла думка: організаваць-бы вось і нам мэліорацыйнае таварыства.

Некалькі разоў пытаньне абгаварвалася, па прапанове ком-
самольцаў, на сходах.

Урэшце ўпартасць моладзі атрымала перамогу: *тава-
рыства было організавана.*

І пацяклі дні і тыдні цяжкой работы.

Скуратаўскія балоты існуюць тысячагодзьдзі. Але топкая
векавая ўлада балот была пераможана організаванасцю і на-
стойлівасцю: ужо асушана 24 дзесяціны балота, ды ў дада-
так 15 дзесяцін раскарчаваны.

Мэліорацыйнае таварыства добра працуе.

За асушаны вучастак скуратаўцы атрымалі прэмію ў
350 рублёў.

Справа скуратаўцаў яшчэ цікава і ў тым, што ім увесь
час прыходзіцца весьці барацьбу з кулакамі, якія робяць
усё для таго, каб перашкодзіць асушку балот (мынар за-
стаўкі пазастаўляю, каб ня было магчымасці пушчаць ваду
з канай, і г. д.).

Кулач'ё злуецца, а... таварыства, на чале якога знаходзіц-
ца моладзь, *робіць сваю справу.*

Скуратаўцы—толькі адзін з першых атрадаў тых вялікіх
«мэліорацыйных» палкоў моладзі, якія ўжо ідуць на заваёвы
балот!

Кнігапіс

Полымя. Беларуская часопісь літаратуры, політыкі, экономікі, гісторыі, №№ 3 і 4. Менск 1927 г. Разам 494 ст. Цана па 1 р. 50 кап.

Ужо дайно перамагло „Полымя“ ўсе перашкоды і стала галоўнаю рэгулярнаю часопісью беларускай культуры і політыкі. У кірунку творчасці беларускай культуры савецкага часу, а таксама нашае савецкое політыкі гэта часопісь дала нам вельмі шмат каштоўнасцяў і дадатнасцяў, паклаўшы не адзін камень у падваліну пролетарская літаратуры і не адну цагліну у гмах нашай маладой савецкай дзяржаўнасці. Таму не дарма часопіс „Полымя“ стала настольную кніжкаю ўсякага съядомага грамадзяніна нашае краіны.

Аддзел прыгожага пісьменства ў № 3 займае 120 старонак, у № 4—102, г. зн., палову. З прозы тутака зъмешчаны: пачатак аповесці Кузьмы Чорнага „Вецер і пыл“, працяг роману М. Зарэцкага „Сыцежкі-дарожкі“ і кавалак сярэдзіны з аповесці Тараса Гушчы „У глыбі Палесься“, аб якіх штоколечы грунтоўнае сказаць нельга, бо яны ня скончаны. Дзіўна, чаму ў № 4 няма працягу апавядання К. Чорнага, пачатага даволі жыво. Яшчэ больш дзіўна зъмяшчэнне ні з таго, ні з сяго кавалку з сярэдзіны аповесці Т. Гушчы. Аповесць,

калі яна ўжо друкуецца ў часопісі, дык павінна друкавацца ўся і ў кожным нумары, пакуль ня скончыцца. Праўда, урывак чытаецца з ня меншаю цікавасцю, чым вядомая аповесць у „Палескай глушы“, але ці вялікая каштоўнасць парцянкі хоць-бы і з новай і прыгожай адзежыны, хоць-бы з слуцкага поясу? М. Зарэцкі дасканала вядзе развязвіць цё роману і чытач надзвычайна зацікаўлены канцом апошняга.

Апрача памянёнага, у гэтых нумарох з прозы яшчэ ёсьць: „Абуджэнне чалавека“—німецкага пісьменьніка Іоганэса Бехэра, „Дзьве баразны“—М. Нікановіча і „На павароце“—Н. Беліны-Падгаецкага. Бехэр выбіўным павольным стылем апавядае пра абуджэнне да жыцця, пра зразуменіе шляхой клясавай барацьбы Гунтэрам, інвалідам-настаўнікам, які быў захоплены забастоўкай і барацьбой рабочых, быў арыштаваны і ўсьвядоміўся канчатковая, калі яго расстрэльвалі. Апавяданьне Бехэра паволі і моцна нарастает, потым спадае і пакідае ў чытача спрайдную съявитую нянявісць да ворагаў пролетарыяту і веру ў перамогу апошняга, чым і каштоўна надзвычайна. Апрача таго, апавяданьне выводзіць „Полымя“ на шлях азнямленія чытачоў з сусветнай пролетарскай літаратурай, і добра будзе,

калі часопіс будзе рабіць гэта заўсёды. М. Нікановіч сваім апавяданьнем правёў яшчэ дзівье баразны ў сваёй творчасці; загоны, поле яшчэ наперадзе ў гэта гэлага здольнага маладога пісьменьніка. Непасрэднасць і жывасць апавядання Беліны-Падгаецкага робіць і тэму аб убогім жыцці эмігранта цікавай, tym больш, што яна разгортваеца ў аўтара на шырокім фоне жыцця прыгнечаных.

З поэзіі вылучаюцца „Масы“ і „Заклік“ таго-ж Бэхэра, трывакі, як заўсёды, лёгкія і глыбокія, рэчы А. Моркаўкі ды інш. І тутака спатыкаем урывак, ужо з поэмы „На шляхах волі“. Я. Коласа. Што за новая хварасць у часопісі на акраўкі. Паўтараем, што чытач хоча суцэльнасці, а не чарапкоў. У іншых рэчах, якія належаць, часамі здольным, маладым пісьменьнікам няма глыбіні думкі і пачуцьця, якія так неабходны ў рэчы, а ня проста цаццы. Гэта паказвае толькі на тое, што шлях навукі яшчэ імі ня пройдзены.

Літаратурна-крытычныя працы складаюцца з: „Літаратурнай спадчыны“—проф. І. Замоціна, „Ценяй і съятла ў творчасці М. Багдановіча“—проф. М. Пятуховіча, „Нашай прозы за 1926 г.“—М. Крывіча, „Буржуазнай і пролетарскай рэвалюцыйнай літаратуры ў Нямеччыне“—І. Бэхэра і „Пад шыльдай пролетарскай літаратуры“—Т. Глыбоцкага. Выгадна спаміж іх вылучаеца сталы навуковыя артыкулы проф. Замоціна, у якім ён дасканала знаёміць чытача з багатай літаратурнай спадчы-

най М. Багдановіча. Проф. Пятуховіч і тутака стараецца давесці, што М. Багдановіч і пэсымісты, і поэта чыстага масцацтва, і расчараванец і яшчэ што, але і тутака гэта не ўдаецца. Профэсар наступнымі радкамі даводзіць дваістасць души поэты:

Грудзі ныюць, цела вянне,
А спачыць ня можна мне:
Думкі з разуму ліоцца,
Пачуцьцё з души бяжыць.

Паміж тым, тутака нічога няма, апрача таго, што імпульс творчасці перамагае фізычнае нездароўе поэты. Багдановіч раіць шліфаваць верш таму, што ўспрымальнасць усіх людзей тупейшая, чым у поэты, і ня любіць немастацкасці, а не таму, што ён расчарованы ў людзях, якім ён верыць і якіх часта кліча на бой; гэта даводзіць уся творчасць поэты. Багдановіч, як і ўсякі культурны чалавек, хоча ведаць мінулае, і калі ня целам, дык душой у ім паплаваць, але гэта не азначае, што Багдановіч адхіліўся ад свае сучаснасці, як даводзіць профэсар. У сваім вершы „Гутарка з паненкамі“ поэта паказвае зусім ня тое, што „семейнае жыццё часта ўнутры заключае ў сабе шмат пошласці і жыццёвага бруду“ (218); гэтымі довадамі поэта не займаўся. Ён давёў, што нават з бруду можна зъляпіць гняздзечка, на якое „паглядзець прыемна, міла“, што нешта нікчэмнае можа абярнуцца ў жомчуг у руках тварца поэзіі, дзяржавы, сям'і і г. д., што не адзін поэта съпявец, тварэц, а пекна могуць пець і жабы,

калі будуць тварцамі; ня выбранец, а ўсе могуць займацца вышэйшай формай працы—творчасцю. Калі поэта кажа:

І ў напружэнні паўнаты
Свайго шырокага жыцця
Бяз болю ціха зойдзеш ты
У краіну забыцця,

дык гэта не азначае „тemento mori“, як цвердзіць професар, а толькі тое, што барацьбіт, жывое, што пльве супроць цячэння, памірае спакайней, чым абываталь: ён нешта зрабіў, ён жыў, а не існаваў, ён лётаў, а ня поўзаў. Пічата, Замоцін і шмат хто іншых не знаходзяць у Багдановіча таго, што хоча знайсьці Пятуховіч. Мабыць затым, што, чытаючы творы поэты, апошні бачыць ня тое, што напісаны, а нешта іншае.

Цікавыя весткі дае артыкул Бэхэра аб нямецкай літаратуры.

П. Даркевіч інформуе чытчынага поглядах Вельфліна, Конвіненра і В. Гаўзэнштэйна на мастацкі стыль, оперуючы цытатамі з твораў апошніх.

Як заўсёды, съвежая, цікавая і дасканала праца Ўс. Ігнатоўскага—„Вынікненне і змены організацыйных цэнтраў паўстання 1863 г.“.

Не пазбаўлены цікавасцю артыкулы Быхаўскага; але няўжо рэдакцыя думае друкаваць курс дыялектычнага матэрыялізму ў часопісе? Ці гэтыя „ўводзіны Быхаўскага“ ў даны курс чарговы ўрывак? Значна больш на месцы і цікавей „Ці быў Сыпіноза матэрыялістым“ таго-ж Быхаўскага.

Іншыя матэрыялы, як артыкулы аб кооперацыі, Індыі, і. д.,

таксама карысны ў часопісе і даюць чытчу ўяўленье аб політычных, экономічных і інш. пытаннях.

На жаль, мова і стыль часопіса ў гэтых нумарох пагоршыліся. Асабліва часта спатыкаюцца шурпатасці ў артыкуле Даркевіча. Наогул-жа, часопісъ разьвіваецца і расьце якасна, што дае надзею і на колькаснае палепшаньне—на тое, што яна ўрэшце стане месячнікам.

М. Волмар.

Украінскі друк

„Життя и революция“. Штодзенник, № 4 за 1927 год.

Украіна і Беларусь маюць шмат чаго супольнага. Агульная доля ў часы панаванья б. царскай Расіі яшчэ больш паблізіла іх паміж сабой, і з даўніх часоў украінскі друк цікавіцца беларускім жыццём і наадварот. Зараэ у „Пролетарськоі Правді“, „Глобусі“ і інш. украінскіх часопісях зъмешчана і зъмяшчаецца вельмі штат цікавага пра Беларусь. М. Багдановіч калісь супрацоўнічаў ва Украінскіх часопісях; у „Нашай Ніве“ зъмяшчаўся цыкл матэрыялаў пра Украіну і яе жыццё. Перакладалася шмат твораў прыгожага пісьменства з аднае мовы на другую. У апошнія часы гэта культурная сувязь яшчэ больш узмаднілася. І таму зусім ня дзіўна, што даная часопісъ цікавіць і павінна цікавіць беларускія колы чытчоў. Няхай нашы масы пазнаюць украінцаў, як яны насытіліся з дасягненнямі украінскага і чужаземнага мастацтва.

тва і літератури, а таксама з пытаньнямі культуры наогул. Апрача таго, у часопісі зъмяшчаюцца матэрыялы з галіны экономікі, політыкі, марксазнаўства і дасягненняў навукі і тэхнікі. Па харктару свайму разьлічаны на широкія колы нізавога актыву, перадавых сялян і работнікаў, а таксама на грамадзактыўную інтэлігенцыю. Звычайна часопіс мае аддзелы: прыгожага пісьменства, па гародах і хутарох, культуры і мастацтва, з нашага мінулага, мастацкай трывуны, політыкі, навукі і тэхнікі, бягучых нататак і сярод кніжак і часопісій, што чытаць. У даным нумары няма аддзелу мастацкай трывуны і аддзелу, які прысьвечаны пытаньням — што чытаць.

Прыгожае пісьменства ў гэтым нумары займае 48 старонак, з якіх 15 старонак вершаў, апошняя належала 5 украінскім поэтам і 1 чужаземнаму ў перакладзе на украінскую мову. Уладзімер Сасюра ў мілагучнай мінніятуры дае вобраз яе і Украіны, якія зъліліся для поэты: "в образ єдиний, навікі". Паўла Каламіец у спробах новага рытму паказвае сад зімою, які павінен у сакавіку стаць да жыцця. У моцным вершы "Мати" Федар Малышкі знаёміць сноем, у якім ён зноў убачыў краты, Холмшчыну і сваю бедную матку. Вобраз маткі або қаханкі зъліты з роднаю краінай з дадаткам кратай, наогул уласцівы шмат якім украінскім пісьменнікам і зараз, бо частка Украіны яшчэ і цяпер стогне пад пансім уціскам. Ня менш удала Леанід Грабенка знаёміць

нас з Палтаўскімі вобразамі. Але самым большым па абхвату і самым моцным зъяўляецца "Цукраварня" (поэма про чатырох), Івана Багранага. У гэтай поэме спачатку паказана сёнешняя цукраварня з яе музыкаю бадзёрай працы. Але ня так было яшчэ толькі некалькі год назад. Завод стаяў, і вось тады чатыры загінула ў сваёй барацьбе за сёнешніе цукраварні. Прайшоў час, ажыў гудок, ажыло сяло — і мінулае няпрыметна. Усё-ж будуць дні, калі няведамы съпявец прапяе пра жаданыя дні не для іх, але і пра іх, — кажа аўтар канчаючы сваю поэму. І трэба сказаць, што гэты зусім съвежы па сюжэту сказ, даны аўтарам тاім съвежым і так моцна, што заслугоўвае перакладу на іншыя мовы. Зыміцер Загул даў троі даволі добрыя пераклады чэскага поэты Томана.

Проза пачынаецца даволі халоднымі ўражаньнямі Артура Гардэні ад балету і кафэ. Далей Аўген Скальд апавядает пра Хрыстыну, якая пераходзіла з рук у рукі і была забіта стальным рыбаком па несправядліваму даносу ў здрадзе. Скальд і тутака ўдала разварочвае дзеяньяне, але псыхолёгічны бок распрацаваны зараз слабей. Зусім адваротнае наглядаецца ў двох наступных аўтараў. Пятро Радчанка паказвае перажываныні беспрацоўнага, які ўрэшце папаў у павуцінаве кола праступніка, таксама былога беспрацоўнага. Міхайла Кутынскі апавядает пра інваліда, які жыве на вёсцы і якому была абыцана пэнсія. У сувязі з гэтым сяло адчувае да інваліда новую па-

шану, ён марыць аб трактары, аб лепшым жыцьці, але раптам прыходзіць адказ, што пэнсіі не дадуць, бо ён зараз не працуе, інвалід робіць няўдалую спробу павесіцца. І Радчанка, і Кутынські дасканала паказваюць нам псыхолёгію сваіх герояў, выклікаючы гарачае спачуванье да іх. Урэшце, даны добры пераклад з Шолам-Алейхема: „Ша, мы ідем до Америки!“

Увесь мастацкі аддзел нумару трymae чытача ў коле вобразаў сучаснасці, разумеючы яе шырэй абхвату сёлетняга дня, прычым робіць бадзёрае ўражанье, загартоўвае мэтаймнёнасць савецкага чытача і організуе съядомасць і волю маладога чытача ў пэўным кірунку. І ўсё гэта, ня выходзячы з кола вобразаў, як было казана. У гэтым асаблівая вартасць аддзела.

У аддзеле „па гарадох і хутарох“ першым зъмешчана гумарыстычнае апавяданье Федара Бахтынскага аб tym, як пачыналася рэволюцыя ў адным невялікім месцы. Алгасаў у другім артыкуле расказвае пра мастацкую працу на сяле. У аднай Кіеўскай акрузе налічваецца каля 400 сельскіх мастацка-літаратурных гурткоў. Па ўсёй Украіне апошнія яднаюць звыш 10.000 членоў. За 4 месяцы мінулай зімы 185 гурткамі ставілася 134 назвы п'ес. З гэтай колькасці 11 ішлі ад 11 да 4 раз, 103 п'есы ішлі ад 2 да 1 разу, прычым па адным разе ставілася 77 п'ес. Пытаныні мастацкай працы на сяле вельмі важныя, і на Украіне ставяцца да іх вельмі сур'ёзна, дапамагаючы мясцовай працы і выву-

чаючы яе. Жывым вынікам апошніяга і зъяўляеца праца Алгасава.

Аддзел культуры і мастацтва мае 4 сур'ёзных працы, першаю з якіх зъяўляеца „Василь Стэфаник“—Зэмітры Рудзіка. У ёй аўтар паказвае нам Стэфаника, як апавядальніка штодзенных зъяў жыцьця, як першага барацьбіта ва украінскай літаратуры супроты вайны і моцнага мастака слова. Каб выявіць цалкам тое, што ён хоча выявіць, Стэфаник зълівае сябе ў адно з об'ектам, які малюе, дае слова дзеючым асобам, прымушае іх саміх дзеянічаць і гаварыць за сябе; і ад гэтага такія моцныя яго творы,—даводзіць Рудзік. Шмат перакладаў з Васіля Стэфаника друкавалася ў ранейшых беларускіх часопісях і варта-б было нашаму выдавецтву выдаць іх асобнай кніжкай.

Чарняхіўскі ў працы „До псыхотехники творчаго процесу“ прыходзіць да наступных вывадаў: „Творчы процэс зъяўляеца часткаю вышэйшай нэрвова-псыхічнай дзеяніасці чалавека, і сутнасць яго вызначаеца законамі вышэйшага нэрвовага жыцьця. Псыхотэхнічныя асаблівасці творчага процэсу ўкладваюцца ў агульную схему рэфлексу, які, развіваючыся, дае іншыя якасныя формы ўчынкаў, у tym ліку—съядомую дзеяніасць. Зъмест продуктаў творчасці выяўляе біо-соцыяльнае жыцьцё, ад якога залежыць досьлед чалавека. Апошні-ж набывае спэцыфічнасці ад асаблівасцяў рабочых апаратаў і характеру рабочай домінанты чалавека. Ва ўтварэнні про-

дуктаў творчасці бярэ ўдзел съядомая і падсъядомая сфера псыхікі; да творчага акту чалавека кліча закон рэфлекторнай дзеянасці; вось-жа вынікі могуць падавацца съядомымі шляхам лёгічнай працы, а таксама могуць вынікаць у съядомасці гатовымі. Вывяленыне продуктаў творчасці цесна звязана з пэўнаю тэхнікаю, што залежыць ад біо-соцыяльных умоў організму, які дзеянічае, а таксама атакення, у якім організм живе. Кожны продукт творчасці зьяўляецца для грамадзкасці ўмоўным раздражальникам, які прымушае ўспрымаючага скарочана паўтарыць процэс стварэння гэтага продукту. А жыццё з продуктаў творчасці залежыць ад таго, на сколькі грамадзкасць мае мажлівасць ацэньваць яго цераз аднаўленыне творчага процэсу ў матэрыйальных формах (галоўным чынам — тэхніка) ці ў формах псыхічна-актыўнай дзеяльнасці. З гэтym усім можна згадаць, хоць у самым артыкуле ёсьць месцы больш-менш спрэчныя.

Туркельтаў у працы „Образ Бетговена“ аддае належную даніну вялікаму генію ў дні сутай гадавіны яго съмерці.

У аддзеле „з нашага мінулага“ надрукавана 13 лістоў вельмі цікавага зъместу. Ів. Франка да Ол. Каніскага. Лісты друкуюцца з увагамі Р. Заклінскага.

У наступным аддзеле зъмешчаны: „Дніпраўстан в економіці Украіны й Саюзу“, „На одному з шляхів соцыялістичнага будівництва на селі“ (аб галоўных ры-

сах зямельнага кодэксу СССР) і „До історіі вищої жіночай освіты на Украіні“. Пададзеныя назвы съведчаць аб зъмесце прац, самаў цікаваю з якіх для нашага чытача зъяўляецца другая, бо ў нас аб проекце зямельнага кодэксу для ўсяго СССР яшчэ нічога не друкавалася. Ня менш цікавая праца аб вышэйшай жаночай асьвеце на Украіне.

Бягучыя нататкі ўводзяць чытача ў курс важнейшых пытанняў сучаснага украінскага жыцця, а рэцэнзіі ў аддзеле „Сярод кніг і часопісій“ — у курс сучаснай украінскай літаратуры і культуры наогул. У апошнім аддзеле зъмешчана 6 рэцэнзій, з іх 5 на 7 літаратурных выданняў і 1 на эконоўчнае выданье.

Апрача ўсяго, у канцы нумару дадзена бібліографія новых украінскіх пісьменнікаў за 1920—1926 г. з паказаннем іх твораў і рэцэнзій на апошнія. Бібліографія друкуецца ў алфабетным парадку аўтараў і даведзена да „з“ уключна; працяг будзе ў наступных нумарах. Такая праца вельмі неабходна і карысна была-б і ў нас.

Такім чынам, часопіс „Життя й рэвалюция“ вельмі цікавая наогул, і для беларускага чытача ў прыватнасці. Знаёмачы з Украінай і яе жыццём, яна дае веды, якія могуць быць карысны ў штодзеннай працы кожнага. Таму яе можна съмела рэкомендаваць нашым бібліотэкам і пасобным падпішчыкам.

М. І. Касцяровіч.

Хроніка

Сярод беларускіх пісьменнікаў

* Выдавецтвам „Маладняка“ выдаецца першы зборнік апавяданняў М. Лынъкова (*Васілька*) і аповесць Алеся Гародні—„На крэсах“.

* Вышла другім выданнем кнішка апавяданняў М. Зарэцкага—„У віры жыцьця“.

* Тадар Глыбоцкі—рыхтуе да друку зборнік крытычных артыкулаў.

* Васіль Каваль—пачаў пісаць новую аповесць „На загонах“. Аповесць малюе дарэволюцыйную вёску. Першая частка гэтай аповесці ўжо напісана і рыхтуецца да друку.

* Восем маладых поэтаў: Паўлюк Трус, Валеры Маракоў, Казлоўскі (Маладняк), Сяргей Дарожны, Максім Лужанін, Пятро Глебка (Узвышша), Кляшторны і Янка Бобрык (Пробліск) распачалі працаваць над вялікай агульнай поэмай з сучаснага грамадзкага і культурнага жыцця. Гэта поэма спачатку будзе надрукована—у „Полымі“, а потым асабнай кніжкай.

* Выходзяць з друку літаратурныя „Ўзоры“ М. Касцяровіча.

* Організавалася новае літаратурнае аб'яднанне пад называй—„Пролетарска-Сялянская Беларуская Літаратурная Суполка (ПРОБЛІСК)“.

Засноўцамі гэтае суполкі з'яўляюцца наступныя т. т.: Бобрык, Гурло, Звонак, Кляшторны, Плаўнік, Туміловіч, Хведаровіч і Чарнушэвіч.

Суполка мае выдаваць альманахі і зборнікі паасобных сяброў.

Літаратурная хроніка УССР

* Дзяржаўнае выдавецтва Украіны выдала новую кніжку Уладзімера Сосюры „Багряні гоні“.

* Коштам ДВУ вышла аповесць С. Божка „Чабанскій вік“.

* У выдавецтве „Рух“ вышаў зборнік апавяданняў Прокара Вароніна „На зажынках“.

* Ян Мікіценка напісаў новае апавяданне „Кадильніца“ з цыклом „Шинка“, канчае пісаць аповесць „Антона“, друкуе ў ДВУ поэму „Олена Гончар“ і „Агні“.

* Л. Першамайскі—працуе над нізкаю новэль. У часопісе „Молодняк“ друкуе аповесць „Плями на сонцы“.

* Ян Кулік, выдае ў ДВУ зборнік поэзіі. Гатуе да друку „Антологію сучаснай Амэрыканскай поэзії“.

* Ян Кірыленка піша гісторычны роман з часоў Гайдамачыны. У ДВУ друкуе аповесць „Курсы“.

* Ант. Шмігелеўскі—рыхтуе да друку другі зборнік поэзіі.

З літаратурнага жыцця РСФСР

* Дзяржаўнае выд-ва РСФСР у хуткім часе выдае збор твораў Ул. Маякоўскага; усе яго творы разрахованы на 5 томаў. Хутка выйдзе 5 том, дзе будуць зъмешчаны апошнія творы Ул. Маякоўскага.

* Пролетарскія пісъменнікі за працай. Ян. Нікіцін друкуе ў выдавецтве „Прыбой“ новы роман „Озорник“, Г. Нікіфараў у tym самым выдавецтве друкуе роман „У фонаря“, С. Семёнаў—друкуе новы роман „Наталья Тарнова“ і кніжку апавяданьня „Предварительная миграция“.

* Дзяржаўнае выд-ва РСФСР друкуе зборнік вершаў ды поэм Ул. Кірылава.

* Дзяржаўнае выд-ва РСФСР друкуе зборнік твораў М. Нікіціна. У tym самым выдавецтве выходзіць дэльце кніжкі поэзіі Б. Постэрнака.

* Дзяржаўнае выд-ва РСФСР друкуе збор твораў А. Толстога. Хутка выходзіць першы том, дзе будуць зъмешчаны „Гиперболоид инженера Гарина“ (роман) і „Голубые города“ (аповесьць).

* Поўны збор твораў Тургенева друкуе дзяржаўнае выдавецтва. Гэтымі днямі выходзіць з друку першы том.

* У чарговым нумары альманаху „Круг“, які друкуецца ў выдавецтвётэй-жаназвы, выходзіць новы артыкул пад называй: „О че-

ловеке, его пороках и достиже-
ниях, о гениях, которые скандалят, и о странах Европы“.

* Выходзіць з друку збор твораў М. Прышвіна ў 6 томах і А. Чапысіна ў 7 томах.

* У выдавецтве „Зямля і фабрика“ выходзіць збор твораў П. Нізавога ў 4 томах.

* У дзяржаўным выд-ве вы-
ходзіць II т. лістоў А. Пушкіна.

* Дзяржаўнае выд-ва РСФСР у сэрыі дасьледча-літаратурнае бібліотэкі выдала наступныя новыя кніжкі: „В. Полянскій—
Істория русской критики XIX-
XX в. в.“, „А. Луначарскій—
Классики западной литературы“ і „И. Мац—Современная револю-
ционная литература Запада.“

* Да юбілею М. Чарнышэў-
скага, які мае адбыцца ў на-
ступным годзе, Дзяржаўнае Вы-
давецтва РСФСР выдае збор
твораў Чарнышэўскага ў ад-
нім томе.

* Выдавецтва „Недра“ ў Мас-
кве выдае зборы твораў П. Романова і Н. Нікандро娃.

* Клясыкі—масам. Дзяржаў-
нае выдавецтва РСФСР выпус-
кае масавую народную біблі-
отэку, у якой будзе выдана
эвыш 140 твораў расійскіх і за-
кардонных клясыкаў.

* Аблічча работніцкага чыта-
ча. РСФСР друкуе кнігу А. Бэ-
ка і Л. Тоома „Лицо рабочего
читателя“, — наследкі дасьле-
даваньня чытачоў-работнікаў з
Донбасу.

Хроніка замежнай літаратуры

Нямеччына

* П'еса Ернста Галера „Гоплями живемо“ будзе паставлена ў Бэрліне на адчыненны новага тэатру выдатнага рэволюцыйнага рэжысэра Эрвіна Піскатора.

* Бэрлінская літаратурная газета „Дзі літэрарышэ Вельт“ друкуе фэльетон Бахамара „Одysсeт кнігі“ („Ад аўтара да чытача“).

Францыя

* Кошт. „Нувель Рэвю Франсэз“ вышаў у Парыжы роман Люка Дэютрэна пра Амэрыку „Саракавы паверх“.

* Паводле вестак „Літэрарышэ Вельт“, Жорж Дзюамель рыхтуе кніжку пра сваё падарожжа ў СССР.

* У Парыжы зноў пачалося выданье перадваеннай часопісі „Верье Проз“, што ўяўляе з сябе адну з найлепшых аналёгій французскай літаратурнай працуцьі, апрач—лірыкі. На чале гэтай часопісі стаіць былы рэдактар Поль-Фор-ды Поль Валеры.

* Коштам выдавецтва Грэсе вышаў новы роман Жана Жыраду „Шыпшина“, што ёсьць працяг „Бельлі“. Хутка выйдзе трэці роман гэтага пісьменніка „Бельліта“, што будзе канцом яго трылігії.

* Рукапіс „Гэрнані“ Віктора Гюю рыхтуе да друку Парыскае выдавецтва Мішэль. Выданье разрахавана на 300 адбіткаў.

* Леон Додэ выдаў том сваіх крытычных эсэ да пра сучаснае мастацтва, стыль ды сынтаксыс пісьменніка, літаратурныя салоны і г. д.

* Французская часопісі „Каліэдзю-Сюд“ організавала анкету пра чужаземныя літаратуры ды пераклады з іх.

* У „Нувель літэрэр“ зъмешчаны артыкул Луі Латурэта, які прапануе перанесці астанкі Бальзака да пантэону.

* Увесень у Парыжы пачынаюць выходзіць дэльве франка-нямецкія часопісі.

Англія

* Бэрнард Шоў скончыў свой вялікі твор пра соцыялізм, над якім ён працаваў некалькі гадоў.

Цяпер Шоў гатуе новую гістарычную п'есу, у якой галоўнай дзеючай асобаю будзе Францішак Асізкі.

Польшча

* У Варшаве адбылася двохдзённая ўрачыстасць з прычынай перанясення астанкаў поэты Юрыя Славецкага з Парыжу да Кракава.

* У Варшаве скончыў рахункі з жыцьцём яўрэйскіх романісты Гарончык. Да самагубства прывяла яго адмоўная рэцензія на апошні яго роман, надрукаваная ў аднай з часопісіяў.

Італія

* Вядомы Італьянскі пісьменнік і гісторык—Гульельмо Фэрэро выдаў другі том свайго цыклу романаў: „Трэці Рым“. Крытыка адзначае, што другі том значна жывейшы і конкретнейшы за першы.

* Гэтымі днімі вышаў з друку зборнік лірыкі і прозы Ады Нэйры, пад назваю „Вуліцы“.

* Пісьменніца Клярыса Тартуфары выдала роман пра фашызм пад назваю „Карабль гэроў“.

* Вышаў з друку прысьвечаны „Comedia del'arte“ пасьмертны твор маладога неаполітанскага пісьменніка Енцо Пэтраконэ (вучня Бэнэдэто Крочэ), які загінуў пад час вайны.

* У Італьянскіх літаратурных колах зрабіў вялізарнае ўражанье новы роман выдатнае пісьменніцы Сыблі Алерамо „Я кажаю, значыць я існую“. Роман, напісаны ў эпістолярнай форме.

* Дэкрэтам Італьянскага караля будынак, у якім радзіўся Габрыэль д'Анунціо, абвешчаны „нацыянальным помнікам“ і не-зачэпнай маємасцю.

Чэха-Славакія

* Вядомая чэская пісьменніца Ганна Марыя Цільшовая выдала свой двохтамовы роман з жыцьця работнікаў капальняў Востраўскага каменнавугальнага раёну.

Баўгарыя

* Замежная прэса адзначае трох новых кніжак аднаго з найвыдатнейшых баўгарскіх маладых пісьменнікаў Панчо Міхайлава „Баўгарскія новелі“, „Споведзь“ і „Свята“.

Нават буржуазная крытыка признае, што ў гэтых творах адбілася жахліве становішча, у якім жыве цяпер баўгарскі народ.

Эгіпет

* У Каіры нядоўна спраўлялася 70-ая гадавіна вялікага арабскага поэты Ахмэда-Шаўкі-бэя. Урачыстасць ператварылася ў нацыянальнае свята.

З прывітаньнямі юбіляру прыехалі дэлегацыі з усяго арабскага сусвету.

* У Французскай акадэміі месца пісьменніка Анатоля Франса заняў новы пісьменнік Поль Валеры, мала вядомы нашым чытачом.

З Беларускага жыцьця за межамі.

У Чэха-Славакіі

* У чэскай Празе вышла часопіс паступовага беларускага студэнцтва пад называй „Наш прамень“, № 1, чэрвень, 1927.

У Амэрыцы

* У гор. Пульмане нядоўна адбылася лекцыя Я. Варонкі на тэму „Лёс Беларусі“.

Лекцыя зацікавіла слухачоў, і пасля яе прысутныя беларусы закідалі лектара рознымі пытаньнямі.

З Ъ М Е С Т

	Стар.
Тарас Гушча. У глыбі Падесься	3
Алес Гародня. У поплавах	23
Юрка Ляўонны. Пад млынны скрып	36
Барыс Мікуліч. Па <u>дарогах</u>	41
Паўлюк Трус. Урывак з поэмі „Лірнік“	46
Алесь Гурло * * * Верш	49
Валеры Маркоў. Маці. Верш	50
З. Бандарына * * * Верш	51
Міхась Багунец. Малады перасяленец. Адрывак з поэмы	52
Рабіндранат Тагор. З „Гітанджалі“. Перакл. з ангельскага Мардвілкі.	54
Проф. Н. Ефімаў. Літаратура і клясы.	59
І. Кулік. Луі-Давід Рыэль	75
Піцерскі. За будзённай працай.	83
Кнігапіс	92
Хроніка	98
Хроніка замежнай літаратуры	100

